

TARİH
1949

OSMANLI DEVLETİ'NİN

700. KURULUŞ YIL DÖNÜMÜ

KURULUŞUNUN 700. YILINDA OSMANLI DEVLETİ

1015

SE

GENELKURMAY, ASKER, TARİH VE STRATEJİK ETÜT BAŞKANLIĞI YAYINLARI

**KURULUŞUNUN
700. YILINDA
OSMANLI DEVLETİ**

SUNUŞ

**OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA
ARŞİV FAALİYETLERİ.....1**

**OSMANLI DEVLETİ'NDE
MADALYA VE NİŞANLARIN TARİHÇESİ.....11**

**OSMANLI DEVLETİ
İÇİN SÖYLENENLER.....15**

**OSMANLI ORDUSUNDA
RÜTBELER.....23**

**OSMANLI ORDUSUNDA
KULLANILAN ATEŞLİ SİLÂHLAR.....32**

**PADİŞAH VE PADİŞAHLIK
KAVRAMI.....40**

**OSMANLI DEVLETİ'NDE
KARA KUVVETLERİ.....54**

OSMANLIDA MEHTER.....62

YARARLANILAN KAYNAKLAR.....72

Yayına Hazırlayanlar

Doç.Öğ.Kd.Alb. Cemalettin TAŞKIRAN
Öğ.Kd.Bnb. Nâsır YÜCEER

Baskı: Türk Tarih Kurumu Basımevi

Demirbaş.:00018058

956.11015

KuR

1999

t.5

SUNUŞ

Türklerin çok eski bir tarihi olduğu herkesçe malûm. Millî kültürümüzün en önemli zenginlik kaynaklarından birini de bu tarihimiz oluşturuyor. Tarihî birikimimiz günümüze ait maddî ve manevî birçok konuda karşımıza çıkıyor ve bizi diğerlerinden farklı kılan özelliklerin yaşatılmasına ve geliştirilmesine katkı sağlıyor. Bu çok eski ve çok zengin tarihî kültürün dünyada çok az millette var olduğunu da bil-meliyiz.

Osmanlı İmparatorluğu Türk milletinin kurduğu en büyük devletlerden biridir. Devlet, 1299 tarihin-de Marmara kıyılarını içine alacak şekilde kurulmuş, Selçuklu ve Bizans İmparatorluklarının zayıflama-sından faydalanarak XIV. yüzyılda sür'atle gelişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu XV. ve XVI. yüzyıllarda en görkemli devrini yaşamış, üç kıt'a üzerine yayılarak muazzam bir imparatorluk hâline gelmiştir. Bu görkemli tarih çok iyi araştırılmalı ve çok iyi incelenmelidir. Çünkü bugün sahip olduğumuz çoğu değer-lerin başlangıcı oradadır. Çünkü Cumhuriyet'imizin kökleri oradadır. Çünkü Cumhuriyet'imizi kuranlar oradadır...

Bu büyük imparatorluğun 700. kuruluş yıl dönümünde ATASE Başkanlığı olarak bir özel yayın çı-karmak istedik. Bu yayında da daha çok kendi alanımıza giren konulara yer verdik. Kütüphanemizde bulunan XIX. yüzyıla ait bir fotoğraf albümünden yararlandık. Hakan, padişah, sultan gibi kavramların bir irdelemesini yaparak, Osmanlı Devleti'ndeki arşiv faaliyetlerinden, ateşli silâhlardan, rütbelerden, mehteran bölüğünden bahsettik. Osmanlı kara ordusu hakkında genel bir bilgi vererek, orduda kullanı-lan nişan ve madalyalardan örnekler verdik. Hepsinde de görsel unsuru ihmal etmemeye özen göster-dik.

Başkanlığımız Yayın Şubesi uzmanlarından Meliha YÜCEL, Meltem TAŞKIN, Hayriye YALÇIN, Seval BİLGİN, Kerime ŞAHİNER, Yasemin TAŞCI ve Halime TAŞCI tarafından hazırlanan bu yayının ilgililerce beğenileceğini umuyorum.

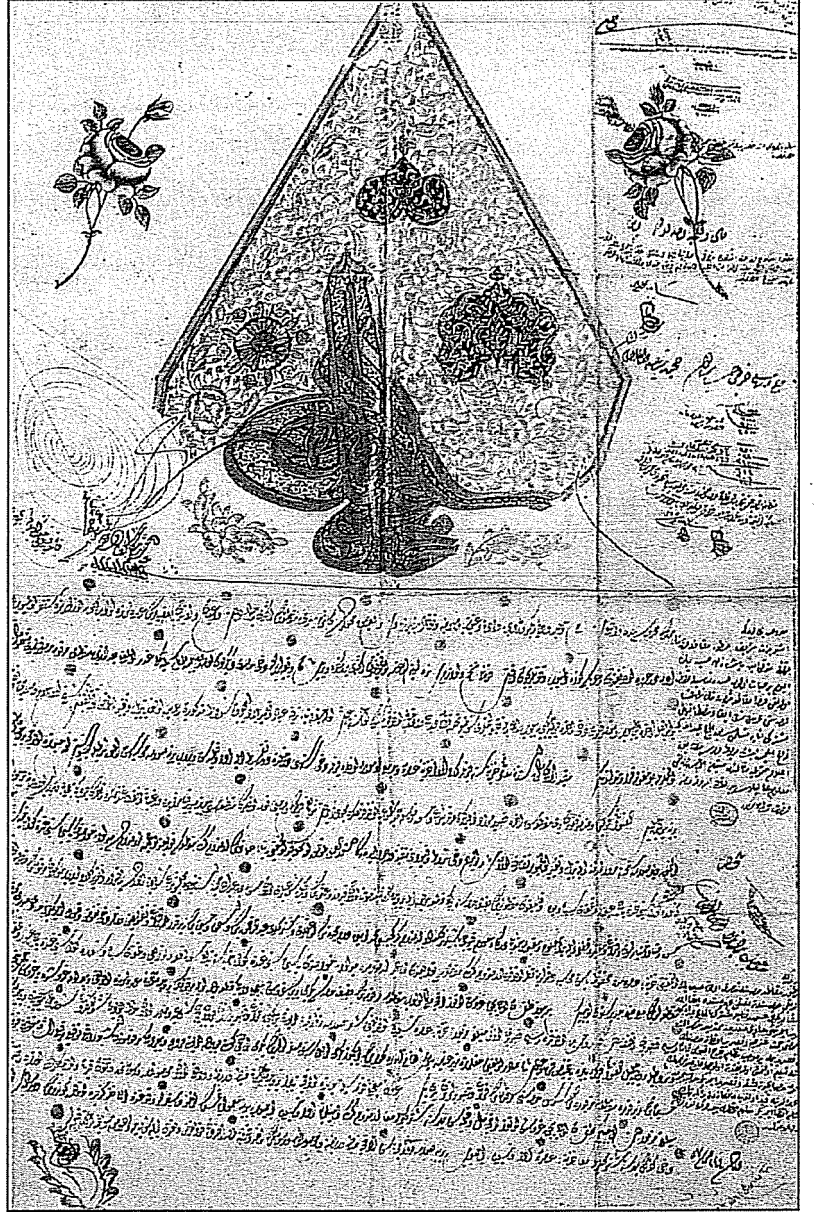
Aydın OKAN
Hv. Korgeneral
ATASE Başkanı

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA ARŞİV FAALİYETLERİ

Osmanlıda İlk Arşivler

Osmanlı Devleti'nde, Selçuklular ve diğer Müslüman-Türk devletlerinden gelen eski bir devlet ve bürokrasi geleneği olarak daha ilk devirlerden itibaren arşiv fikrinin yazışmaları ve önemli kayıtları koruma duygusunun mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Selçuklularda ve sonra Anadolu Beyliklerinde olduğu gibi hükümdarın "Divan" teşkilâtında, her türlü yazışmaları yürüten bürokratik ekibin yanında, kayıtları, belgeleri ve defterleri saklayan bazı görevliler ve bunların korunduğu yerler olmalıdır. Bu durum arşivin nüvesini teşkil etmiştir. Diğer beyliklerde olduğu gibi, Osmanlı Beyliği'nde Divanda tutulan kayıtlar ve defterlerin mevcudiyeti, belgeler ve arşivin varlığı hakkında bazı veriler, sonradan Osmanlı tapu-tahrir defterlerine, tevcihlere, vakıflara vb. ait belgelerin tamamı önem derecesine bakılmaksızın, pek kıymetli olmayan müsveddelerde dahil olmak üzere, titizlikle saklanmış ve korunmuştur. Günümüze ulaşan belgelerin tanzim tarzı, muamelâtta geçmiş işlemlere yapılan atıflar, konunun evveliyatına ait derkenarlar arşivlere ve kayıtların saklanmasına verilen önem hakkında bir fikir oluşturmaktadır.

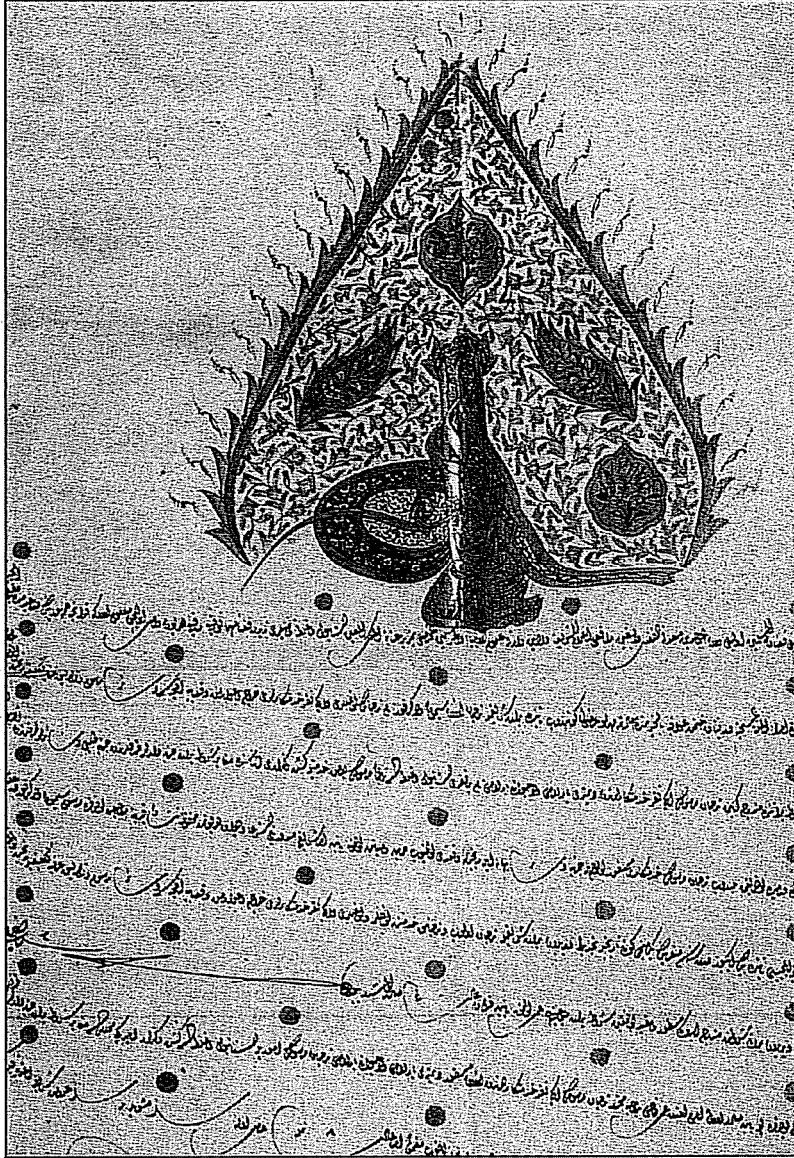
İstanbul'un fethine kadar, Bursa ve Edirne'de arşivler teşekkül etmiştir. Timur'un istilası esnasında Bursa'daki arşivin

Muhtelif kalemlerde muamele görmüş bir berat

tahriri muhtemeldir. İstanbul'un fethinden sonra, Osmanlı arşivlerinde gelişme ve zenginleşme meydana gelmiştir. Fetihden sonra ilk arşiv Yedikule'de idi.

Sonra At Meydanı'na nakledildi. Topkapı Sarayı'nın inşasından sonra, arşivler Divan-ı Hümayûn'un yanında yer aldı. Bugün arşivlerimizde, İstanbul'un fet-

III. Selim'in, Fransız elçisi tercümanının cizye, rûsum ve vergiler için rencide edilmemesine dair bir fermânı

hinden önceki ilk devirlere ait malzemeler çok azdır. Yapılan fetihler sonucu, çok genişleyen Osmanlı coğrafyası ile arşivler de önem kazandı. İmparatorluk başkentinde, kuvvetli ve sür'atli işleyen bir bürokrasi sistemi mevcuttu. Bunun gerisindeki güçlü bir arşivin varlığı ve sağlam işleyişi kendisini hissettiriyordu.

Arşivlerin İhtişamı

Osmanlı Devleti'nde arşivler, XVI. yüzyılda yüksek bir seviyeye ulaştı. Osmanlı zihniyetinde kâğıt, saygı gösterilen bir meta olduğundan, belgeler daima saklanmıştır. Mekân bakımından Osmanlı Devleti'nin Divan-ı Hümâyûn, Defterhane, Bâb-ı Defteri gibi merkezî devlet

kuruluşlarının arşiv malzemeleri, Topkapı Sarayı ve At Meydanı'ndaki bazı mahzenlerde saklanmıştır. "Defterhâne hazinesi", "Bâb-ı Hümâyûn'un üst kat odaları", "Tomruk dairesi", "Çadır mehterleri kışlası" gibi yerler arşiv deposu olarak kullanılmıştır. XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren Bâb-ı âsafi ve daha sonra Bâb-ı Âli önem kazanmaya başlayınca arşivlerde buraya taşınmıştır. Bunlardan XIX. yüzyılın meşhur arşivleri, meydana gelmiştir. Defterhâne malzemeleri yerinde kalmıştır. Sarayda da sultanın ve ailesinin özel arşivi teşekkülüne devam etmiştir.

Taşra teşkilâtında, İstanbul'daki modele uygun, daha küçük çapta arşivler oluşmuştur. Eyalet ve sancaklarda "Paşa divanında" yapılan yazışmalar, resmî muamele ve tevcihlerle ilgili malzemeler, taşra idaresi için önemli idi. Vilâyet ve kazalarda kadıların kazai ve idarî işlerle ilgili hükümleri kaydettikleri şer'i mahkeme sicilleri, bölgesel arşivlerin özünü teşkil ettiler.

Osmanlı merkez elçiliklerinde arşiv malzemelerinin korunması, devlet sırlarının saklanması, çalınmaması, kayıtların tahrir edilmemesi, bürokratik te-amüllerin ciddiyetle takibi gibi hususlarda ciddî önlemler bulunmaktaydı. Nitekim 1590 yılında bazı belgelerin çalınma ve tahririnde suçu görülen bazı Divan-ı Hümâyûn kâtipleri idam edilmiş ve bazıları elleri kesilerek hizmetten uzaklaştırılmıştı.

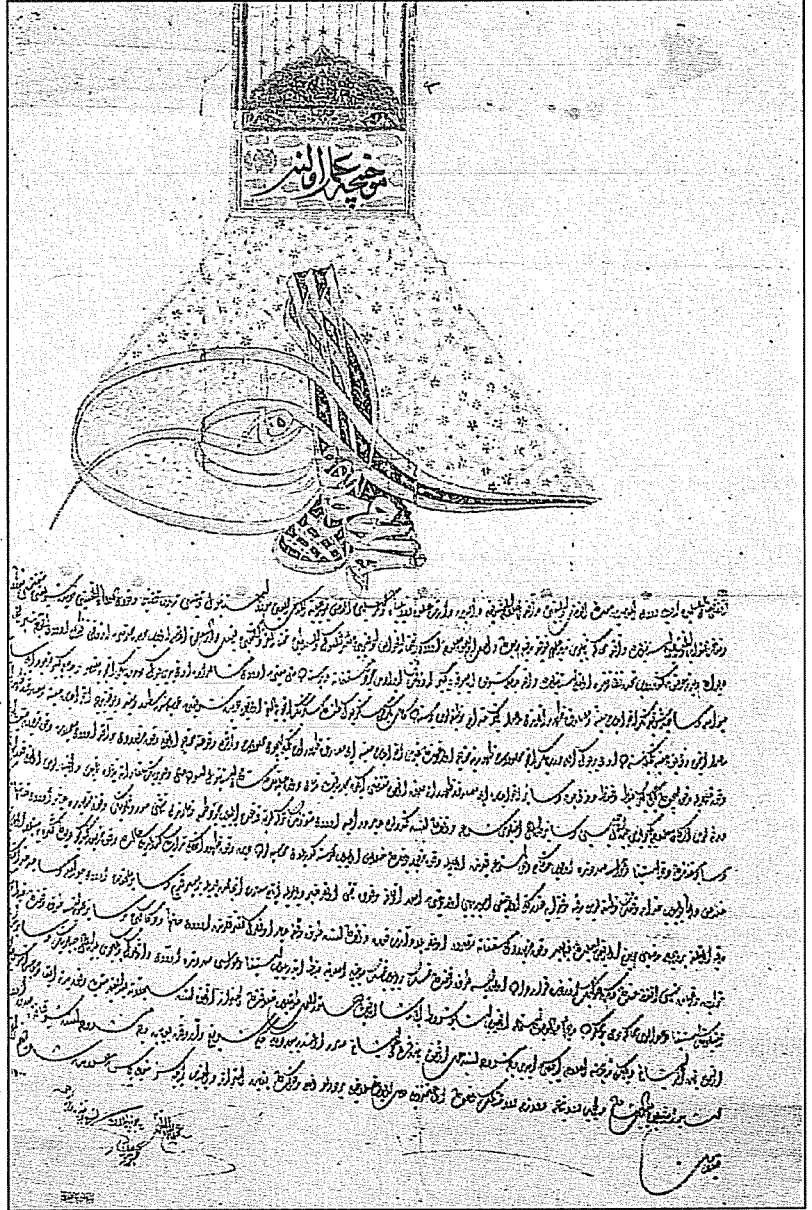
Arşiv Sistemi

Divân-ı Hümâyûn (Bâb-ı Âlî) daki vesikalar kâğıt veya defter şeklinde tanzim edilirdi. Defterler ciltlenir, yıllara göre tasnif edilir, hususi odalarda saklanırdı. Bu odalara "mahzen-i evrak" denilirdi. Yaprak halindeki vesikalarsa keselere konurdu. Mühim vesikalar atlas keselere ve muhâfazalara yerleştirilirdi.

Her dairede bir günün evrakı bir tomar, her ayınki bir torba, her yılınki bir sandık teşkil ederdi. Sandıkların üzerine, muhteviyatını gösteren etiketler yapıştırılırdı.

Bir sarayda, bir de paşa kapısında yani Bâb-ı Âlî'de iki büyük arşiv vardı. Bütün kanun, nizam, ferman ve emirler defterlere tasdikli şekilde geçirilip saklanırdı. Sandıklar doldukça, Topkapı Sarayı'na Divânihâne yaındaki arşiv dairesine gönderilirdi. Bâb-ı Âlî'de nispeten yeni olanlar saklanırdı. Eski defterlere bakmak icap etikçe, bunları Saray'dan hemen getirecek bir teşkilât vardı. Her gün lâzım olan evrak ve defterler Bâb-ı Âlî'deki arşiv dairesinden getirilir, gece kalemlerde bırakılmaz, akşam mutlaka arşive iade edilirdi. İşi bitmeyenler sabah yeniden getirilirdi. Bazen bu hususa uyulmamış ve bazı yangınlarda kalemlerde gece bırakılan evrak yanmıştı.

Önce "defter-hâne", sonra "hazine-i evrak" denilen imparatorluk arşivi, padişahın veziri âzamdaki mührüyle mühürlenlen üç hazineden biriydi. Hükûmetin her toplantısından sonra bu mü-

Ayasofya Vakfı ile ilgili bir ferman

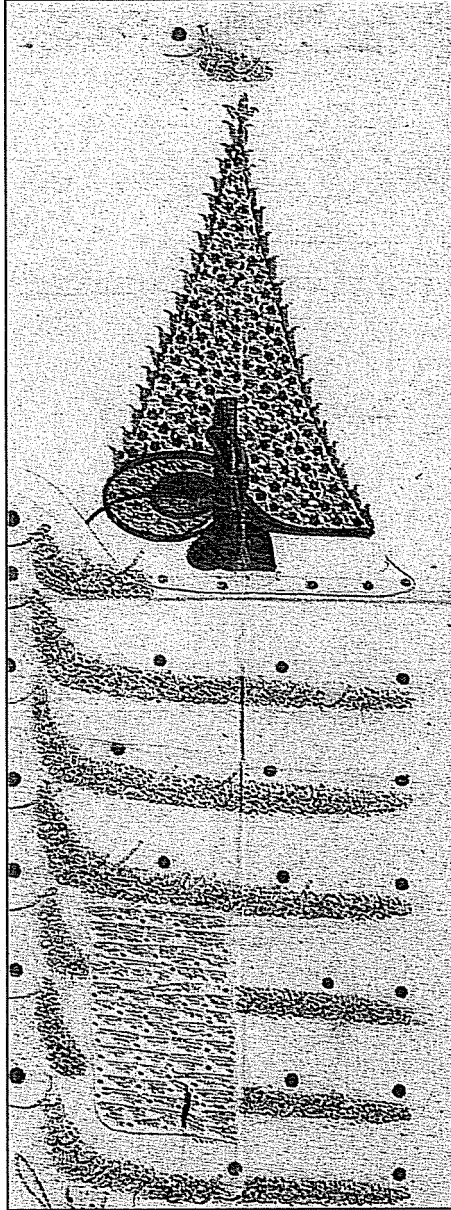
hürle mühürlenirdi. Bu derecede ehemmiyet verilmesinin sebebi şudur: Milletin bütün hukuku, bu kayıtlara bağlıydı. Bilhassa imparatorluğu şevket devrinde ayakta tutan dirlik (timar) sisteminin, dolayısıyla ordunun, verginin, sanayi, ticaret ve tarımın esasları, arşivdeki defterlerdi.

Arşivdeki Defterlerin Önemi

Defter-hâne-i hümâyûn'daki en mühim defterler, "mufassal" tâbir edilenleridir. Bunlar, toprak sayımına, arazi tahririne ait bir çeşit ana tapu defterleridir. Devletin işlenebilir topraklarının na-

sıl ne şekilde tevzî edildiğini ve zaman içindeki değişiklikleri gösterir. Böyle defterler her bölgenin tahrir memurları tarafından düzenlenirdi. Her yeni sayımda, daha önceki sayımda "hâriç ezdefter" yani kayıttan düşülenler de ilave edilerek, defter tamamlanırdı.

Mufassal tahrir defterleri, her sancak ve kazadaki mahalle mahalle, köy köy vergileri tespit ederdi. Her mahaldeki vergi mükellefleri, vergiden muâf olanların adları, arazinin kimin dirliği (ıktai, yâni tımar, zeâmet veya hassı yahut başmaklığı) veya mülkü yahut vakfı veya mukaa-taa'sı olduğu yazılırdı. Yılda ne mikdar hangi mahsulü verdiği, bu mahsulden ne kadar vergi alındığı, kasaba ve şehirlerdeki ihtisâb gümrük, bac, transit vergileri kısacası hiçbir şey unutulmayarak, devletin ve vatandaşın bütün gelirleri kaydedilirdi. Bu arazi veya şahıs, mülk veya gelir, vergiden muâf olduğu, bu husustaki fermanın kaydı düşülerek işlenirdi. Her tahrir defterinin başına ait bulunduğu sancak veya eyalete ait husûsî bir kanun-nâme varsa, o kanunun metni yazılırdı. Zira bir çok işlemler bu kanuna göre yapılırdı (imparatorluk devrinde bir çok eyalete mahsus ayrı kanunlar vardı). Tahrir defterlerinin başına padişah tuğrası çekilerek bu deftere göre her türlü işlemin yapılmasının kanunî olduğu belirtilirdi.

Bergama nahiyesinde Mehmed Nallî oğlu İbrahim'e verilen zeâmet beratı

Mufassal denilen bu defterlerin bir de kısaltılmış, özetlenmiş şekilleri tertib edilir, bunlara Defter-i mücmel veya Defter-i icmâl denilirdi. Böyle defterlerde mükellefler, isimleriyle teker teker gösterilmez kısaca her eyalet ve sancaktaki köy ve şehirle-

rin verdikleri verginin ye-kûnları, kimlere hangi arazilerin verildiği işaret edilirdi. Mufassal daha çok maliyeciler için, mücmeller ise devlet adamları için tertib edilmiştir. Bir defter çeşidi de Rûz Namçe idi ve adından anlaşılacağı gibi günlük, tevcih edilen has, zeamet ve tımarlara ait berât kayıtları günü gününe işlenirdi.

Bu üç esas defterden başka eyalet ve sancaklara ait ayrı ayrı tutulan has, zeamet, tımar, yaya, müselleme, yürük, akıncı, evlâd-ı fâtihân, zeametli müteferrika ve çavuş yahut Dîvân kâtibi defterleri, tımar yoklama defterleri, voynuk, taycı, cebeli gibi ayrı teşkilâta ait defterler tutulurdu.

Bu defterler bugün tapu defterleri olarak Başbakanlık Arşivi ile Ankara'daki Tapu ve Kadastro genel Müdürlüğünde bulunmaktadır.

Bu defterler, iki nüsha olarak yazılır, bir nüshası İstanbul'daki defter-hâne-i hûmayûnda, bir nüshası da ait olduğu beylerbeyilik veya sancakta bulundurulurdu. Herhangi bir anlaşmazlık olduğunda esas nüsha olarak İstanbul'daki kabul edilirdi.

Çöküş, İhmal ve Tahripler

XVIII. yüzyıl ortalarına kadar iyi bir şekilde korunan ve saklanan arşiv malzemeleri,

sonra rehavet, umursamazlık ve çöküşün getirdiği bazı ihmal ve tahriplere maruz kaldı. Bakımsızlık, yangınlar, su baskınları, depoların yetersizliği, taşımalar, kötü şartlar bunların başlıca nedenleri oldu. Savaşlar sırasında da bir kısım malzemeler tahribe veya kayba uğradı. Özellikle yenilgi ile sona eren savaşlarda, bir kısım askerlik ve maliye ile ilgili malzemeler savaş meydanında kalabiliyordu.

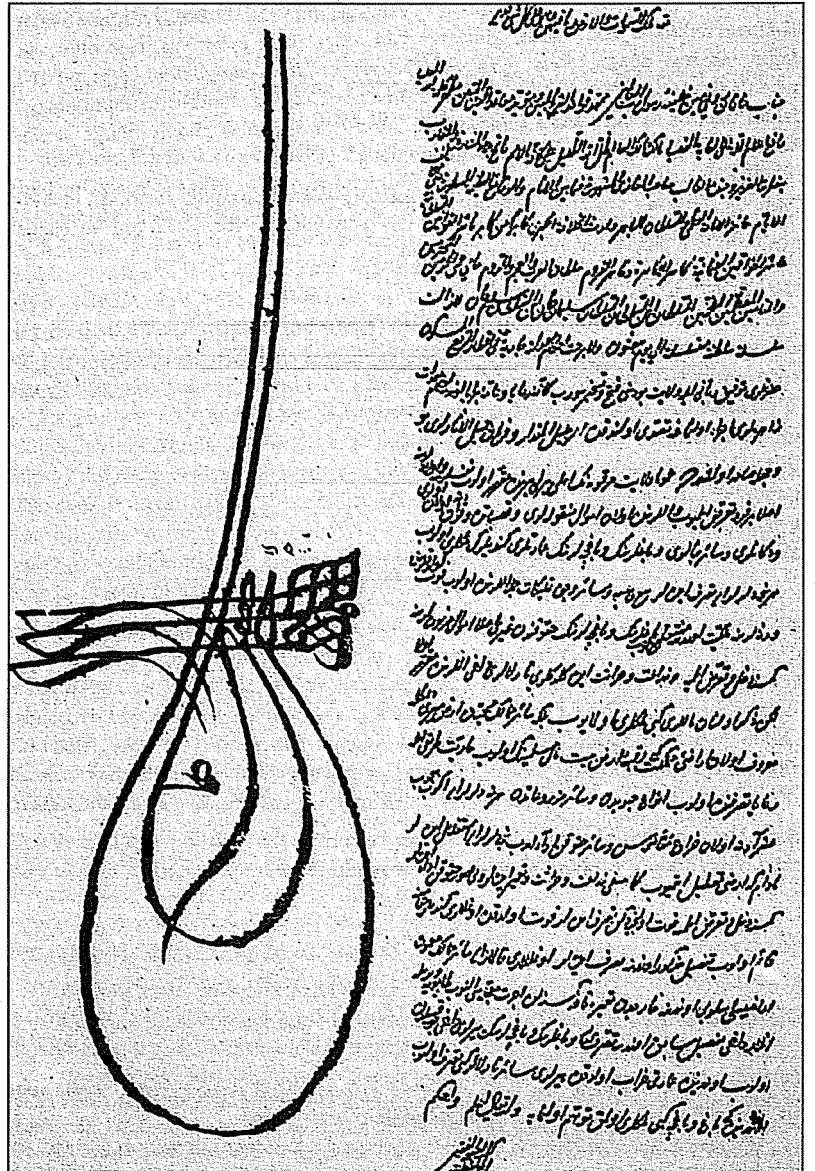
Bu duruma rağmen zaman zaman devlet evrakının ve kayıtlarının iyi korunması, depoların tanzimi hakkında ilgililere ve taşra yöneticilerine emirler verildiği, teşvik edici faaliyetlerin bulunduğu tahmin edilebilir. Nitekim 1785 tarihinde, I. Abdülhamid devrinde, Reisül-küttâba hitaben çıkarılan bir emir bu hususu kanıtlayan bir belgedir. Bunda, devlet kayıtlarının ve defterlerin devamlı saklanmalarının önemi vurgulanarak, bazı önlemler alınması, düzenli depolarda korunması istenmekteydi. Devlet belgelerinin korunmasında padişahlar bile usul ve kaideye uymaktaydılar.

Modern Arşivciliğe Atılan İlk Adımlar

Osmanlı Devleti bünyesinde, modern arşivcilikte gelişmeler ve alınan bazı tedbirler Tanzimat döneminde olmuştur. II. Mahmut devrinden itibaren, devlet teşkilâtında ve kurumlarda yapılan değişiklikler, reformlar ve yeni teşekküller, okullar, nezaretler arşiv malzemelerini tanzim ve koruma hususunda yeni bir atılımın başlangıcı içinde olmuşlardır. Kayıt ve kuyud işlemlerinde yeni müesseseler yeniliklerde getirmiştir. 1845 tarihinde

Maliye Nazırı Safveti Paşanın Topkapı Sarayı'nda Enderun-u hümayûn'da bulunan bir kısım tarihi belge ve defterleri düzenleme, ayırma, belgeleri kalemlerine göre tanzim edip anbarlara yerleştirme, depoları yenileme, işe yaramaz addedilen bir kısmının ayrılması faaliyetlerini görmektedir. Devletin merkez teşkilâtı içinde ilk ciddi arşiv çalışmaları

diyebileceğimiz bu çalışmalar Mehmed Emin Rauf Paşanın sadareti döneminde vuku bulmuştur. Bu çalışmanın 1,5 yıl kadar sonra Mustafa Reşid Paşanın birinci sadareti zamanında modern anlamda devlet arşivinin reorganizasyonu faaliyetinin ilk müjdecisi olduğu ve bir temel teşkil etmesi kuvvetle muhtemeldir.

Budin Eyaleti Kanunnâmesi

Hazine-i Evrakın Kuruluşu

Avrupa'ya resmî görevle birkaç kez gidip, orada kültür ve tarih kaynaklarını muhafaza eden bir kuruluş olarak arşivlere ne derecede önem verildiğini müşahade eden ve son yüzyılda Osmanlı Devleti bünyesindeki ihmalleri ve bürokratik bazı ihtiyaçları da yakinen gören ve hissedenden Mustafa Reşid Paşa 28 Eylül 1846 gününden başlayan ilk sadaretinin ilk aylarında, Bâb-ı Âliye bağlı, Osmanlı Devlet arşivi hüviyetinde ve Bâb-ı Âli bahçesi içinde "Hazine-i Evrak" adıyla anılan bir müessese kurulmasına ve bu amaçla yeni bir bina inşasına karar verdi. Bu hususta padişah buyruğu olan irade-i seniyye 8 Kasım 1846 tarihinde yayınlandı. Kuruluş amacı, "Mesâlih-i mühimmeye müteallik ve senedât-ı devletten ma'dûd evrak-ı resmiyenin mahall-i vahidde cem ve hıfzı" idi. Bina inşası için Bâb-ı Âli bahçesi içinde uygun bir yer seçildi. Bina inşasını, daha önce Dârûl-fünûn binalarını yapmış olan, İtalyan mimar Fossati ve kardeşi gerçekleştirdi.

Bina inşa olunurken, personel ve mevzuat konularına el atıldı. Arşivcilik prensiplerinin tesbiti hazırlıkları yapıldı. Sadaret Mektupçusu Esseyid Hasan Muhsin Efendi Hazine-i Evrak'ın başına tayin edildi. Kuruluştaki "müdürlük" olan dairenin adı Muhsin Efendi'nin daha önceki görevine göre daha aşağı bir unvan olduğunda 'nezaret'e çevril-

di. Arşiv hizmeti devletin mutena işlerinden sayıldığından, bazı konuların Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de görüşülmesi zarurî bulunduğu bu müzakerelere Muhsin Efendi'nin de katılması gözönüne alınarak Hazine-i Evrak Nazırı ve Meclis-i Vâlâ üyesi seçildi. Şüphesiz Hazine-i Evrak Nazırı, o zamanki Bakanlar kuruluna dahil bir nazır değildi. Fakat herhangi bir müdürden daha yüksek bir görevliydi. Muhsin Efendi'nin emrine bazı görevliler verildi. Hazine-i Evrak'a konacak malzemelerin tanzimi için bir talimatnâme hazırlandı. Sultan Ahmet meydanındaki Defterhâne'de, Bâb-ı Ali civarındaki mahzenlerde ve diğer depolarda bulunan tarihi arşiv malzemelerini arama ve tarama yapıldı. Hazine-i Evrak'a konacak malzemeler için ana prensipler, Bâb-ı Âli kâlemleri ile münasebetlerde izlenecek yollar gibi hususların sağlam esaslara bağlanması için Bâb-ı Âli kalem müdürlerinden oluşan bir Meclis-i Muvakkat kuruldu. Beş maddelik güzel bir nizam-nâme hazırlandı. 12 Nisan 1849 tarihli bu belge, millî arşivcilik tarihimiz için çok önemlidir. Bu belgede arşive konacak belge cinsleri, tasnif esasları ve diğer konular belirlenmiştir. Personel olarak lâlettayın ve güvenilir olacak kişilere emanet edilmemesi gereği önemle ve hassasiyetle vurgulanmıştır. Hazine-i Evrak'ı iç düzeni, ara depolar, lüzumsuz addedilen evrakın atılmadan saklanması vb. sağlama

bağlanmıştır. Tasnif, konu ve idarî teşkilât esasına göre yapılacaktır. Binanın inşası bittiğinde, 1850 tarihli bir nizam-nâme-i mahsus ile kesin olarak Hazine-i Evrak'ın işleyişi, muhafaza edeceği malzemelerin cins ve mahiyeti takarrür ettiğinden, bu tarihten itibaren arşiv normal fonksiyonlarını ifa etti.

XIX. yüzyılın ortasında, Osmanlı Devlet Arşivi kurulurken oldukça çağdaş bir zihniyetle hareket edildiği, bina, personel ve mevzuat konularının birlikte düşünüldüğü ve sonuçlandırıldığı görülmüştür. "Nezaret" adı, bir süre sonra tekrar "müdürlük" olarak değiştirilmiş daima Sadarete bağlı kalmıştır.

Muhtelif Avrupa ülkelerinde devlet veya millî arşiv kurma çabaları genellikle aynı yüzyılda olmuştur. Örneğin İngiliz Devlet Arşivi (Public Record Office) 1838'de reorganize edilmiştir. Bazı ülkelerde bu daha sonradır. Demek ki, Osmanlı Devleti'nde de, modern arşiv çalışmaları diğerleri ile az çok aynı zamana rastlamaktadır. Hazine-i Evrak'ta bir ihtisas kitaplığının kurulmasında ihmal edilmemiştir.

Nezaret ve Şurâ-yı Devlet Arşivlerinin Teşekkülü

XIX. yüzyılda Osmanlı nezaretlerinin ve bazı önemli kuruluşların arşivlerinde teşekkül etmiştir. Bunlar, Hazine-i Evrak örneğinden yararlandılar. Hariciye, Dahiliye, Maliye, Evkaf nezaretleri, 1868'de kurulan Şurâ-yı Devlet Hazine-i Evrakları gibi.

Sadaretin kendi bünyesinde de bir arşiv müdürlüğü kuruldu. Bazı nezaretler kendi ihtiyaçlarına göre, arşiv binaları ve mahzenler yaptılar.

Vilâyet ve Taşra Teşkilâtı Arşivleri

Eyalet teşkilâtından vilâyet sistemine 1864'ten itibaren geçilince, vilâyet arşivleri oluştu. Tuna Valisi Midhat Paşa Rusçuk'ta 1868'de Tuna vilâyeti arşivini kurdurdu. Bu diğer vilâyetlere de yayıldı. Arşivler genellikle vali konağı yanında veya civarında idi. Rumeli'de bazı vilâyet arşivleri savaşlarda zarar gördü. Bosna-Hersek vilâyeti arşivi Saray-Bosna'da kaldı. Bugün bir kısmı Saray-Bosna Şarkiyat Enstitüsü'nün elindedir. Tulça vilâyeti arşivi 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Vali Said Paşa tarafından İstanbul'a nakledilirken Bulgaristan'da alıkonuldu. Bu fon "Türk arşivi" adı ile, Bulgar Millî Arşivi'nin 1879'da kurulan ilk nüvesini teşkil etti.

Abdülaziz ve II. Abdülhamid Devirlerinde Arşivler

Abdülaziz ve II. Abdülhamit devirlerinde arşiv işlerine önem veren bazı sadrazam ve devlet adamlarının himmetiyle Hazine-i Evrak'ta nezaret arşivlerinde ve diğer arşivlerde bazı gelişmeler olmuştur.

1870'de Âli Paşanın sada-

reti sonlarında, Mehterhâne yakınındaki mahzende Bâb-ı Âli'ye ait bazı evrak Hazine-i Evrak'a taşındı. Bu malzeme I. Mahmud'dan II. Mahmud devri sonuna kadar olan döneme aitti. Bunlar tasnif edildi. Hazine-i Evrak'taki Divan-ı Hümâyûn defterlerinin bir envanteri hazırlandı.

Ahmed Cevat Paşanın sadaretinde 1892 yılından itibaren, devlet teşkilâtı ve nezaretler göre önüne alınarak, yeni bir sisteme göre arşiv malzemelerinin kayıt ve saklanmaları usulü getirildi.

II. Abdülhamit devrinde, Bâb-ı Âli arşivlerinden başka, Yıldız Sarayı'nda muntazam işleyen düzenli bir arşiv kuruldu. Maliye Nezareti Hazine-i Evrakı ve Meşihat'e bağlı şer'iyye sicilleri arşiv binaları inşa edildi.

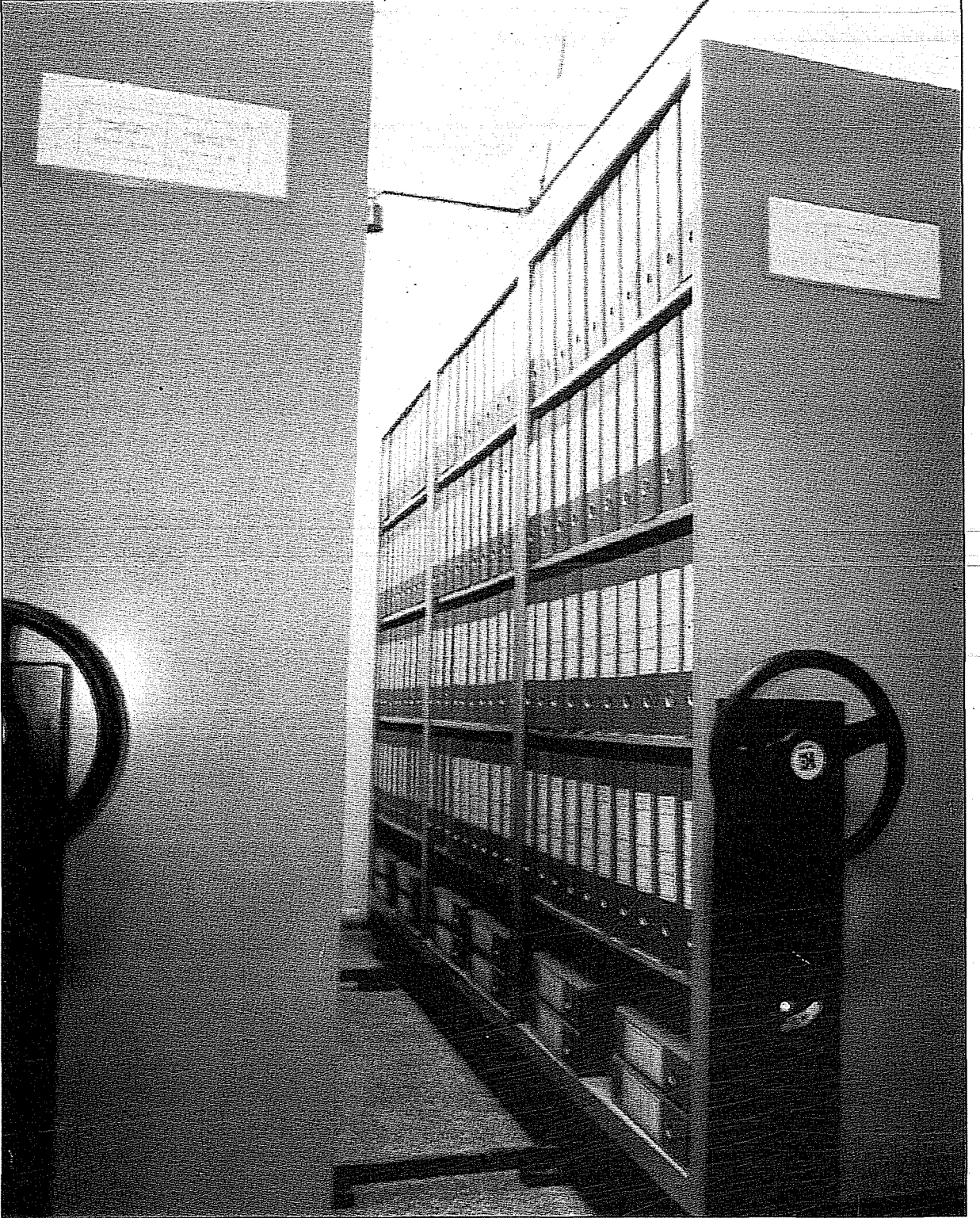
İkinci Meşrutiyet Döneminde Arşivler

1908-1922 arasında İkinci Meşrutiyet döneminde Osmanlı arşivleri bakımından bazı yenilikler ve canlılıklar meydana gelmiştir. Abdurrahman Şeref Beyin vak'anüvisliğe tayini, Tarih-i Osmanî Encümeni'nin kurulması, Tarih-i Osmanî Mecmuası'nın yayına başlaması arşivlere verilen önemi arttırdı. Fatih zamanından itibaren Topkapı Sarayı'nın muhtelif mahzenlerinde yüzyıllar boyunca birikmiş olan bazı tarihi malzemeler Bâb-ı Âli'de Cevat Paşa kütüphanesi-

sine taşındı. Evrak 518 araba yükü idi. Bunun tanzim ve tasnifi için muhtelif tasnif heyetleri kuruldu. Bu malzeme üzerinde Abdurrahman Şeref Bey, Hazine-i Evrak müdürü Refik Bey, Arif Bey, Mehmet Kadri Bey vs. çalıştılar. Üçüncü defa Ali Emîrî Efendi başkanlığındaki bir heyet ile bir kısım malzeme tasnif edildi ve kataloğa bağlandı. İbnül-emin Mahmut Kemal Bey de bir grup evrakı tasnif etti ve katalogladı.

Bu dönemde arşivleri düzenleme, muhtelif yerlerde ve mahzenlerde unutulmuş, bırakılmış malzemeleri toplama çalışmalarına paralel olarak, arşivlerin tarih ve sosyal bilimler için ilmi amaçlarla kullanılmasına başlandı. Artık arşivlere sadece idarî ve bürokratik bir hizmet ünitesi olarak değil, araştırmalar için bir kaynak olarak bakılıyordu. Bu görüş ile Türk ve yabancı araştırmacılar ilk defa Osmanlı arşivlerinde çalıştılar ve belgeleri yayınlamaya başladılar. Macar Imre Karaçon ve Bulgar Vladimir Todorov Hindalov ilk yabancılarıydı. Tarih-i Osmanî Encümeni'nde yayınlanan ilk makale, Abdurrahman Şeref Beyin "Evrak-ı atîka ve vesâik-i tarihiyemiz" başlığı ile, arşiv ve arşivlerimizin önemi, durumu hakkında idi.

İkinci Meşrutiyet'in getirdiği siyasî partiler dolayısıyla, parti

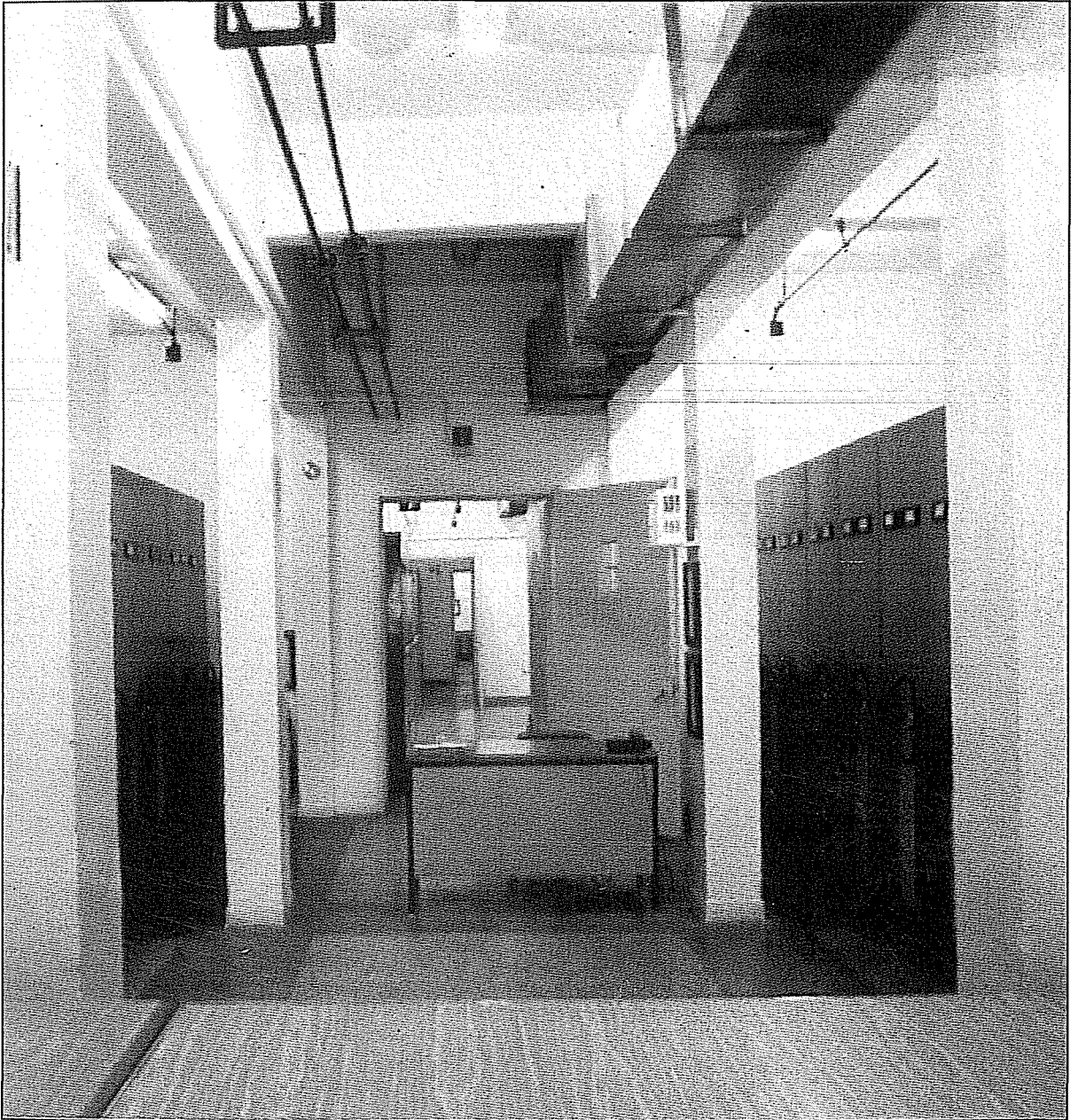
Osmanlı belgelerinin bir kısmının muhafaza edildiği Genelkurmay ATASE Arşivinden görüntüler.

programlarında bazı görüşlere rastlanabiliyordu. İttihat ve Terakki Partisinin bazı görüşleri Tanin'de yayınlandı. İkdâm gazetesinin 24 Mart 1914 tarihli nüshasında 'Devairde hıfz-ı evrak' başlıklı önemli bir yazıda ar-

şivlerin önemi açıklandı. "Evra-kını muhafaza etmeyi bilmeyen bir devlet, o hükûmet mefâhîr-i maziyesini kendi eliyle imha etmiş olur" deniyordu.

Birinci Dünya Savaşı içinde, ordu, ihtiyaçları için Harbiye Ne-

zaretî içinde bir Harb Hazine-i Evrak'ı 1916 yılında kuruldu. Sadaret, Dahiliye, Hariciye ve Şurâ-yı Devlet arşivlerini bir genel müdürlük altında birleştirmek projesi ve girişimi, savaş sebebiyle, başarıya ulaşamadı. Hariciye Nezaretî Arşivi yeniden

Osmanlı belgelerinin bir kısmının muhafaza edildiği Genelkurmay ATASE Arşivinden görüntüler.

düzenlendi. Arşiv hakkında ilginç bir diğer olay, güvenlik için bazı arşiv malzemelerinin 1915'te Konya'ya gönderilmesi ve sonra geri getirilmesidir. O sırada kullanımı gittikçe yaygınlaşan boyalı mürekkeplere ve belgelerin bozulmasına karşı bazı teknik ve idarî önlemler alınmıştır. Çırağan ve Bâb-ı Âli yangınlarının zararı büyüktür.

1911-1918 arasında cereyan eden üç büyük savaş esnasında Balkanlar'da, Anadolu'da ve Araplarla meskûn vilâyetlerde bazı arşivler tahribe uğramıştır. Vilâyet ve kadılık arşivleri en fazla zarar görenlerdir. Savaşlar, idarî eksiklikler, nakil vasıtalarının yetersizliği, ihmal bunda etkili olmuştur.

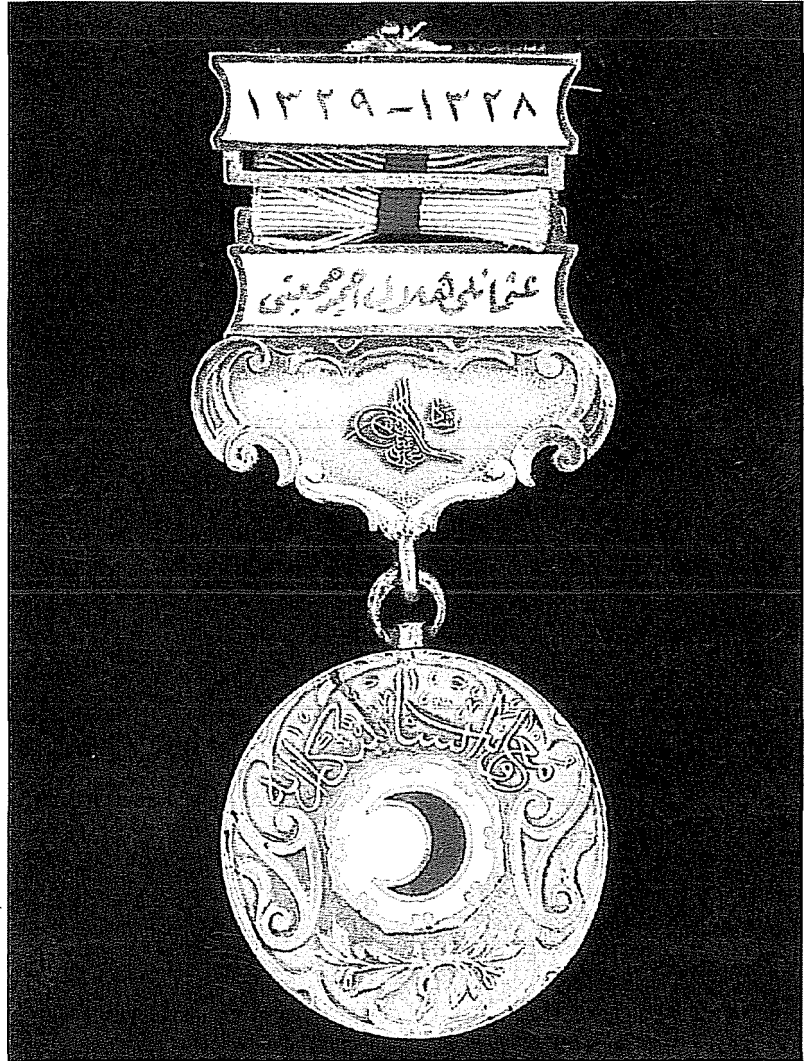
Osmanlı Devleti'nin 1922'de ilgasından sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, Osmanlı arşivlerinin bütünüyle korunması için gerekli tedbirleri almıştır.

Sonuç olarak, Osmanlı arşivciliği, kendi sosyal ve idarî formları içinde gelişmiş, ihtiyaçları karşılayacak düzeye gelmiş ve günümüze zengin bir arşiv mirası bırakmıştır.

OSMANLI DEVLETİ'NDE MADALYA VE NİŞANLARIN TARİHÇESİ

En basit anlamda bir başarının ya da bir gayeye ulaşmak amacıyla yapılan bir yardımın bir göstergesi ve bir ayrıcalığın ifadesi olan madalya ve nişanlar; Türklerde ve batı ülkelerinde farklı bir yol izleyerek gelişmiş, XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa devletleri arasındaki siyasal ilişkilerin gelişmesine paralel olarak bu farklılıklar zamanla azalmış ve benzer şekilde madalya ve nişanlar verilmeye başlanmıştır.

Günümüzde kullanılan madalya sözcüğü İtalyanca "medaglia"dan; nişan sözcüğü ise Farsça "nişaneden" (belirti, alamet, iz anlamındadır) gelmektedir. Bir fedakârlık, muvaffakiyet veya yararlılık karşılığında genellikle altın, gümüş, bakır vb. değerli madenlerden özel olarak bastırılmış mükâfat ve şeref alameti olarak kullanılan madalyaların Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki ilk örneği 1730 da I. Mahmut zamanında bastırılan "Ferahi Madalyası"dır. Bununla beraber İslâm tarihinde Abbâsî halifeleri ve Anadolu Selçukluları bir anlamda madalyalara benzer "atiyye dinarları" bastırmışlardır. Nişanlar ise madalyalardan sonra kullanılmaya başlanmış olup yine devlete karşı yapılmış hizmetlerin karşılığı olarak verilmiş, ancak madalyalardan daha gösterişli ve genellikle değerli taşlarla süslü olarak yapılmıştır. Nişanların 1 ilâ 5 dere-

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Madalyası, Osmanlı, 1911

ceye kadar rütbeleri vardır. Buna karşılık madalyalar bir olay, bir savaş için verildiği gibi görevdeki başarının karşılığı olarak da verilmişlerdir, rütbeleri yoktur.

Genellikle nişanlar ve madalyalar bir yönetmeliğe göre verilirdi. III. Selim'in, 1798 yılında İngiliz Amiral Nelson'a tevcih et-

tiği mücevherli çelenk, 1801 yılında İskenderiye Savaşlarında üstün başarı gösteren Ahmet Kaptan'a tevcih ettiği üzeri elmaslı ortası ay şeklindeki nakışlı avize ve buna paralel olarak çıkardığı ilk Hilal Nişanı Osmanlı İmparatorluğu döneminde verilen nişanların başlangıcı olmuştur. Nişanlarla ilgili önemli bir

özellik de yalnız "tâife-i nîsâ"ya (kadınlara) mahsus olan üç rütbeli "Nişân-i Şefkat"dır.

Osmanlı teşkilât lisanında padişahın emirlerine de "nişân-ı şerif-i sultânî", "nişân-ı hümâyûn"ya da kısaca "nişân" denirdi. Yeniçeri bölük ve ortalarının da "nişân" denilen sembolleri vardır. Bu nişanları dövme olarak göğüslerine, kol veya baldırlarına ve mezar taşlarına işletmişlerdir.

Avrûpa ülkelerinde ise madalya ve nişanların kökeni Haçlı Seferlerine kadar uzanmakta olup Katolik kilisesinin Orta Çağ'daki düzenlemelerine dayanmaktadır. Bu kapsamda dinsel Şeref rütbeleri (order)'nin manastıra ait topluluklara verildiği görülmektedir.

Nişan kelimesinin karşılığı olarak kullanılan "Order" kelimesi Lâtince bir sözcük olan "ordo" kelimesinden gelmektedir. Orta çağda bu sözcük ile belirli sorumluluklara sahip ve belirli kurallara bağlı yaşayan sınırlı sayıdaki bir grup insan kastedilmiştir. Haçlı Savaşları sırasında manastır düzeninde kullanılan Şeref Rütbeleri (order) olgusu şövalyeliğe geçmiştir. Böylelikle Şeref Rütbeleri (order); başlıca

görevleri Hristiyanlık inançları için mücadele eden ve hacılar ile hastaların bakımını sağlayan teşkilâtlar için kullanılmaya başlanmıştır. Bunların başlıcaları The Order of the Knights Temp-lars (XII. yüzyılda Kudüs'te oturan Şövalyeler

muhafaza edilmiştir. (Bu teşkilâtların birkaçı günümüzde halen varlığını korumaktadır.)

Bu teşkilâtların simgesi olarak kullanılan nişanlar zaman içerisinde toplum yapısında meydana gelen değişmelerle değişikliğe uğramıştır. Fransız İhtilali'nde verilen "Commune Nişanı", ilk zamanlarda bağımsızlık savaşı hizmetlerine karşılık bir ödül olarak askerî bir değerlendirme çerçevesinde sunulmakta iken daha sonra bu nişan yeni toplumun kurulmasında gösterdikleri yarar nedeniyle, sivil bir değerlendirme çerçevesinde sunulmaya başlanmıştır.

Böylece nişanlar önceleri sadece din veya krala sadakatle mücadele etmek üzere kurulmuş teşkilât üyelerine ayrıcalık olarak verilmekte iken hizmete yönelik olarak verilmeye başlanmıştır. (Bunlardan Fransız Şeref Nişanı "Legion d'honneur" 1802 yılında çıkarılmasına rağmen 1805'te 5 ayrı tipte verilmeye başlandı.) Böylelikle Orta Çağ'a kadar uzanan nişan teşkilâtı, bu alt yapı ile demokratik teşkilâtında modelini oluşturmuştur.

Tanzimat-ı Hayriye Madalyası

Birliği), The Order of Malta (Malta Teşkilâtı) ve The Teutonic Order (Germen kabilelerine ait teşkilât) sayılabilir.

İdarî yapıda kilise gücünden sonra, Kraliyet gücü (XIV. yüzyılda) hakim olmaya başlayınca kralların prestij ve gücünü artırmak amacıyla Dünyevî Şövalye Teşkilâtı (Temporal Orders of Chivalry) kurulmaya başlanmış ancak teşkilât yapıları

Osmanlı İmparatorluğu Dönemine Ait Madalya ve Nişanlar

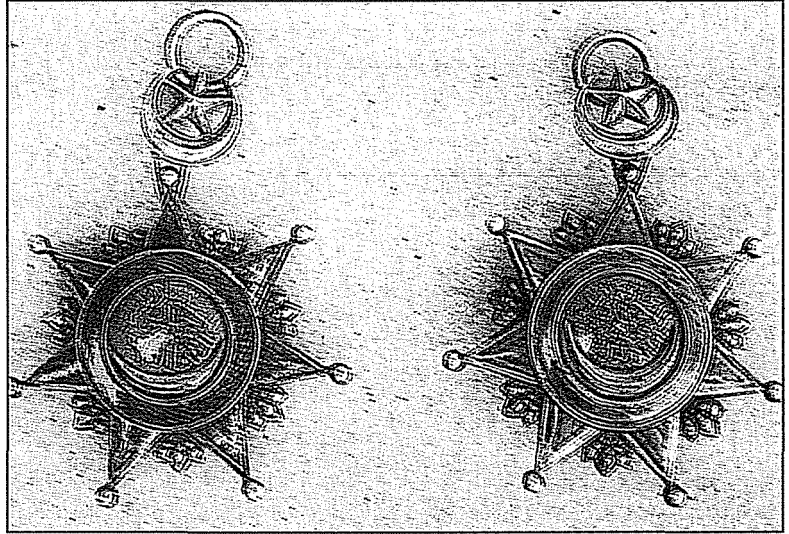
Osmanlı İmparatorluğu döneminde büyük hizmetler yapmış ve liyakat göstermiş olanların üstün bir şeref payesine ulaştırılmaları için çeşitli mükâfat yolları aranmış ve bu amaçla önceleri hil'at (çok ağır değerde kaftan), kürk, mücevherli kılıç, sorguç, çelenk, tuğ, avize, nev'inden birçok mükâfat çeşitleri kullanılmıştır. Ancak bunlar zamanla terk edilmiş, yabancı ülkelerin kullandıkları madalya ve nişanlardan esinlenerek zaman içerisinde gelişen madalya ve nişanlar kullanılmaya başlanmıştır.

Madalya ve nişanların kullanılmaya başlandığı tarihlerden sonra her padişah döneminde farklı uygulamalar görülmüştür. Bazı padişahlar kendinden önce ihdas edilen madalyaları kullanmışlar, bazıları ise yeni madalya ve nişan ihdas etmişlerdir.

Ancak zaman içinde madalya ve nişan sistemi kurumsallaşmış ve nizamnameler oluşturulmuş, verilmiş nedenini belirleyen beratlar da kullanılmaya başlanmıştır. Bu beratlarda padişahın tuğrası, kime ve ne maksatlı verildiği açıklanmıştır.

Osmanlı nişanlarında genellikle ay-yıldız, kılıç, çapa ve "şemse" denilen güneş ışıkları tasvirleri şekil olarak kullanılmıştır.

Madalya ve nişanlar özel kişilere verilebildiği gibi belli bir rütbeye ulaşan kişilere ya da tümen, alay, gemi gibi tüzel kişiliklere de verilmiştir.

Nişan-ı Osmanîler

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde nişan verme geleneği padişahlar arasında oldukça yaygınlaşmıştır. Bu amaçla hazineden büyük harcamalar yapılmıştır. (Abdülmeccid'in sadrazamlarından Hüsrev Paşa için yaptırdığı Sadrazamlık Nişanı 710 liraya mal olmuştur. Bu miktar devrin rayicine göre iki köşk parasıydı.) Zaman içerisinde nişan verme uygulaması kötüye kullanılmaya başlanmış, (bazı padişahların horoz dövüşünde galip gelen horozu nişan ile onurlandırdığı söylenmektedir) bunun üzerine 1848 yılında rastgele nişan verilmemesi kararlaştırılmıştır. Para darlığı yüzünden 1850 yılında o zamana kadar verilen tüm madalya ve nişanların toplatılıp darphaneye teslim edilmesi günümüze bir çok eski madalya ve nişanın intikalini engellemiştir.

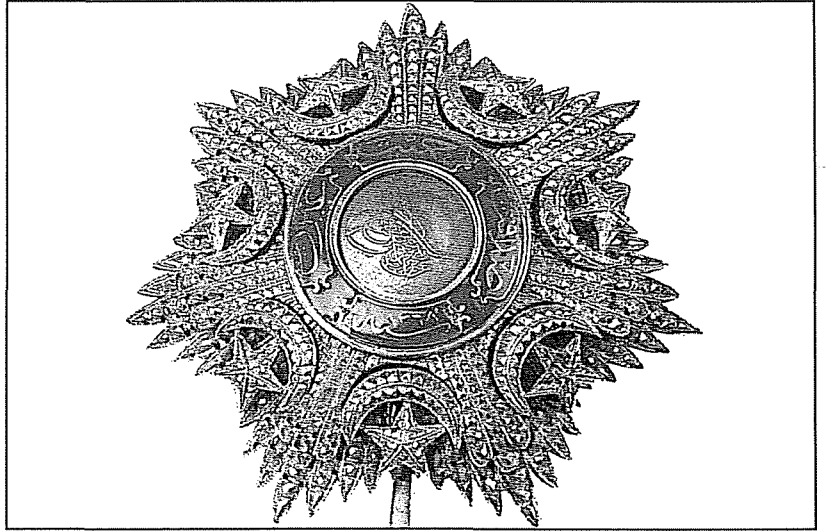
Osmanlı padişahları yabancılara nişan tevcih etmişler ancak onlardan nişan kabul etme-

mişlerdir. Ancak bu usulde zaman içerisinde değişikliğe uğramıştır. Abdülmecid döneminde Portekiz kralından gelen nişan geri çevrilirken, Fransa'nın sunduğu "Legion d'honneur" nişanı bu ülkeyle olan ilişkiler gözönüne alınarak kabul edilmiştir. Aynı şekilde İngiltere kraliçesinin 1856 yılında sunduğu "Dizbağı Nişanı" kabul edilmiştir. 1868 yılında Londra'da bulunan Abdülaziz ise bizzat Kraliçe Victoria tarafından sunulan Dizbağı Nişanı'nı kabul etmiştir.

Nişanların çeşitli zamanlarda değişik padişahlar tarafından çıkarılması birbiri arasında değer farklılıkları yaratılmasına neden olmuştur. V. Mehmet Reşat tarafından çıkarılan Meziyet Nişanı; Mecidi ve Osmani Nişanlarından üstün tutulmuştur. Yabancıların kullandıkları tarzda nişanlara rütbe verilmesi (Saniye, Salise, Rabita vb.) uygulaması Osmanlı nişanlarında da görülmektedir. Osmanlı İmpara-

torluğu döneminde madalyalar genellikle savaşta başarı gösterenlere verilmek ya da özel bir günün hatırası nedeniyle bastırılmıştır. Harp madalyaları için genellikle detaylı nizamnameler oluşturulmuştur. (Örneğin Birinci Dünya Harbi nedeniyle 1 Mart 1915'te çıkarılan madalya tunc-tan yapılmış olup rütbe ve memuriyet aranmaksızın gerek Türk ve gerekse müttefik devletler mensuplarına, hasta bakıcılara ve herhangi bir hizmet için silâhlı kuvvetlerde görevli bulunanlara verilmiş, Harp madalyasından sonra cesaret ve fedakârlıkla dövuşen kahramanlara; sırasıyla Gümüş Muharebe Liyakat ve İmtiyaz Madalyaları, Altın Muharebe Liyakat ve İmtiyaz Madalyaları verilmiştir.

Özel kişilere verilen bütün nişan ve madalyaların beratları bir harca (masrafa) tâbi tutulmuştur. Mecidi ve Osmani

Mecidi Nişanı Şemsesi, Osmanlı, 1851

nişanlarının üçünü rütbelerine ait beratların harcı 50 kuruş, ikinci rütbesi için 100 kuruş, birinci rütbesi için 50 kuruş alınmış, diğer nişanlar için 100 kuruş harç belirlenmiştir.

Madalyalar için ödenecek harç miktarı oldukça düşük tutulmuştur. Altın imtiyaz, Altın

Liyakat, Altın İftihar, Altın Sanayi madalyaları için 50 kuruş, bunların gümüşleri için 10 kuruş, Tahlisiye Madalyası ve diğer gümüş madalyalar için 5 kuruş alınmıştır. Harp madalyaları ise harca tâbi tutulmamışlardır. Yabancılar verilen her türlü nişan ve madalya için harç alınmamıştır.

OSMANLI DEVLETİ İÇİN SÖYLENENLER

Türklerin Türkistan'dan, yeni coğrafyaları Anadolu'ya taşıdıkları devlet telâkkileri ve gelecekleriyle oluşturdıkları Osmanlı Devleti'nin bünyesi, bazı yetkin Avrupalı bilginlerce nasıl anlaşılmıştır? Onlara hangi unsurlar önemli gelmiş, hangi mefhumlara ağırlık vermişlerdir? Osmanlı Devleti hakkında bu yolla varılan hükümler, Türk devlet karakterini belirtmekte birer vasıtadırlar.

İlk olarak Osmanlı Devleti'nin klâsik tarihçisi Hammer'in Osmanlı Devleti hakkındaki hükmünü belirtmek doğru olacaktır:

"Osmanlı İmparatorluğu, geniş bir imparatorluk. Ve tarihî noktadan sonsuz ehemmiyet arz eder. Her zaman için kaderi, komşu Asya ve Avrupa imparatorlukları ile sıkı şekilde bağlı olmuştur... bütün Avrupa ve Afrika devletleri üzerinde küçümsenmeyecek tesirleri vardır. Bir devdir ki, güçlü kolları hem Asya'yı, hem Avrupa'yı kavrar. Bütün imparatorluklar gibi bir gün düşerse, Asya, Afrika ve Avrupa'da bırakacağı enkaz, bu üç kıt'ayı kaplayacaktır..."

İslâm tarihi mütehasşısı Sauvaget'nin fikirleri şöyledir:

"...İslâm tarihi, Osmanlılar derecesinde güçlü ve istikrarlı bir siyasî yapıya şahit olmamıştır... Osmanlı İmparatorluğu, XVI. ve XVII. asırlar boyunca, batı dünyasının en büyük devletlerinden biri, hatta bütün devletlerin en büyüğü olarak kaldı. Defalarca milyon kilometre kare üzerinde hükümler, -altın madenleriyle İspanya dâhil- herhangi bir Avrupa devletinden daha geniş ve daha istikrarlı malî kaynaklara sahip, halkın menfaatine yarar şekilde gayet muntazam bir şekilde teşkilatlandırılmış bir idare cihazına malik, ananevî faziletleri arasında birinci derecede bir meziyet sayılan disiplinin hâkim olduğu bir milletin, Türklerin, sadakatinden emin, bütün Akdeniz'e hükmeden bir donanmayı elinde tutan padişahlar, bütün Avrupa'yı, kendilerini saymaya mecbur etmişlerdir."

Osmanlı tarihi üzerine önemli çalışmalar yapan Alman tarihçi Babinger, Kanunî devrindeki Türkiye'ye "cihan imparatorluğu" demektedir.

Bir Türk düşmanı olan, Birleşik Amerika'nın İstanbul Büyük Elçisi Morgenthau bile; "Osmanlı Türkleri, Asya, Afrika ve Avrupa'da, kâinatın tanıdığı en geniş imparatorluklardan birini kurdular." der.

Osmanlıların Rumeli'ye geçişi (1353)

Belçikalı çağdaş tarihçilerden Pirenne, Osmanlılar hakkında şöyle der:

"Bütün Osmanlı İmparatorluğu'nda, devletinki haricinde hiçbir otorite mevcut değildi. Avrupa'da, ilk defa olarak, askerî ve devletçilik prensibi üzerine kurulu bir imparatorluk görülüyordu. Ne doğuş, ne mülkiyet, iktidar kaynağı sayılmıyordu. İktidar, padişah tarafından, -ulema istisna edilirse- tamamen devletin askerî görevlilerine tahsis edilirdi... İmparatorlukta derebeylik şeklinde olsun, görev veraseti şeklinde olsun, irsî haklar mevcut değildi."

İngiliz tarihçisi Downey'in fikirleri; "Osmanlı Türklerinin bu kadar küçük bir başlangıçtan, o kadar elverişsiz şartlar altında, bu derece sürekli bir devlet kudretine erişmesi, cihan tarihinin en fevkalâde tezahürlerinden biridir. İstiklâllerini kazandıkları andan itibaren, iki asırdan biraz fazla bir zaman içinde, bütün Akdeniz medeniyetini bir imparatorlukta birleştirmeye teşebbüs edecek kudret ve kabiliyette idiler... O harikulâde XVI. asrın büyük enerji ve faaliyetleri, muhteşem teşebbüs ve muvaffakiyetleri arasında hiçbir şey,

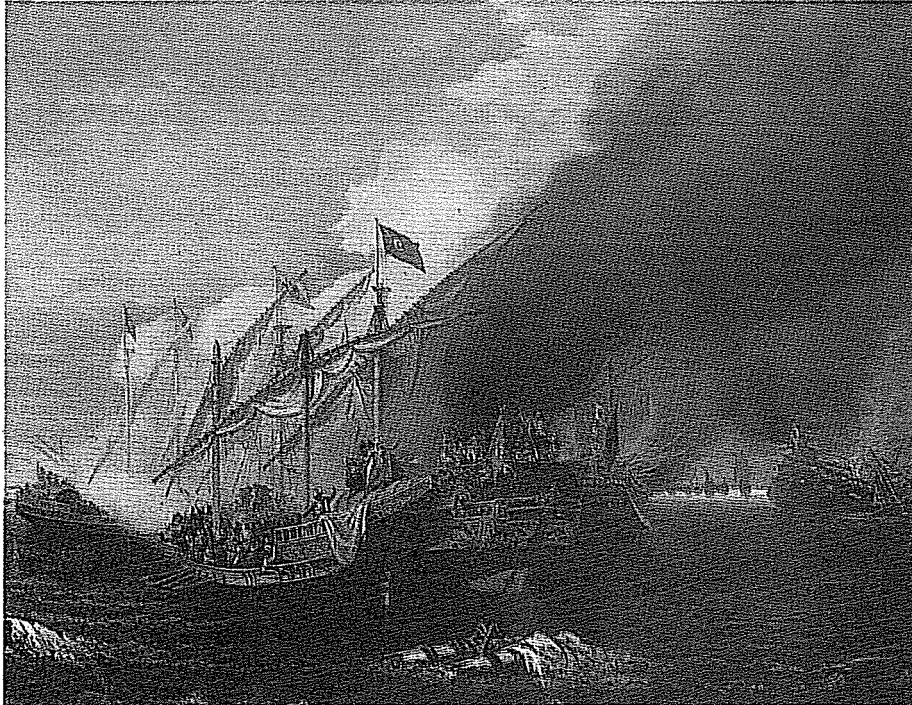
İstanbul'dan savrulan kudret tezahürlerini geçememiştir." şeklindedir.

Osmanlı tarihi mütehassısı Robert Mantran, Türklerin kendi kendine yeterli bir devlet kurduğunu, Karadeniz'i bir iç göl hâlinde tuttuğunu ifade ederek, Osmanlı Devleti'ni "Türk dünyası", XVI. asrı da "Süleyman asrı" şeklinde vasıflandırır.

Hammer'in Fransızca mütercimi Hellert, tarihte Osmanlı İmparatorluğu ile sadece Roma İmparatorluğu'nun karşılaştırılabileceğini belirterek, "İstanbul ve Divan-ı Hümayûn, vaktiyle cihanın en mükemmel siyasî mektebi idi." der.

1670'lerde, İstanbul'da İngiliz diplomatı olarak uzun yıllar bulunan Ricaut, Türklerin, icra ve merkezîyetçilikteki, Avrupalılara hayret verici sür'atlerini anlatır. Birçok modern tarihçinin söylediği Osmanlı Devleti'nin ancak Roma İmparatorluğu ile kıyaslanabileceği, Ricaut tarafından, daha XVII. asrın üçüncü çeyreğinde söylenmiştir. Ricaut, "Fakat, iki imparatorluk kıyas edildiği takdirde, başlangıçlarında, terakkilerinde ve sistemlerinde büyük fark olduğu ortaya çıkar." diye de, vardığı sonucu ifade eder.

Alman asker Mareşal Von Moltke, Osmanlı İmparatorluğu'nun muvaffakiyetlerinden bahsettiği satırları arasında, batıyı bir devir meşgul eden; batıya İslâm'ın hâkim olacağı endişesinin sonucuna işaret eder: "... Roma İmparatorluğu'nun uzun ömrüne son vermek ve bin yıldan fazla bir zamandan beri İsa ve azizlerin tebcil edildiği Aya Sofya Kilisesi'ni, Allah'a ve Hazret-i Mu-

İstindin Deniz Zaferi

hammed'e tahsis etmek de, onlara nasip oldu..."

Osmanlı Devleti'nin kudretinin kabul edilerek, Avrupa devletlerinin, Türk devleti örnek alınarak ıslah edilmesi fikri ve denemeleri yaygındır. Poncet'nin, IX. Charles'a, Fransa krallığını ıslah için sunduğu teklifler buna örnektir. Buna göre; padişahın halife de olduğu gibi, Fransa kralı da dinî yetkileri papaya bırakmamalı, eline almalıdır. İç isyanlar, Türkiye'deki halk hayat şartlarını sağlayarak önlenmelidir. Türkiye'de nasıl hükümdara baş kaldıracak asilzadeler yoksa, Fransa'da da hükümdara karşı baş kaldıracak asilzadelerin yetkileri devlet lehine geniş ölçüde kısıtlanmalıdır.

Avrupa'da modern devletler hukukunun kurucusu sayılan maliyeci Jean Bodin de, aynı yıllarda, Poncet'ninkine paralel tekliflerde bulunmuştur. Fransa ile Türk müesseselerini kıyaslayan yazar, Türk devlet yönetiminin ideallliğini savunmaktadır.

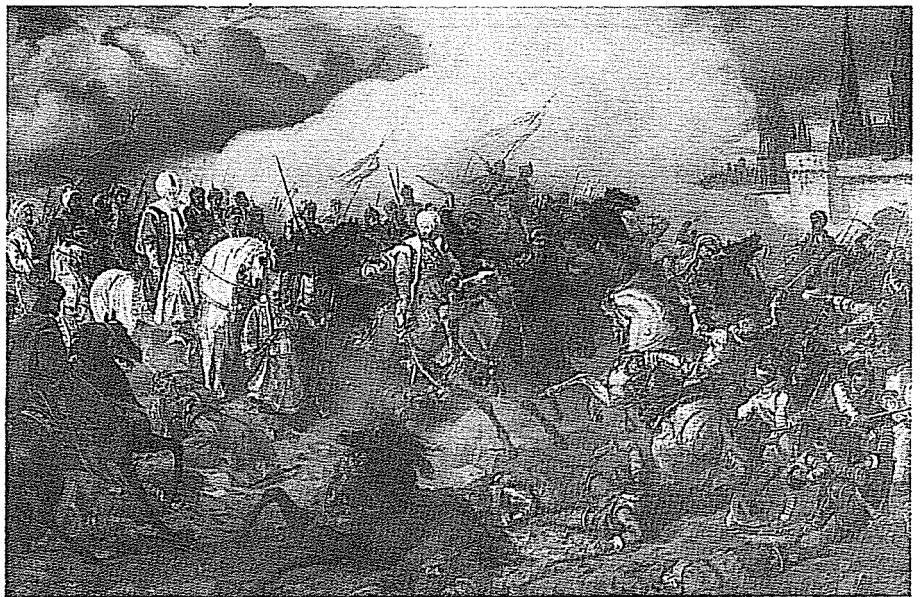
Protestan fikir adamlarından Fransız René Herpin de, Katolikler gibi düşünür. Ona göre XVII. asır başlarında Osmanlılar; gücü, zenginliği, dayanmasının hâkimiyeti, ordu ve silâhlarının çokluğu yönlerinden dünyanın bütün devletlerine üstündür.

Yine bir Protestan VIII. Henry, İngiliz adalet sistemini Türk adalet sistemine göre ıslah etmek üzere, Kanunî'nin kanunlarının Türkiye'de nasıl tatbik edildiğini öğrenmeye bir tetkik heyeti göndermişti. Heyet, VIII. Henry'ye "Türk İmparatorluğu'nda Siyaset" adlı raporu vermiştir.

Ünlü tarih felsefesi A.J. Toynbee'ye ait şu mütalâalar dikkate değerdir:

"Bütün tarihte bütün Yakın (Orta) Doğu'yu hâkimiyetinde birleştiren tek devlet Osmanlı İmparatorluğu'dur. Buna ne Pers, ne Româ, ne Arap (hilâfet/İslâm) imparatorlukları muvaffak olmuşlardır... Osmanlıların Yakın Doğu'da yerlerine geçen Avrupalı veya yerli hiçbir devlet, bu bölgeyi Osmanlılar kadar iyi idare edememişlerdir... Osmanlı Devleti'nin son devri -ki bu imparatorluğun en kötü devresidir- içindeki Türk idaresi bile, o ülkelerde yaşayan milletler için, Osmanlıların yerlerine geçen devletlerin idarelerinden çok iyi idi. Osmanlı İmparatorluğu, kelimenin tam manasıyla Roma İmparatorluğu'nun halefi idi ve Roma ile Osmanlı idaresi derecesinde eski ve çağdaş hiçbir devletin idaresi, Yakın Doğu ve Güneydoğu Avrupa milletleri ve ülkeleri için hayırlı olamamıştır."

İngiliz tarihçilerinden Bernard Lewis, Osmanlı padişahlarının dehâ ve tutumlarına ağırlık vermiştir: "... Türk Müslümanlığı, yüksek ciddiyet taşımıştır. Osmanlılarda, Arapların halifelik çağı da dâhil, İslâm tarihinde eşsiz olan bir hizmet ve vazifeye bağlılık duygusu vardır. Abbasî halifelerinden hangisi, ilk Osmanlı sultanlarını harekete geçiren manevî ve dinî ideal keskinliğiyle hareket edebilmiştir?..." der ve Kanunî ile buna örnek gösterir: "İhtiyar ve ölümün

Birinci Viyana Kuşatması (1529)

döşegindeki Kanunî Sultan Süleyman'ı yeni bir Macaristan seferinin zahmetlerini kabule zorlayan, onu taht şehrinin konforundan ordugâhının sıkıntılarına ve sonunda muhakkak bir ölüme götüren hangi duygudur? Amansız bir göreve bağlılık duygusudur."

Belçikalı büyük tarihçi Henri Pirenne devlet teşkilâtı ve askerî teknik bakımlardan Avrupa'ya üstünlüğün, Türk adalet düzenindeki üstünlük ve insanlık ile birleşerek Osmanlı şevketinin sebebi ni oluşturduğunu belirtir.

Prof. Mustafa Akdağ, devletin milliyetler toplumu olduğu hâlde Türklerce yönetilmiş olmasını, başlıca üstünlük sebebi olarak görmekte ve eksik tasvirleriyle, bunu, mübalâğalı hâle getirmektedir.

Merhum Prof. Mükrimin Halil Yınanç'ın ağırlık verdiği konu ise, Osmanlıların Anadolu Türk birliğini gerçekleştirmeleridir:

"... Anadolu birliğini yeniden kuran ve 'tevâif mülûk = beylikler zamanı' denilen iki asırlık fetret devrine nihayet veren ve Anadolu Selçukluları Devleti'ni daha esaslı ve daha büyük ve geniş bir ölçüde tesis eden ve hatta bazı sahalarda o devirdeki medeniyetten daha üstün bir medeniyet vücuda getiren ve bilhassa Türk dil ve edebiyatını canlandırmak hususunda pek büyük rol oynayarak Türk dilini, yalnız şiir ve devlet lisanı değil, ilim lisanı bile yapmaya çalışan Osmanlılar, Moğol istilâsından beri ortadan kalkmış olan içtimaî nizamı (sosyal düzeni) Anadolu'da yeniden tesis etmişlerdir."

Kanunî zamanında Almanya büyük elçisi olarak Türkiye'ye gelen Busbecq, Türk başarısını, toplumda şahsî liyakat ve meziyete öncelik verilmesine bağlar:

"... Padişahın maiyetini teşkil eden bu koca mecliste hiçbir adam yoktur ki, haiz olduğu mevkii ve rütbeyi, kendi şahsî liyakat ve cesaretine borçlu bulunmasın... Herkesin, ifa edeceği vazifeye göre tayin edilmiş bir mevkii vardır.

Türkiye'de herkes kendi mevki ve ikbalinin banisidir. Sultanın hükmü altında en yüksek mev-

kie çıkmış olanlar, çok kere çobanlıktan yetişmişlerdir. Bunlar, böyle küçük mevkiden doğmuş olmaktan utanmak şöyle dursun, bilâkis bunu bir iftihar vesilesi telâkki ederler. Atalarına ne kadar az borçlu bulunurlarsa, kendilerini iftihar etmekte o kadar haklı görürler. Türkler, insanlarda meziyetin irs yoluyla geçtiğine, bir miras gibi elde edildiğine inanmazlar. Bunu kısmen Allah'ın bir ihsanı, kısmen de çalışmanın, zahmetin ve gayretin mükâfatı diye telâkki ederler." diyen klâsik kültürle yetişmiş bilgin büyük elçi, Hristiyan toplumundaki zaaf-ları belirtip, asalete dayanan düzeni tenkit eder.

Binbir Gece'yi bir Avrupa diline ilk çeviren olmakla ölümsüzleşmiş, IV. Mehmet'in padişah olduğu Köprülüler devrinin zirvesinde Fransız Büyükelçiliğinde görevli Fransız bilgin Antonie Galland, Türk şevketini tasvir ederken şunları söylüyor:

"... Zat-i şahanenin bugün sefere gitmek üzere Edirne'den dışarı çıkışındaki ihtişamın ve hayret verici debdebenin güzelliğine yaklaşacak hiçbir şey görmemiştim... Dünyanın hiçbir yerinde bundan güzel bir merasim yapılamazdı... Bunları, insan zekâsına kavratabilecek yeterlikte ve kuvvette bir talâkat, sözlerden vücut bulacak bir kudret, yoktur..."

Oğuz Han'da, Mete'de, Alp Er Tunga'da ifadelelerini bulmuş Türk cihan devleti mefkûresi, Osmanlılarda da nizâm-ı âlem = cihan düzeni olarak mevcuttur.

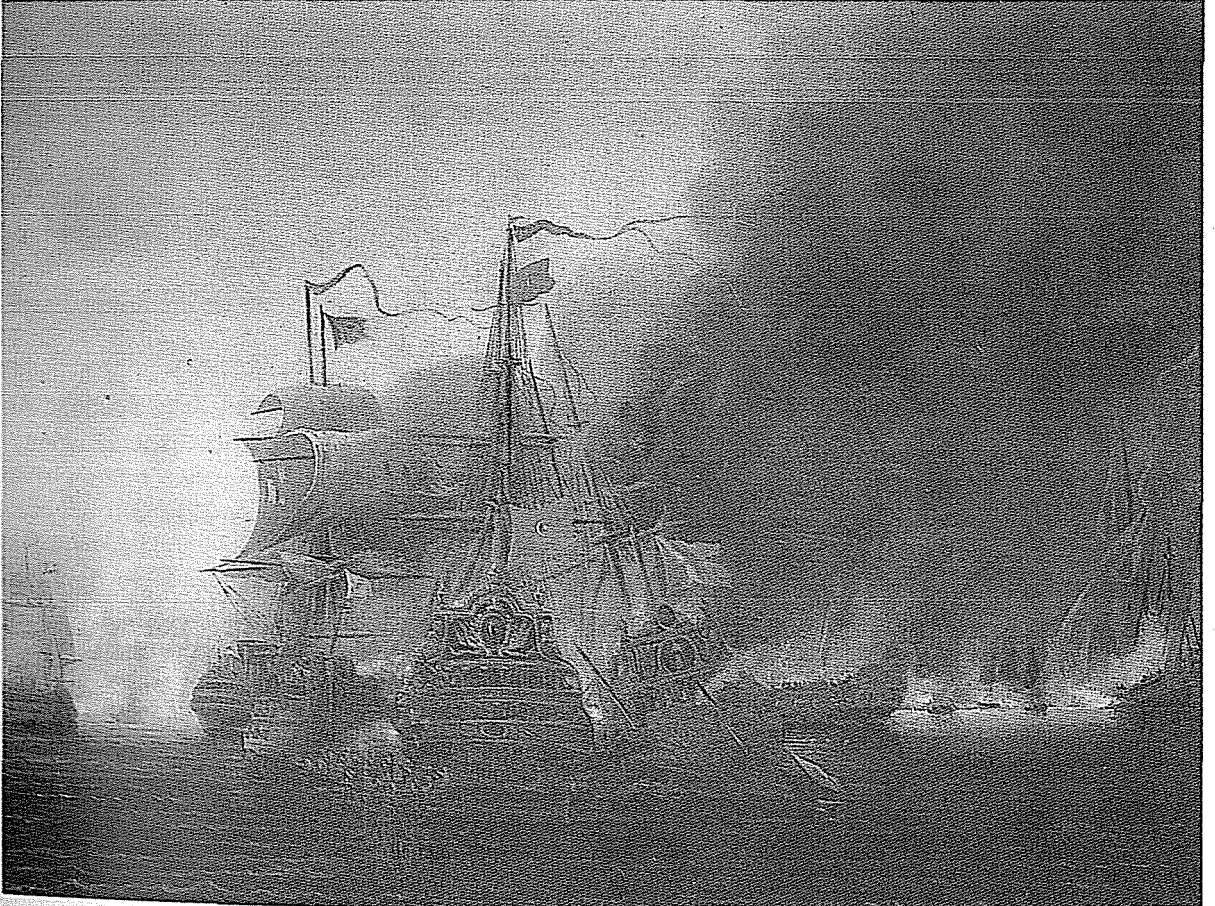
Prof. Osman Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi'nde şöyle diyor:

"Türk cihan hâkimiyeti adalete, insanlık duygularına ve milletlerin arzularına dayanmasa idi, Türk kudretinin tarih boyunca yaşaması da mümkün olamazdı... Osmanlı İmparatorluğu, siyasî istikrarı, içtimaî adaleti ve bünyesinin sağlamlığı, kavimler ve dinler arasında kurduğu ahengi, 'nizâm-ı âlem' şuur ve iradesiyle, çok yüksek ve ince idare makinesi, kudretli ordusu, yüksek askerî tekniği, geniş hukukî faaliyetleri ile ve nihayet edebiyat, sanat ve mimarîde vücuda getirdiği ihtişamlı eserleri ile de, tarihte müstesna mevkiini almıştır."

Fransız elçilerinden, Orta Asya tarih ve coğrafyası müstehassısı Fernard Grenard'ın Osmanlı Devleti ve Türk dünyası için yaptığı kuvvetli tahliller, Osmanlı toplumunun itaat ve yükümlülüklere dayalı yapısını yansıtmaktadır: "Osmanlı toplumunda itaat etmek bir şeref, amirin emri altında can vermek münakaşa götürmez bir vazife idi. Sivil olsun, asker olsun, her memur, mesuliyetini müdrikti ve bu mesuliyet, bir şeref teşkil ediyordu... Devletten ayrı hiçbir otorite mevcut değildi. Hiçbir kişi yoktu ki, sahip olduğu otoriteyi, resmî mevkiinin dışında bir sebepten edinmiş olsun. Şahısların kıymeti, ancak mevkilerinde idi."

d'Ohsson, XVIII. asır sonlarında, nizam-ı âlemin sembolü padişah hakkındaki Türk telâkkisi için şöyle der:

"Müslümanların yüce reisi olarak padişah, Kur'an'a riayete mecburdur... Cinsiyetinin erkek olması, hür olması, akıl ve şuur sahibi olması şarttır. Peygamberin meşru halefi sıfatıyla, 'velâyet-i âmme'ye sahiptir... Devlet memuriyeti tevcih hakkı yalnız ona aittir... imparatorluğu yönetme hakkı onundur... şahsı kutsaldır, ve herşeyden masundur. Bütün içtimâî sınıflar üzerindeki idarî ve kazaî yetkisi sonsuzdur... Sünnî Müslüman olması ve salahiyetlerini kullanabilmesi için bulûğ yaşına (15) erişmesi şarttır... Adalet tevzii ve ordularına kumanda etmek, en mühim görevleridir". d'Ohsson'un bu söyledikleri doğru olmakla beraber hem nazarîdir, hem de halife sıfatının âdeta hakan sıfatını gölgelediği bir modeli çizmiştir. Türk hükümdar-

Preveze Deniz Savaşı, (1538)

devlet ilişkisini tam olarak yansıtmamaktadır. Ayrıca, padişah, nizâm-ı âlemi temsil etmekle, bayrağın devleti ve millî birliği temsil etmekle kazandığı kutsallık gibi bir kutsallığa sahiptir. Padişaha itaatsizlik, nizâm-ı âlemi ve millî birliği bozacağından bir suçtur. Baron de Tott, bu konuda, "... padişahın bizzat kaleminden çıkan iradedir ki, en yüksek derecede devlet emri sayılır ve medlûlû, kanun kuvvetindedir." demektedir. Türklerde "devlet" mefhumu bu sayede yara almaz.

Türk ekonomisinin üstün olduğu yönündeki tahliller, Türklerin nasıl cihan devleti kurduğu konusunda fikir verebilmektedir. XVIII. asır başlarında yaşayan, Türklere karşı döğüşen, onları çok iyi tanıyan, Almanya hizmetindeki İtalyan asıllı bilgin bir general Kont Marsigli bu konuyla ilgili şunları söylemiştir:

"Türkiye'de malî işlerin idaresi için tatbik edilen usul, gerek kayıtlar, gerekse muameleler hakkında olsun, o kadar güzel, o kadar muntazam bir surette kurulmuştur ki, herhangi bir Hristiyan devleti, kendi hükûmeti içinde göze çarpması muhtemel olmayan birçok suiistimallerin men'ini temin edebilecek faydalı malûmatı, bu muntazam usulü incelemek suretiyle elde edebilir... Türkiye kadar her hususta muntazam ve doğru kayıtları bulunan, diğer hükûmetlerle akdedilen muahade ve protokole göre tertip edilen emirname ve talimatnamelerin ve imtiyazları bile ihtimamla vesikalandıran ve hizmetlere tayin edilen memurların vazifelerini tespit eden bir devlet yoktur. Hâsılı Türk devleti, iktisadından idaresine kadar her şey düşünülerek icra edilen bir kuruluştur. Böyle başka bir devletin dünyada mevcut olmadığını, kemâl-i cesaretle söyleyebilirim. Türk devlet idaresini yakından tanımayanların Avrupa'da yazıp söyledikleri fikirler; yalan ve esassızdır."

Fernard Grenard, Osmanlı üstünlüğünü ve cihan devletini, diğer çağdaşı Türk imparatorlukları ile beraber anlamakta tarihi coğrafya ile bağdaştırarak yaptığı tahliller arasında şunlara değiniyor:

Süleyman'ın idaresi altındaki Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtişamından bahseden Grenard, inhitatin Süleyman'ın ölümüyle başlatılmasını yanlış

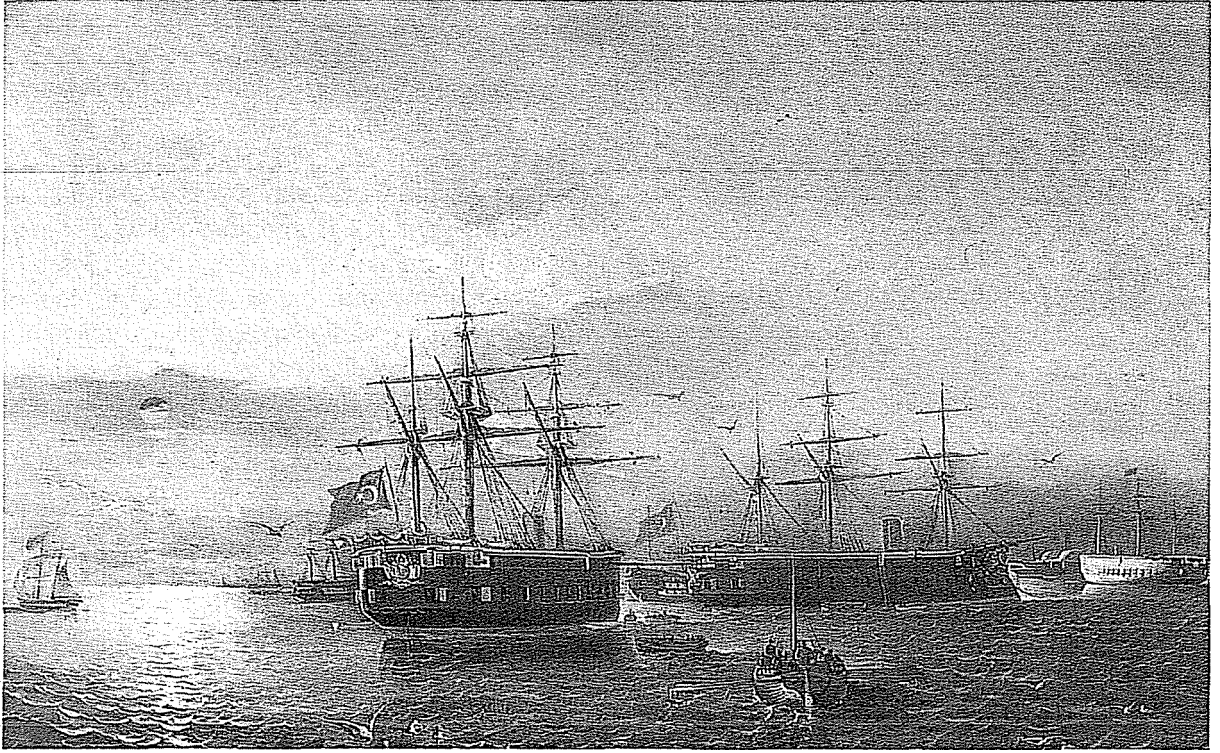
bulmaktadır. Bu dönemdeki karışıklıkların imparatorluğu sarssa da, onun yine toparlandığını belirtir. Ona göre; "Türkler, Balkan yarımadası ve Küçük Asya halklarına istikrarlı bir toplanma ve birlik prensibi verdilerse de, bunu, ecdattan gelen otorite ve disiplin ananesine, Osmanlı hanedanının istisnaî derecede uzun süren devamlılığına borçludurlar. Sivil ve askerî ruh arasında muhalefet manzarası yoktur... Sivil olsun asker olsun bütün devlet memurları, kendisine asalet veren mesuliyetini müdriktir.

Devlet idaresi sadece sert bir mertebelenmeyle sağlam olarak birbirine bağlanmış bir bün-yeye değildir. Aynı zamanda bütün iktidarı nefsinde toplamaktadır. Devletten müstakil hiçbir otorite yoktur. Hiçbir kimse resmî vazifesinin getirdiğinden başka bir şekilde otoriteye sahip olamaz. Kıymet yalnız hizmet mevkiindedir. Mülkiyet bir iktidar kaynağı değildir...

İşsiz, faydasız, yalnız nüfuslarıyla yer işgal eden büyük beyler sınıfı bilinmemektedir.

Bir devlet büyüğünün oğlu yahut yeğeni hi-maye edilebilir fakat hiçbir surette hak sahibi olamaz. Yüksek memuriyetlerden çoğu menşeleriyle iftihar eden çoban yahut köylü çocukları tarafından işgal edilmektedir." der ve İmparator Ferdinand ve İmparator Maximilien'in büyük elçisi Ghislain de Busbec'in yazdıklarına işaret eder: Türkler, "En iyi vasıfların tevarüsle alâkası olmadığına, Allah vergisi olduğuna, iyi bir tahsil, çalışma ve gayret mahsulü olduğuna inanıyorlar." Grenard'ın, Osmanlı iktidarının temel sebeplerinden biri hakkındaki mütalâası şöyledir: "Memurlar, kaydı hayat şartına bağlı bir nevi asalet sınıfı meydana getiriyorlardı. Bu sınıfın şeref unvanı hizmet etmektir. Bu devamlı kontrol, bu tecrit ve imtiyazlardan, Osmanlı iktidarının temel sebeplerinden birini meydana getiren şayan-ı hayret bir fikir birliği doğdu..."

Ordu hakkında ise; "Devlet hizmeti hakkında bütün söylenenler, onun esas parçası olan ordu için de varittir. Bütün muasırların ifadesine göre, ordu zamanında dünyada birinciydi...." demektedir.

Osmanlı Donanması

Fransız Akademisinden müteveffa Asya tarihi ve güzel sanatları mütehasısı Fransız tarihçisi René Grousset, Türklerde devlet karakteri hakkındaki fikirlerini, La Face de l'Asie (Asya'nın Çehresi) adlı kitabında, şu sözlerle bildirmektedir:

"Türk milletinin sürekliliği, vaktiyle kurulmuş ahenginden gelir. İnsan ve toprak arasında dokuz asır süren bu metin uyuşma, bu ahengin delilidir. Anadolu toprağı ile Türk milletinin dehası kaynaşmıştır.

Türk ırkının iki karakteri barizdir: Bir taraftan fizik sağlamlığı ve dayanıklılığı, ırkan yok edilemez vasıfta olması, diğer taraftan çeşitli manevî iklimlere kendini uydurabilme kabiliyeti...

Türk ırkı, eski dünyanın demir ırklarından biridir... Bu ırkın ikinci çarpıcı karakteri, yönetim ve kumanda etmeye olan kabiliyetidir. Bilhassa karmakarışık olan halkları derleyip toparlamak hususundaki teşkilât kabiliyeti, tarihte yalnız Romalılarla mukayese edilebilir...

Modern, bugünkü Asya milletlerinin hepsine, millet ve devlet olmayı Türkler öğretmişler, onları Türkler teşkilâtlandırmışlardır... Hepsinde 'Türk düzeni'ni buluruz. Zaten devlet ve hükûmetin manası, Türklere göre, sadece 'düzen'dir.

Osmanlılar... o derecede ehemmiyet kesbetmişlerdir ki, Türk ırkını yalnız Osmanlıların temsil ettiği sanılmıştır. Debdebeleri, tarihin en büyük destanlarından biridir...

Bir tarihçi için, Bursa ve İstanbul'un hayran bırakan camilerini, Türk şiirinin ince ve insanî güzelliğini ihmal etmek, imkânsızdır. Bunlar, bizim müşterek batı medeniyetimizin mahsulleri arasında mütalâa edilmek icap eder..."

Ve bir kıyaslama ile, şu önemli noktaya dikkat çeker:

"İspanyol İmparatorluğu'nun tasfiyesi 1598'de II. Felipe'nin ölümüyle başlar ve 1713'te Utrecht Muahedesi ile bir asır içinde sona erer. Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesi ise, 1699'da Karlofça

Muahedesi ile başlar, fakat 220 yılda, 1920'lerde tamamlanabilir..."

Beşeriyetin yetiştirdiği en büyük tarihçilerden Leopold von Ranke, Kanunî hakkında şöyle diyor:

"Süleyman, milletlerin talihini, uzun bir devre sürdürecektir kadar büyük bir zafer kazandı. Başında bulunduğu cihanşümül devlet, İslâm prensiplerini Asya'da nasıl yerleştirmiş ve dünyanın öteki kıt'alarına nasıl taşımışsa, şimdi de, bu prensipleri bütün ağırlığıyla Avrupa'nın doğusunda yükseltmişti. Artık bu zaferi onun elinden kim alabilirdi?..."

Lord Kinross, bir makalesinde, tarihteki rolü cihanşümül olan Osmanlı Devleti'nin prensiplerinden ve onu başarıya ulaştıran özelliklerinden şöyle bahseder:

"... Balkanlar'daki Hristiyan halka karşı Osmanlıların tutumunun temel prensipleri şunlardır: Adaletin tatbiki, kanun maddelerine tamamen uyulması, Allah'ın Müslim devletin bütün tab'asının her türlü yolsuzluğa ve her türlü istismara karşı himayesini padişaha tevdi ettiği inancı. Bu prensiplere göre Osmanlılar,

Balkanlar'da buldukları feodal düzeni yeniden şekillendirirler. Tımar sisteminde tımar sahibi, kanunun verdiği haklar dışında köylüden hiçbir keyfî vergi ve resim alamıyor, hiçbir imtiyaz kullanamıyordu ve tımar sahibi bu hususta devletin kontrolü altında idi. Hâlbuki Balkan köylüleri, Osmanlı gelmeden önce, feodal efendilerinin durmadan değişen kaprislerine tâbi ve onların insaflarına terk edilmişlerdi. Müslüman Türk idaresinin getirdiği şartlar çok daha iyi idi... Osmanlıların küçük bir beylikten büyük bir imparatorluğa ve sonunda bir cihan devletine dönüşmesindeki ve bilhassa bu dönüşümün hızındaki başlıca sebepler ise şunlardır: Askerî vasıfların üstünlüğü, muharip bir ruha sahip olmaları, disiplinli ve müessir bir toplum olmaları, meslekî kabiliyetleri, zaman ilerledikçe o zamanın daima en ileri silâhlarına sahip olabilmekteki dikkatleri, daimî ve meslekten yetişme bir ordu kurarak Avrupa'da ilk devamlı ordu sahibi devlet bulunmaları ve askerî düzenleri karşısında Hristiyan şövalyeliğinin düzensiz bir yığın olduğunun ortaya çıkması."

OSMANLI ORDUSUNDA RÜTBELER

Ordu hizmetlerinin yürütülmesi ve özellikle muharebenin başarılmaması için her derece ve nitelikteki askerî personele, yeteneklerine göre çeşitli görevler verilir. Bu görevlileri tanımak ve birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyebilmek için her birine çeşitli rütbeler verilmiştir.

Hangi rütbe sahibine hangi birlik veya askerî kurumda ne gibi görevler verileceği silâhlı kuvvetlerin kadrolarında tespit olunur.

İslâm ülkelerinde, rütbe yerine devlet teşkilâtında alınan görev sırasına göre birtakım payeler verilmiştir. Zamanla bu payeler yerleşerek birer rütbe niteliği kazanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde rütbe, Yeniçeri Ocağının kuruluşuyla başlamış, sonradan mülkî yönetim alanına geçmiştir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında ilmiye sınıfına, ulemaya değişik derecelerde rütbe verilmiş, sonraki yüzyıllarda bu sınıflama değişmez bir düzen durumuna gelmiştir.

YENİÇERİLERDE RÜTBE

Yeniçeri kuruluşunda rütbeler büyükten küçüğe şu şekilde sıralanmıştır:

Yeniçeri Ağası

Yeniçeri ağası, Yeniçeri Ocağının en büyük komutanıydı. Padişah tarafından atanır ve

Yeniçeri Ağası

görevinden ancak padişah tarafından çıkarılırdı. Yeniçeri ağalarının siyasî, askerî ve idarî üç görevi vardı: Siyasî görevi, yeniçerilerin disiplinini, padişaha mutlak itaat ve sadakatini gözetmek ve sağlamaktı. Askerî görevi, yeniçerilerin başkumandanı olarak sefere gitmekti. İdarî görevi ise İstanbul'un inzibat ve asayişini sağlamakla görevli yeniçerilerin en büyük amiri olmak sıfatıyla İstanbul emniyet müdürlüğü idi. Yeniçeri ağası terfi ettiği zaman mirîmiran (paşalık) rütbesi ile çoğunlukla ya beylerbeyi ya da kaptan-ı derya tayin edilirdi. Bu durum XVI. yüzyılın

sonlarına kadar süregelmiştir. Yeniçeri ağalığı, prensip olarak sancak beyliğine eşit bir makedir.

Sekbanbaşı

Yeniçeri Ocağının kulkethüdası ile aynı seviyede ikinci büyük zabiti, bütün sekban ortalarının kumandanı idi. Yeniçeri ağası ordu ile sefere gittiğinde yerine sekbanbaşı vekâlet ederdi. Sekbanbaşı terfi ettiği zaman kulkethüdası gibi ya yeniçeri ağası ya da paşalık rütbesi ile sancak beyi veya vali olurdu.

Sekbanbaşı

Kulkethüdası (Kethüda Bey)

Yeniçeri ağasının yardımcısı, Yeniçeri Ocağının her işinden ağaya karşı mesul amirdi. Terfi edince aynen sekbanbaşı gibi ya yeniçeri ağası ya da paşalık rütbesi ile sancak beyi veya vâli olurdu.

Kulkethüdası

Zağarcıbaşı

Padişahın av maiyetinden 64'üncü cemaat ortasının çorbacısının unvanıdır. Padişah ava çıktığında program zağarcıbaşı tarafından hazırlanırdı.

Seksoncubaşı

Padişahın av maiyetinden 71'inci cemaat ortasının çorbacısının unvanıdır. Sekson

veya samson seferde ordugâh muhafazasında kullanılan iri köpeklerin adıdır. Bu ortanın efradı tarafından beslenir, terbiye edilirdi.

Turnacıbaşı

Padişahın av maiyetinden 68'inci cemaat ortasının çorbacısının unvanıdır. Devşirme kanunu kaldırılınca kadar acemi oğlanı devşirmeye bu turnacıbaşı memur edilirdi.

Hasekiler

Bunlar dört kişi olup 14, 49, 66, 67'nci cemaat ortalarının çorbacılarıydı ve en kıdemlisi başhaseki ağa unvanını taşırdı. Padişahın sadrazama, vezirlere, ordu serdarlarına, kale muhafızlarına, yeniçeri ağasına

fermanlarını, değerli hediyelerini bu haseki ağalarından biri götürürdü.

Başçavuş

Ocağın ve ağa kapısının merasim, teşrifat amiri idi. Gerekli yer ve zamanda, klişe hâlindeki duaları ve yeniçeri gülbangini bu kişi okurdu. Yeniçeri ağasının emirleri ocaklıya, askere onun aracılığıyla tebliğ edilirdi. Maiyetinde 130 küçük emir zabiti vardı. Bunlara da "kul çavuşları" denilirdi.

Muhzır Ağa

Ağa bölüklerinden odası belirli olmayan bölük komutanına verilen addır. Divan-ı hümayunda ve vezir divanında Yeniçeri Ocağının işlerini takip ederdi. Yeniçeri ağasına, herhangi bir iş için padişahın fermanlarını veya sadrazamın emir tezkerelerini o götürürdü. Sadrazam İstanbul'da kola çıkarak esnafı denetlediği zaman maiyetinde bulunur, hilekâr esnafı sadrazamın emriyle o tevkif ederdi.

Kethüda Yeri

Bu rütbe, kulkethüdası ağa tarafından seçilen herhangi bir ortanın çorbacısına verilir. Yeniçeri Ocağına bağlı ne kadar askerî imalâthane ve sanatkâr varsa bu ağanın emrinde idi.

Başdeveci ve Deveciler

Bir zamanlar Yeniçeri Ocağında mevkii olan ve cemaat ortalarından bir deveci

Başçavuş

ortasının kumandanı bulunan başdeveci ağa diğer deveci ortalarının en kıdemlisi idi. Deveci ortalarının muharebelerde siper hizmetindeki görevlerinden başka, sefere giderken ve seferden dönüşte yeniçeri ağasının devecilerini yükleyip ağırlıklarını nakletmek gibi hizmetleri vardı.

Başyayabaşı

101 adet cemaat ortasının çorbacılarının hepsi yayabaşı unvanını taşırdı. İçlerinden en kıdemlisine "başyayabaşı" denilirdi. Görevleri, ölen yeniçerilerin para ve eşyalarını muhafaza etmek, varisleri yoksa ocak hazinesine kaydetmekti. Seferlerde ordu hazinesinin bekçiliği, zahire tedariki, kadılara ve sancak beylerine sefer emirlerini götürme, yaralı nakletme, kale muhafızlığı yapmak da bunların görevi idi. Aynı zamanda da İstanbul sübaşısı unvanı ile şehrin en büyük zabıta amirlerinden biriydi.

Başbölükbaşı

Bölüklü ortalar çorbacılarının en kıdemlisinin unvanı idi. Ocak eli ile yapılacak bazı işlerde kullanılırdı. Örneğin eşkiya takibine memur edilirdi.

Bunlardan başka yeniçeri kuruluşunda "orta" denilen birliklerin de kendi içlerinde bir rütbe sıralaması vardı. "Zabitan" denilen bu görevlilerin rütbeleri şöyleydi:

Çorbacı

Bugünkü yüzbaşı rütbesini taşıyan çorbacılar, bölük (orta) komutanıydı. Emrindeki ortanın bütün işleri ve disiplininden onlar sorumluydular.

Çorbacı

Başodabaşı

Ağa bölüklerinin odabaşılarının en kıdemlisidir.

Oda Kethüdası

Cemaat ortalarında yayabaşından sonra gelen en büyük subaydır.

Odabaşı

Yayabaşı ve bölükbaşından sonra gelen ve bölük erlerinin disipliniyle en çok ilgilenen subay olup, rütbesi bugünkü üsteğmenin karşılığıdır.

Vekilharç

Odabaşından bir derece daha aşağı olan rütbedir. Haftada bir kere bölükten toplanan "kumpanya parası" adlı parayla iase tedariki yapmakla görevliydi.

Bayraktar

Ortanın yarı yarıya sarı kırmızı renkli olan ve üzerinde zül-fikâr resmi bulunan bayrağı taşıyan subaydır, ortanın en eski lerindendir.

Başeski

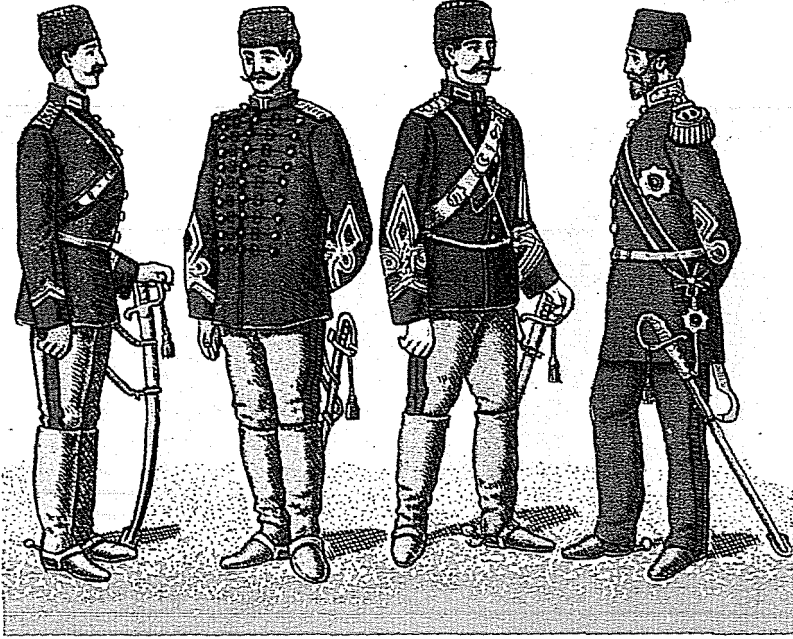
Orta eratinın en eskisidir, bayraktardan bir derecede daha az kıdemlidir.

Usta (Aşçıbaşı)

Her ortanın yemeğini pişirmek için orta kazanı, aşçısıyla yamakları ve civelekleri vardı. Aşçıların en yükseği 32'nci ortanın aşçısıydı.

Osmanlı Devleti'nde Yeniçeri Ocağı yanında bir de Sipahi Ocağı vardı. Bölüklere ayrılan bu kuruluşta, her birliğin başında bulunan, ayrı bir rütbe veya unvanla anılırdı. Bunlara da başkâhya, kâhya yeri, başçavuş, bölükbaşı denilirdi. Bunların başında bulunan en yüksek rütbeli, sipahi ağası adını alırdı.

Yeniçeriliğin kaldırılması ile 1826 yılında kurulan Mansure askerî teşkilâtında başlangıçta rütbeler şöyleydi: Başbinbaşı, binbaşı, sağ kol ağası, sol kol ağası, yüzbaşı, onbaşı ve her tertipte (taburda) topçubaşı arabacı, cephanecibaşı ve bunların mülâzımları, erbaş olarak da çavuş, sancaktar, onbaşı bulunmaktaydı. 1828'de başbinbaşılık kaldırılmış, alay komutanı olan miralaylık ve yine bu tarihte bölüklerde vazife görmek üzere serçavuşluk (başçavuşluk) bir de çavuşla onbaşı arasında bölük emniyeti kurulmuştur.

Süvari Yüzbaşısı

Topçu Mirlivasi

Süvari Feriki

Piyade Feriki

TANZİMAT'TAN SONRA RÜTBELER

Tanzimat döneminden sonra bütün ordu düzeninde geniş ölçüde değişiklikler yapılmış, rütbelere yeniden sıraya konulmuştur. Bu yeni düzene göre askerî rütbelere yukarıdan aşağıya doğru şu şekilde sıralanmıştır:

Müşir

Ordunun en büyük rütbesi müşir (mareşal) idi. Tanzimat'tan önce 25 Haziran 1832'de müşir rütbesi kurulmuş, o tarihe kadar mareşal rütbesinin karşılığı "vezir" iken bu tarihten sonra "müşir" olmuş ve bu rütbe sadece askerlere verilmiştir. Avrupa'da "mareşal, feldmareşal, feldmareşal general" şeklinde çeşitli devletlerin kullandıkları en yüksek askerî rütbe bu idi.

Birinci Ferik

Bugünkü orgenerale eşit askerî rütbedir. Bu rütbe 1934'e kadar bugünkü orgeneral karşılığı olarak Cumhuriyet devrinde de kullanılmıştır. Bu rütbe ancak 1904 Martında kullanılmaya başlanmıştır. Bu tarihe kadar orgenerallik yok görünmektedir. Korgenerallikten sonra mareşallik gelmektedir. Bu devirde müşirlere olduğu gibi birinci ferikle de "paşa" denilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde belli aşamalardan geçerek alınan rütbelere dışında bir de padişah tarafından doğrudan doğruya verilen "paşa" rütbesi vardı. T.C.'nin kuruluşuna kadar devam eden bu rütbe sarayca uygun görülen, beğenilen mülkî yöneticilere de verilirdi. Cumhuriyetin ilânından sonra sivil paşalık kaldırılmıştır.

Ferik

Korgenerale eşit rütbedir. 1530'da II. Mahmut tarafından ihdas edilmiştir. 1904'ten önce ferik rütbesinin zaman zaman orgenerale karşılık geldiği, fakat protokolda korgeneral olduğu bilinmektedir.

Mirliva

Bugünkü tümgenerale, o zaman tuğgenerallik olmadığı için aynı zamanda tuğgenerale karşılık geliyordu. Klâsik devrin sancak beyi payesi bu devirde mîr-i liva rütbesiyle karşılanmıştır. Liva kelimesi Arapçada "sancak", "mir"de Farsçada "bey" olduğundan kelimenin tam karşılığı "sancak beyi"dir. Yalnız klâsik devirde sancak beyleri "bey" unvanı taşıdıkları hâlde mirlivalar daima "paşa" unvanı taşımışlardır. Meşrutiyet devrinde askerî rütbelere çok kısıldığından, mirlivalara ordu kumandanlığı verilmediği de görülmüştür.

Miralay

Bugünkü albaya eşit bir rütbedir. Klâsik devirde alay beyi olup 1830'da miralay olmuştur.

Kaymakam

Bugünkü yarbaya eşit bir rütbedir. Klâsik devirde yoktur. Kıt'adan yetişmiş kaymakamlara "ağa", Harbiye mezunlarına "bey" denilmiştir. 1880'lerden sonra kıt'adan yetişme binbaşı, kaymakam ve miralaylar çok azalmıştır.

Miralay Mustafa Kemal Arıburnu'nda

Binbaşı

Bugünkü anlamında kullanılmıştır. Klâsik devirde binbaşıya "başbölükbaşı" bazen "binbaşı" ve bazen de diğer unvanlar (yeniçerilerde çorbacı) verilmiştir.

Alay Emini-Sağ Kolağası

Sağ kolağası iyice kıdem almış yüzbaşısıdır. Alay emini de bu rütbededir fakat muharip sıniptan olmayıp, alayın hesap ve levazım işleriyle uğraşmıştır.

Kolağası (Sol Kolağası)

Kolağası veya sol kolağası kıdemli yüzbaşısıdır. Alaydan yetişmişse "ağa" paşazade ise "bey" denilmiştir.

Yüzbaşı

Bugünkü anlamında kullanılmıştır.

Mülâzım

Teğmenin karşılığıdır. Sonradan ikiye ayrılmıştır. Mülâzım-ı evvel (üstteğmen) ve mülâzım-ı sani veya sadece mülâzım (teğmen).

Sonradan zabıt vekili rütbesi oluşmuştur ki bugünkü asteğmendir. Askerlikte bunlardan başka başçavuş, çavuş, onbaşı, nefer vardı. Bunlardan bazıları'nın zaman zaman dereceleri olmuştur. Kıdemli başçavuş, kıdemli çavuş, usta nefer, acemi nefer gibi. Başçavuş bugünkü astsubaydır.

19 ve 21 Mayıs 1910'da Mebusan Meclisi ile Ayan Meclisinde kabul edilen bir kanun ile kolağası ve süvarideki yüzbaşı vekilliği rütbeleri kaldırılmıştır.

DENİZ KUVVETLERİNDE RÜTBELER

Osmanlı ordu teşkilâtı kurulduğunda deniz kuvvetleri, tersane ocakları denilen birkaç ocaktan meydana gelmekteydi. Tersane ocakları, tersane halkı ile harp sınıfı olmak üzere iki bölümden teşkil edilmekteydi. Tersanede çalışan tersane halkı azablardan oluşmakla birlikte, harp sınıfını levendler, tımar ve zeamet sahipleri ile tayfalar teşkil etmekteydi. XVII. yüzyıl sonunda bunlara kalyoncu adıyla bir sınıf daha eklenmiştir. Her iki bölümün komutanı kaptan paşa idi.

Kaptan Paşa (Kaptan-ı Derya)

Osmanlı bahriyesinde en büyük amir ve donanma başkomutanına verilen addır. Kaptanlık eskiden Gelibolu sancak beyi olana verilen bir rütbe idi. Fakat Barbaros Hayrettin Paşadan sonra kaptan paşalık beylerbeyi rütbesindeki şahıslara verilmiştir. XVI. yüzyılın son yarısıyla XVII. yüzyıldan sonra vezirlere de verilmeye başlanmış ve bu şekilde devam etmiştir. Kaptan paşalık denizcilerin alabileceği en büyük rütbe idi. Tayini özel bir törenle yapılan kaptan paşa tersanede ikamet ederdi. Kaptan paşa deniz kuvvetlerinin idarî ve askerî bütün işlerinden sadrazama karşı sorumluydu.

1682 yılından sonra donanmanın kaptan paşadan sonra gelen büyük amirlerine, sırayla, kapudane, patrona ve riyale adları verilmiştir.

Kapudane

Oramiral karşılığı olup 1682'den Tanzimat'a kadar kullanılmıştır. 1855'e kadar Osmanlı donanmasında bu rütbe, kaptan paşadan sonra gelmiştir. Bu tarihten sonra kapudane-i hümayun rütbesine reis paşa unvanı verilmiştir. Bindiği gemiye de kapudane-i hümayun denilmiştir.

Patrona

Bugünkü koramiralin kar-

Kaptan Paşa

şılığıdır. Askerî kalyonların ikinci kaptanı olan patrona, tersane-nin asayiş işlerinden sorumluydu. 1855'ten sonra patronalara "ferik paşa" denilmiştir.

Riyale

Bugünkü tümamiral rütbesi karşılığıdır. 1682'den Tanzimat'a kadar kullanılmıştır. Mirî kalyonların üçüncü kaptanı olan riyalelere 1855 yılından sonra "liva paşa" denilmiştir.

Bahriye teşkilâtında diğer rütbeler ise şu şekilde sıralanı-yordu:

Kalyon Kaptanı

Güverte albayı rütbesinin Osmanlı donanmasındaki karşı-lığıdır. Osmanlılarda kalyonların iki çeşidi vardı: Üç ambarlı ve kapak kalyon. Bunların kaptan-larına da üç ambarlı kalyon kap-tanı ve kapak kalyon kaptanı de-nilmiştir.

Firkateyn Kaptanı

Kara kuvvetlerindeki yarbay karşılığıdır. Türk Deniz Kuvvet-lerinde eski rütbe ve unvanları kaldıran 2590 sayılı kanun 1934'te yürürlüğe girene kadar yarbaya "firkateyn kaptanı" de-nilmiştir.

Korvet Kaptanı

Kara kuvvetlerindeki binba-şı karşılığıdır. 1934'e kadar bin-başıya "korvet kaptanı" denil-miştir.

Şalopa Kaptanı

Şalopa, küçük boyda, am-barsız on iki topu olan, yelkenle hareket eden bir savaş gemisi

olup kaptanına da "şalopa kap-tanı" denilmiştir.

Reis

Osmanlı donanmasında ge-mi kaptanına verilen isimdir. XVII. yüzyıla kadar Osmanlı de-niz ümerası bu isimle anılmıştır. XVIII. yüzyıl başlarından itibaren reis yerine kaptan denilmeye başlanmıştır. Reis rütbesini taşı-yanlar da kendi aralarında birin-ci reis, ikinci reis, üçüncü reis, dördüncü reis unvanlarını almış-lardır.

Osmanlı Devleti zamanında kaptan paşadan başka tersane-de bulunan yüksek rütbeli kişiler ise şunlardı:

Tersane Emini: Tersaney-le ilgili bütün gelir, giderlerle ve bunların harcanmasıyla ilgilen-miştir.

Tersane Kethüdası: Kal-yon tipi gemilerin yaygın bir hâle gelmesi devrine kadar tersane-de tümamiral görev ve rütbesin-de olup öncelikle tersanede inzi-bat ve düzenin korunmasından sorumlu olmuştur.

Tersane Ağası: Kaptan pa-şanın tersane vekilidir.

Liman Reisi: "Liman kapta-nı" adı da verilen liman reisi ter-sanede kıçtan karaya yatan gemilerin muhafızı olan ve "mandacı" denilen muhafızların başıydı, aynı zamanda gemile-rin demirbaş defterlerini tutmak-la da görevliydi.

Tersane Kâtibi: Gelir ve gi-derlerin kaydedilmesiyle görev-liydi.

Tersane Reisi: Tersane defterhanesinin müdürüydü.

Tersane Defter Emini: Ya-pılan tayin ve kayıt düzeltmeler-i yapmak ve bunları üst ma-kamlara bildirmekle görevliydi.

Tersane Defter Kethüda-sı: Tersaneye ait zeametlerle il-gili işleri yürütürdü.

Tersane Rûznamecisi: Tersanenin günlük gelir ve gi-derlerini işlemekle görevliydi.

İcare Kâtibi: Ücretli tersa-ne müstahdemleriyle işçilerin ücretlerini tahakkuk ettirir ve ilgi-li defterleri tutardı.

Mahzen-i Çup ve Mahzen-i Sürb Emin ve Kâtipleri: Mah-zen-i çup (kereste mahzeni) ve mahzen-i sürb (kurşun mahzeni) de bulunan donanmaya ait eş-yayı kayıt ve muhafaza ederlerdi.

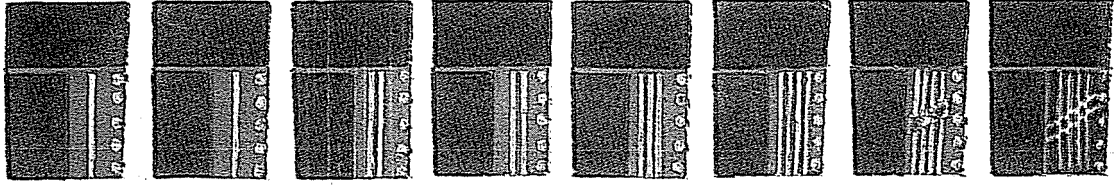
Kalyon Kâtibi: Kalyonların bütün levazım ve ihtiyaç defter-lerini tutardı.

RÜTBE İŞARETLERİ

Osmanlı Devleti saray teş-kilâtında çalışanların ve ordu mensupları, ilmiye (din bilginleri) ve kemaliye (mülkiye) adı ile üç sınıf memurların rütbeleri giydik-leri elbiseler, kavuklar ve hatta ayakkabılarla belli olmuştur.

Mansure askerinin teşkilin-de kıyafetler, rütbelere göre de-ğişiklik göstermiştir. Rütbeler, subayların başlarına giydikleri çeşitli başlık, üzerine sardıkları sarık ve giydikleri elbiselerin şe-kil ve renkleri ile belli edilmiştir. Kısa bir süre sonra kıyafetler de-ğiştirilince askerî rütbeleri belli etmek için çeşitli şekillerde ni-

Kol İşaretleri

Soldan sağa: Mülâzım-ı sani, mülâzım-ı evvel, yüzbaşı, kolağası, binbaşı, kaymakam, miralay, mirliva.

şan ve apoletler kullanılmaya başlanmıştır. Başlangıçta rütbe işareti olarak kabul edilen bu nişanlar masraflı olduğu için 1827'de kısmen değiştirilmiştir.

II. Mahmut devrinde kullanılan, boyna takılan rütbe işaretleri Abdülmecit zamanında Kırım Muharebesi'ne kadar aynen kalmıştır. Bundan sonra değiştirilen rütbeler, setrelerin (ceket) kol kapağı etrafına dikilen sırma şeritlerle belli edilmiştir. Rütbelere göre bu şeritlerin renk, sayı ve şekilleri değişiklik göstermiştir.

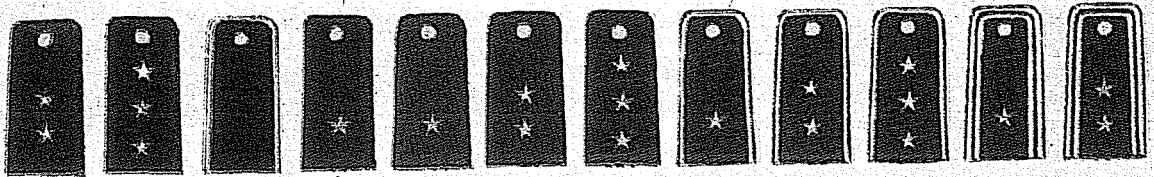
Abdülaziz zamanında da aynı olan rütbe işaretleri, Abdülhamit devri başlarında, 1879'da çıkarılan bir kararname ile değiştirilmiş ve rütbe işaretleri yakalara konulan sarı ve beyaz yıldızlarla belli edilmiştir. Bu sis-

tem iki yıl kullanıldıktan sonra bırakılarak, rütbeler eskiden olduğu gibi kol kapaklarına konan şeritlerle gösterilmiş, yalnız bu defa şeritlerin daha ince olması kabul edilmiştir. Paşaların ceket kollarında rütbe işareti olan bu sırma şeritler üst kısımda gül teşkil ederek kıvrık bir şekildedir. Bu şeritler müşirlerde dört, feriklerde üç, mirlivalarda iki adetti. Üstsubay ve subayların kollarındaki sırmalar dört sarı, kaymakamda ikisi beyaz ve ikisi sarı dört sırma şerit, binbaşıda üç, kolağasında iki sarı sırma şeklindeydi. Yüzbaşıda biri sarı ve biri beyaz olmak üzere iki, mülâzım-ı evvelde bir sıra ve mülâzım-ı sanide bir beyaz şerit bulunurdu. Alay eminlerinin ortadaki beyaz olmak üzere üç sırma, alay kâtibinin üç beyaz ve tabur kâtibinin iki beyaz şeridi

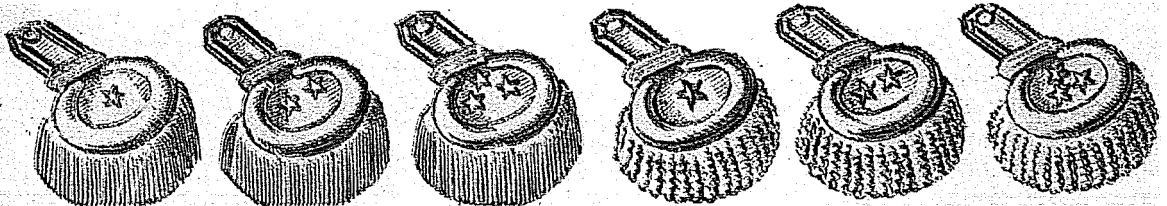
vardı. Küçük zabitanın (astsubay) rütbe işaretleri ise sınıflarına göre kırmızı, yeşil, mavi idi. Bu şeritler başçavuşlarda dört, çavuşlarda üç, bölük eminlerinde iki, onbaşılarda bir adetti.

Yağmurluk (kaput) giyildiği zaman, rütbe işaretleri omuzlara konulan apoletlerde gösterilmiştir. Paşaların omuz apoletlerinin kenarlarında ince iki adet sırma şerit olup müşirlerin apoletlerinde üç, feriklerin iki ve mirlivaların bir sarı yıldız bulunmaktadır. Üstsubaylarda ise, alay eminlerine kadar olan subayların apoletlerinin kenarında bir tek sarı ince sırmadan şerit olup, miralayda üç, kaymakamda iki ve binbaşıda bir sarı yıldız bulunmaktadır. Kurmay kolağaları ile alay eminlerinin apoletlerinde ise yıldız olmayıp sadece apolet kenarında sırma şerit bulunmak-

Ceket, Setre ve Yağmurluk Apoletleri

Soldan sağa: Tabur kâtibî, alay kâtibî, alay emini, mülâzım-ı sani, mülâzım-ı evvel, yüzbaşı, kolağası, binbaşı, kaymakam, miralay, mirliva, ferik.

Soldan sağa: Binbaşı, kaymakam, miralay, mirliva, ferik, müşir.

tadır. Diğer subayların apoletlerinin kenarında siyah ince şerit ile kolağasında üç, yüzbaşıda iki, mülâzım-ı evvelde bir beyaz yıldız vardır.

Yine bir çeşit kaput olan "şinel" de rütbe işaretleri göğse konulan düğmelerin renk ve sayısı ile belli olmuştur. Müşirlerde üç sarı sırma, feriklerde iki sarı sırma ve bir

siyah ipekli, mirlivalarda bir sarı sırma, iki siyah ipekli, miralaylarda üç kırmızı ipekli, kaymakamlarda iki kırmızı ve siyah ipekli, binbaşılarda bir kırmızı, iki siyah ipekli, kolağalarında üç, yüzbaşılarda iki ve mülâzımlarda bir siyah ipekli düğme bulunmaktadır.

Meşrutiyet'in ilânından Türkiye Büyük Millet Meclisinin

açılış tarihine (23 Nisan 1920) kadar gerek subay ve gerek askerî memurların taşıdıkları rütbe işaretlerinde büyük bir değişiklik olmamıştır.

OSMANLI ORDUSUNDA KULLANILAN ATEŞLİ SİLÂHLAR

Ateşli silâh tarihi, Orta Çağ sonlarında barutun bulunuşundan hemen sonra başlatılır. Bu konuda doğulu ve batılı bazı araştırmacıların çeşitli incelemeleri vardır. Ancak ilk ateşli silâhın ilk kez nerede ve kimler tarafından kullanıldığı belli olmadığı gibi, o dönemden günümüze gelmiş örnek de yoktur.

XIV. yüzyıldan önce ateşli silâha benzer bazı silâhların doğuda kullanıldığı çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir. Örneğin XIII. yüzyılda Eyyubilerin silâhları anlatılırken ateş okları, mancınıkla atılan naftlar, namlu gibi küçük borularla atılan küçük güller kullanan silâhlar ve ateş gemilerinden söz edilmektedir. Batıda yapılan bir başka araştırmada ise ateşli silâhın ilk kez Avrupa'da bulunduğu, 1300 yılında İtalyanların top kullandığı ve 1325'te Almanların bir fitil aracılığı ile uzaktan kumanda edilen küçük bir top imal ettiği bildirilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere günümüzde de önemini hâlâ devam ettiren ateşli silâhların ilki top olmuştur.

Avrupa'da XIV. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanan ateşli silâhlar Osmanlı İmparatorluğu'na yaklaşık yarım yüzyıla yakın bir gecikme ile gelmiştir.

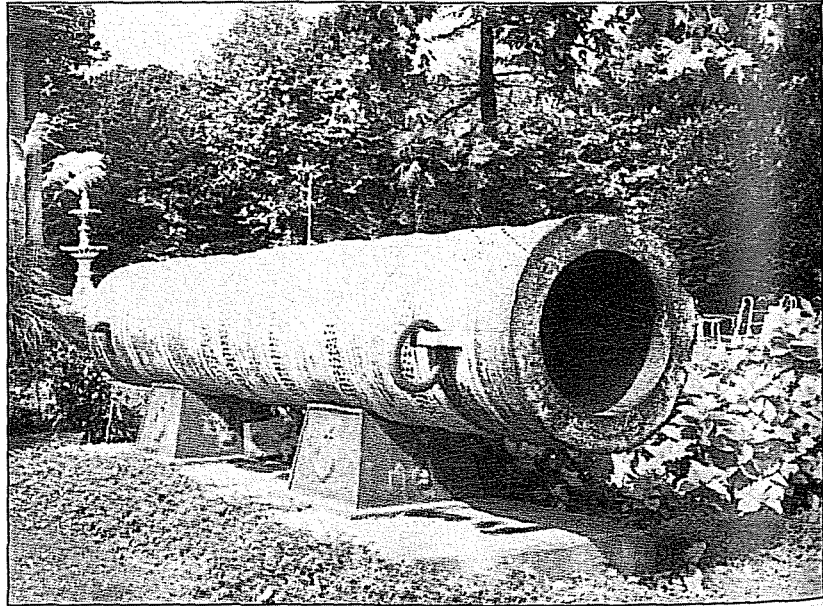
Bu gecikmede en büyük faktör şüphesiz devletin kuruluş yıllarının asrın başına rastlamasıdır. Beylikten devlete geçiş dönemi, bu dönemde yaşanan askerî, siyasî ve toplumsal olaylar, batıdaki gelişmelere kapalı kalınmasına sebep olmuştur. Bundan dolayıdır ki ateşli silâhlar Osmanlılarda devletin kesin boyutları ile kurulduğu, iç ve dış politikasının ana hatları ile çizildiği ve özellikle batı ile başlatılan siyasî, askerî ilişkiler sonucu kullanılmaya başlanmıştır.

Ateşli silâhların Osmanlılar tarafından ilk defa hangi tarihte kullanıldığına dair kesin bir kayıt bulunmamaktadır. Konu ile ilgili olarak Osmanlı kaynaklarında kesin bir bilgi ve tarih verilme-

mekle beraber ateşli silâhların Osmanlılara Balkanlar yolu ile ve Rumeli fütühatı politikası sonucu gelmiş olması ihtimali ağırlık kazanmaktadır.

OSMANLILARDA KULLANILAN TOPLAR

Osmanlılar bir araştırmaya göre ilk kez Birinci İstanbul Muhasarası (1369) sırasında top kullanmışlardır. XIV. yüzyıl ikinci yarısında Timur'un ordusunda ve Kazan bölgesinde ateşli silâh kullanıldığı rivayet edilmektedir. Fakat şurası muhakkak ki II. Murat (1421-1451) devrinden itibaren top kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlıların topu ilk kullanmaları ile birlikte çok mükemmel toplar dökmüş oldukları

İstanbul'un fethinde kullanılan toplardan birisi (Dolmabahçe Sarayı önünde)

söylenemez. XV. yüzyılın ilk yarısı hemen hemen topçuluk alanında bir tecrübe dönemi olmuş ve girilen her savaşta kullanılan her top bir sonraki savaş için daha mükemmelinin yapılmasına zemin hazırlamıştır.

Ateşli silâhların tanınması ile birlikte ülkede baruthaneler, tophaneler ve tüfekhaneler kurularak bu yeni silâh teknolojisi geliştirilmeye çalışılmış, ülkedeki bakır, kükürt, kalay, demir güherçile madenleri işletilmeye başlanmıştır.

II. Murat zamanında başlayan Osmanlı topçuluğu, Fatih Sultan Mehmet zamanında ağızdan dolma toplar döneminin en yüksek noktasına ulaşmıştır. Dünya tarihinde yeni bir çağın açılışını müjdeleyen İstanbul'un fethi aynı zamanda dünya topçuluk tarihine de unutulmayacak sayfalar hazırlamıştır.

Topçuluk II. Bayezid devrinde de önemini korumuş ve hatta Fatih devrindeki gelişimini devam ettirmiştir. Fransa Kralı VII. Şarl'ın İtalya'dan çekilişi esnasında ordusunda bulunan birçok topçu ustası bu dönemde Osmanlı sultanının emrine girmiştir.

II. Bayezid'i takiben hüküm süren Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman devirlerinde mükemmel toplar dökülmüş ve bütün seferlerde top gücünden yararlanılmıştır. Aynı dönemlerde çeşitli ülkelere top ve teknik eleman yardımı yapılmıştır.

XV. yüzyılın ikinci yarısından XVI. yüzyıl sonuna kadar olan dönem ateşli silâhların ve bilhassa topun Osmanlılarda en etkili ve teknolojik açıdan en verimli bir şekilde kullanıldığı zaman dilimi olmuştur. XVI. yüzyıldan itibaren savaş ilişkileri yoluyla Avrupa'ya yayılmaya başlayan askerî teknoloji gelişmelerine karşı gösterilen kayıtsızlık, Osmanlı topçuluğunu XVII. yüzyılda duraklama dönemi içerisine sokmuş, takip eden yüzyıllarda ise tamamen gerileterek imparatorluğu askerî teknoloji yönünden Avrupa'nın gelişmiş ülkelerine bağımlı hâle getirmiştir.

XVIII. yüzyıldan itibaren topçuluğu kalkındırmak için imparatorluktaki ıslahat hareketle-

rine paralel olarak birçok girişimlerde bulunulmuştur. 1729'da Türkiye'ye sığınarak Ahmet Paşa adını alan Comte de Bonneval'in humbaracı sınıfını ıslah çalışmaları, 1769'da Osmanlı hizmetine giren Baron de Toth'un topçuluğu kalkındırma çabaları, 1782'de Halil Hamit Paşanın "sür'at topçuları" adı altında yeni bir topçu sınıfı kurması, Deniz ve Kara Mühendis hanelerinin kurulması ve Nizam-ı Cedit ıslahatları bu girişimlerin temellerini teşkil etmiştir. Yine aynı dönemde topçuluğu canlandırmada ıslahatçı bir padişah olan III. Selim'in etkisi büyük olmuştur. III. Selim'in 1794'te açmış olduğu Mühendis-hâne-i Berri-i Hümayun'da çağın gereklerine uygun bir eğitim sistemi

Darbzen (vurucu) tunç top. (1708/1120 hicrî tarihinde III. Sultan Ahmet adına İbrahim usta tarafından dökülmüştür.)

ile topçu subay ve teknisyenler yetiştirilmeye başlanmıştır.

Kuyruktan dolma yiv-setli topların Osmanlılarda kabulüne kadar Osmanlı ordusunda kullanılan toplar kullanış yerlerine, ağırlık ve tesirlerine, kullanma amacına göre değişik adlar almışlardır.

Saklos Topu: Kaz yumurtası iriliğinde gülle atan 30 okka ağırlığında bir tür toptur. Bunlara çakaloz da denilmiştir.

Darbzen Topu: Uzunluğu yedi karış, her biri 56.5 kg ağırlığında, ikisi bir ata yüklenebilir. toptur. Bu toplar, şahî darbzen, miyâne darbzen ve darbzen olmak üzere üçe ayrılır.

Şayka Topu: Şayka, Kazaklar tarafından kullanılan düz ve elli kadar savaşı taşıyan gemilerdir. Tuna nehrinde de işletilen bu gemilere konulan toplara bu isim verilmiştir. Bunlar da büyük, küçük ve orta boy olarak üç kısma ayrılmıştır.

Pirangi Topu: Saklostan büyük, Becoluşka'dan küçük bir toptur.

Kolomborna Topu: Karada ve denizde kullanılan üç, beş, yedi okka ağırlığında gülleler atan 7-7.5 m uzunluğunda bir top çeşididir.

Becoluşka Topu: XVI. yüzyılda kale bedenlerini dövmeye yarayan büyük toplardır.

Balyemez Topu: Büyük fırınlarda dökülen bu toplar, döküm zorluğu ve fazla miktarda

bakıra ihtiyaç duyulması nedeniyle kullanımdan kaldırılmıştır.

Ejderdehan: Ejder ağızlı top anlamına gelen bu toplar XVII. yüzyılda kullanılmıştır.

Şahî Top: Belirli bir top şekli veya formu değildir. Padişahın özellikle döktürdüğü çok büyük ve uzun menzilli toplar bu adla anılıyor ve her cins topun şahîsi olabiliyordu.

Zenbûrek: Bunlar deve sırtında nakledilen, hatta deve üzerinde iken ateşlenebilen küçük toplardır.

Osmanlılarda topların döküldüğü yerlere "tophane" adı verilmiştir. Toplar genellikle tophanelerde dökülmekle birlikte, savaş alanlarına yakın yerlerde de dökülüyordu. Yavuz ve Kanuni devirlerinde çok genişleyen sınırların ötesine açılacak seferlere tonlarca ağırlıktaki topların götürülmesinde büyük zorluklar doğuruyordu. Bu sebepten topları götürmek yerine gerekli malzemeleri taşımak daha kolay oluyor ve toplar cepheye yakın bir menzilde dökülüyordu.

Osmanlılarda ilk dönemlerde kütle ağırlığı fazla, ağır taş gülleler atan toplar yapılmıştır. Bunlar genelde hareket kabiliyeti olmayan, hedef tayini çok güç olan sabir, kale ve hisar bedenleri gibi büyük hedeflere etkili olan toplardı. Zamanla sahra toplarının önemi anlaşıldığından daha küçük, taşınabilir, hedef ayarı yapılabilir topların yapımına başlandı.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren imparatorlukta çöküşe doğru hızlı bir gidiş başlamıştır. Çok kısa aralıklarla birbirini takip eden savaşlar, bir yanda ülke ekonomisini batağa sürüklerken diğer yanda elde mevcut harp malzeme ve stoklarının tükenmesine sebep olmuş, ayrıca harp sanayii gelişemediği gibi XIX. yüzyılda Avrupa'da silâh teknolojisinde meydana gelen yeniliklerin izlenme ve uygulanmasına da imkân bırakmamıştır.

Avrupa'da 1850'den itibaren toplarda uygulanmaya başlanan yiv-set ve kuyruktan doldurma sistemi Osmanlılara ancak 1889'larda gelebilmiştir. Avrupa'dan getirilen uzmanlar ve kurulan yeni tezgâhlarla tophane bu tür topların yapılmasına başlanmıştır. Fakat malzeme, kaynak ve personel yetersizliği bütün ordunun yerli yapım toplarla donatılmasına engel olmuştur.

Bu sebeptendir ki Osmanlı İmparatorluğu XIX. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa devletlerinden silâh almak zorunda kalmıştır.

1890'da Osmanlı İmparatorluğu'nda kullanılan toplar kullanış amaçlarına göre sahra topu, dağ topu, muhasara topu, kale topu ve sahil topu olmak üzere beş grupta toplanıyordu. Muhasaralarda sahra topları, tunç toplar, çelik toplar ve kaval havan topları kullanılmıştır. Kale müdafaalarında ise muhasara-

da kullanılan toplarla birlikte ağızdan dolar şeşhaneli topların çeşitli çapta olanları kullanılmıştır.

XX. yüzyılın başlarında ağızdan dolar toplar tamamen kaldırılmıştır. Bunların yerine de 1896 Alman modelleri esas alınarak yapılan 1904 modeli Osmanlı sahra topu, Osmanlı hafif sahra öbüsü, ağır sahra öbüsü, beş namlulu revolverli top ile makineli toplar kullanılmıştır.

OSMANLILARDA KULLANILAN TÜFEKLER

Tüfeğin Osmanlılarda kullanılmaya başladığı tarihe ait elimizde kesin bir belge bulunmamaktadır. Elimizde mevcut olan en eski tüfekler, oldukça ağır ve birkaç kişi tarafından taşınır, metrislerde, ya da kale mazgallarına dayandırılarak kullanılır, uzaktan bir fitil aracılığı ile ateşlenir, ağızdan doldurulur, taş gülle atar, adeta küçük çaplı bir top gibidir. Bu da bize tüfeklerin ilk ortaya çıktığından bugünkü biçiminde olmadıklarını yani piyade veya süvarinin taşıyabileceği cinsten olmadığını göstermektedir.

Osmanlının tüfeği ilk kez ne zaman kullandığı kesin bilinmemekle birlikte, 1421 Düzmece Mustafa Hadisesi'nde, 1430 Selânik'in fethinde, 1442 Sivrihisar Kuşatması'nda tüfek kullanıldığı bilinmektedir. 1444 Varna Kuşatması'nda top ve tüfek kullanılmıştır. Fatih devrinde de bir

tüfekçi tümeni bulunduğu, kale savunmalarında ve muharebe meydanlarında tüfek kullanıldığı bilinmektedir.

Tüfek Osmanlı ordusunda ilk önce yaya birliklerinde, sonradan da atlı birlikler arasında yayılmıştır. Fatih döneminde yeniçeriler arasında tam olarak yerleşmiş, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren atlı birlikler kısa namlulu Karabinaları kullanmaya başlamışlardır. Yeniçeriler ise daha uzun namlulu Karabinaları kullanmaya başlamışlardır. Yeniçerilerin tüfek kullanmakta zamanla gelişen ustaları İslâm ülkelerinde yayılmış, İran-

lılar ordularında Türk asıllı tüfekçi birlikleri kurmuşlardır.

Tüfeğin orduda tamamen yerleşmesinden sonra yeniçeri cemaat ortalarından birisi tüfekçi ortası olmuş ve bu ortanın komutanına da "ser tüfekçi" veya "ser tüfenkgiran" adı verilmiştir. Ser tüfekçi veya tüfekçi başı zamanla sarayın itibarlı kişileri arasında yer almış, Tanzimat'tan sonra saray silâhşörlerinin başı olarak görülen bu makam 1908 Meşrutiyet'in ilânından sonra kaldırılmıştır.

Tüfeğin kullanımı ve yaygınlaşması ile birlikte yapımına

Çakmaklı tüfekler (XVI. yüzyıl)

da geçilmiştir. Tüfeklerin yapımı XVI. yüzyılda devlet eliyle Cebe-ci atölyelerinde gerçekleştirilmekle beraber, 1524 tarihli Mısır Kanunnamesi'nden anlaşıldığına göre bu atölyeler dışında tüfek yapan ustalar vardır ve kanunname hükümleri bu tür imalâtı yasaklamakta, yapanı ve yaptıranı cezalandırmaktadır.

Osmanlılarda içneli tüfeğin icadına kadar olan dönem içerisinde kullanılan tüfekler şu şekilde sıralanabilir:

Metris (Toprak Siper) Tüfekleri: Çakmaklıları da bulunan bu tüfekler çok ağır oldukları için metris adı verilen toprak siperlerde kullanılmıştır. Bu tüfeklerde namlu ile dipçik arasında bulunan muylular tüfeğin dikey bir ayak yardımıyla yerden destekli olarak ateşlenmesini sağlar. Boyları 120 ile 160 cm arasında değişmektedir.

Fitilli Tüfekler: Bu tüfekler ve metris tüfeklerinin daha hafif ve elde taşınabilir nitelikte olanlarıdır. İlk zamanlarda bu tüfekler de bir çatal ayak üzerinde ateşlenmişlerdir.

Çok Namlulu (Organon) Silâhlar: Bu silâhlar da Avrupa'da olduğu gibi birden fazla tüfek namlusunun bir araya getirilmesi ve bütün namluların bir ateşleme noktasına bağlanmaları ile meydana getirilmiştir. Bunlar dört tekerlekli kızakvari bir kundak üzerinde taşınmışlardır.

Musketler: XVI. yüzyıldan

itibaren kullanılmaya başlanan fitilli tüfeklere göre boy ve ağırlık yönünden daha kullanışlı olan musketlerin hem fitilli hem de zemberekli (çarklı-çakmaktaşı) türleri kullanılmıştır.

Çakmaklı Tüfekler: Genellikle piyade askeri tarafından kullanılmıştır. Çok ağırları, boyları iki metreye yakın ve hatta daha uzun olanları ile normal bir tüfek niteliğinde olanları vardır.

Çakmaklı El Havanları: Küçük boyda üzerindeki sabit halka vasıtası ile elde taşınabilir ve istenilen yere götürülebilir silâhlardır. Bunlar bir demir çubukla yere çakılabilir ve yine bu çubuk yardımı ile namlu aşağı yukarı hareket ettirebilirdi.

Çakmaklı Karabina: Osmanlı ordusunda genellikle süvari sınıfının kullandığı bir silâhtır. Normal bir çakmaklı tüfekten daha kısa boyludur. Namlu ağzı konik bir görünümle açılan, çapları değişik silâhlardır.

Kapsüllü Tüfekler: XIX. yüzyılın başında icat edilen bu tüfekler, yüzyılın ortalarına doğru Osmanlılarda kullanılmaya başlanmıştır.

Ateşleme tertibatlarına göre sıralanan bu türlerin dışında tüfekler ayrıca

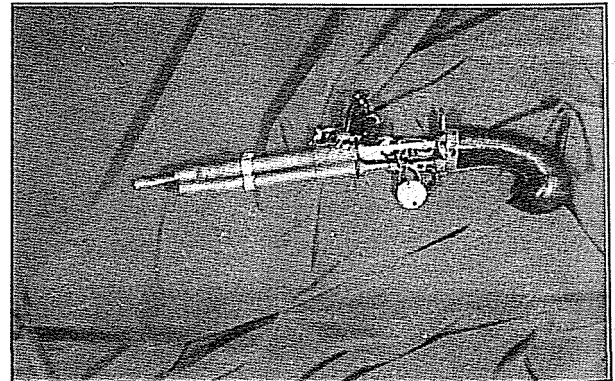
yapıldıkları yerlere, yapılış tarzına ve özelliğine göre de çeşitli isimlerle anılıyordu. Bu isimler aynı zamanda tüfeğin bir nevi markası yerine geçiyordu.

Tarihin başlangıcından itibaren Türk toplumunda silâha verilen önem ve kutsallık düşüncesi ilk dönemlerdeki silâhlarda olduğu gibi ateşli silâhlarda da kendini göstermiştir. Özellikle XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyıl başı Osmanlı tüfek ve tabancaları arasında bir silâhtan çok bir sanat şaheseri niteliği taşıyanlar çoğunluktadır.

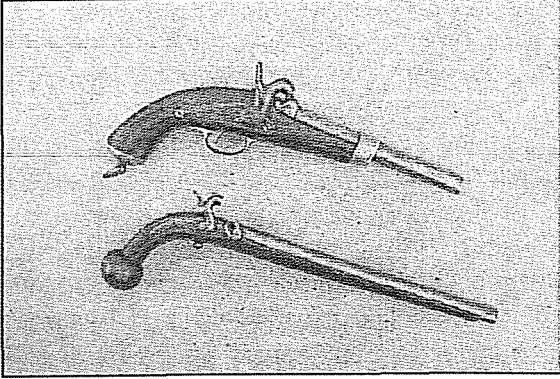
OSMANLILARDA KULLANILAN TABANCALAR

Osmanlılarda tabancanın kullanılış tarihi de belli olmamakla beraber aşağı yukarı Avrupa'da kullanılmaya başlanmasından hemen sonra XVI. yüzyıl sonlarından itibaren kullanılmıştır denilebilir.

Tabancalar ilk önceleri daha ateşli silâhları tam olarak benimseyememiş olan Osmanlılarda sanki bir süs veya

XIX. yüzyıla ait çakmaklı tabanca

Kapsüllü tabancalar

ziynet eşyası gibi görülmüş, yeniçeriler ve süvariler çiftte tabanca ile gezip görünmeyi zevk edinmişlerdir.

Osmanlı tabancalarında Avrupa tabancalarında görülen çakmaklı, kapsüllü ve iğneli sistemlerin hepsi uygulanmıştır. Ancak gerek form ve gerekse biçim yönünden Avrupa tabancalarına göre farklılıklar göstermişlerdir.

Osmanlılarda ağızdan doldurulan çakmaklı ve kapsüllü tabancalara "piştov" adı verilmiştir. XIX. yüzyılın ortalarına kadar kullanılan piştovlar bu yüzyılın başında ordu kadrosundan çıkarılmıştır. Toplu tabancaların ortaya çıkışı ve yaygınlaşması sonucu Osmanlı ordusunda bu defa 8, 7.65, 9.65, 11.18, 8.13 mm çapında toplu tabancalar ile Karadağ (Montenegro) adı verilen toplu tabancalar kullanılmaya başlanmıştır. 1840'ta Osmanlı ordusunda kullanılan Smith Wesson tipi kırmalı toplu tabancalar bütün subaylar ile mızraklı süvari ve diğer süvari çavuşları tarafından kullanılmıştır.

XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde tüfeklerde olduğu gibi tabancalarda da Alman silâh teknolojisi ağır basmıştır. Mauser, Bergman, Borchardt-Luger, Mannlicher tabancaları Osmanlı ordusunda

kullanılan tabancalar arasında yer almışlardır.

Tabanca, Osmanlı toplumunda da ordu dışında bir korunma veya saldırı silâhı olarak kullanılmıştır. Günümüzde As-

kerî Müzede bu tür tabancaları çok çeşitli olarak görmek mümkündür. Revolverlerin ilk türleri olan dört, beş, altı namlulu tabancalar, avuç içersine sığabilecek küçüklükte madalyon formunda tek atışlı tabancalar, kriminolojik yapıda muştalı ya da muştalı-bıçaklı tabancalar, bayanlar için gizli tetik tertibatlı tabancalar, kılıç veya bastona monte edilmiş tabancalar, zarif düello tabancaları ile belirli kişilere armağan olarak verilen özel yapım tabancalar bunlar arasında sayılabilir.

Muhtelif cins tabanca örnekleri

MAKİNELİ TÜFEKLER - MİTRALYÖZLER

Avrupa'da XIX. yüzyılın ikinci yarısında geliştirilen makineli tüfekler, yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı ordusunda kullanılmaya başlanmıştır. İlk defa büyük bir ihtimalle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda kullanılmış olan makineli tüfeklerin kullanımı bu tarihten sonraki 1897 Türk-Yunan Harbi'nde, 1912 Balkan ve 1914 Birinci Dünya Savaşı'nda da devam etmiştir.

1890'larda Osmanlı ordusunda kullanılan makineli tüfekler Gatling, Nordenfelt, Hotchkiss ve Revolver topu ve Lowell makineli tüfeğidir.

Tam otomatik makineli tüfeğin ortaya çıkışı ile birlikte Osmanlı ordusunda çok kullanılan 1893 modeli su soğutmalı Maxim, 1895 modeli Maxim Nordenfelt, 1908 modeli Alman Maxim, Browning, 1897 ve 1903 modeli Hotchkiss gibi makineli tüfekler kullanılmıştır.

DİĞER ATEŞLİ SİLÂHLAR

Osmanlılarda bu ateşli silâhların dışında humbaralar, havanlar ve çakmaklı el havanları ile el bombaları da kullanılmıştır. Bunlar savaşlarda temel silâhlar olan top ve tüfek ile gerek bunların ateşlerini ve gerekse bu silâhları kullanan topçu ve piyadeyi destekleyici nitelikte silâhlardır.

Humbaralar: Demirden içi boş bir küredir. Irili ufaklı kullanım şekline göre yapılan bu

kürelerin içleri barut ve saçmaya benzer kurşun ve demir parçaları doldurup ağız kısmına bir ateşleme fitili konulmak suretiyle yapılır. Bu tür humbaralara el humbarası adı verilir. Humbaraların bir de havanlarda kullanılan türleri vardır ki bunlara da havan humbarası adı verilir. Humbaralar parça tesirli oldukları için genellikle sur ve metrisler arkasında görünmeyen toplu ve canlı hedefler için kullanılmıştır.

Havanlar: Havan topları muhakkak ki topun Osmanlı ordusuna girişi ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Bazı kaynaklarda İstanbul'un fethi anlatılırken Fatih'in yeni bir top makinesi yapılmasını teklif ve

tarif ettiğini, yapılan bu makinenin ateş ve ölçme ayarı sonrasında mermiyi çok yükseğe çıkararak geminin üzerine düşürüp batırdığını yazar. Bazı kaynakların verdikleri bilgilere göre Fatih'in yapılmasını tarif ettiği yeni makine (top), havan topunun Osmanlılardaki ilk şeklidir.

Havan mermileri ilk önceleri taştan sonraları humbara mermileri şeklinde demirden olmak üzere Humbarahanede yapılmıştır ki bunlara havan humbarası (humbara-i kebîr) adı verilmiştir.

Havanlar toplara nazaran daha kısa namlulu ve muyluları namlu ağzına istenilen yükseklik açısını verebilmek için kuyruk

Tunç havan, Avusturya 1575

kısına yakın, ahşap bir kundak üstüne yerleştirilmiş silâhlardır. Küçükleri, ağırlık olarak da hafif oldukları için her yere kolaylıkla taşınabilir niteliktedir. Bir kundak vasıtası ile yerden ateşlenen havanların dışında el havanları da yapılmıştır. Çakmaklı silâhlar döneminde yapılan bu havanlar 30-40 cm uzunluğunda ve tunçtan yapılmışlardır. Metris tüfeği kundağına benzer bir kundak üzerine bağlanmış bir durumda çakmak vasıtasıyla elde ateşlendiği gibi kundağa bağlı bir demir çubuk vasıtasıyla toprağa çakılarak da kullanılmışlardır. Bugünün bombaatar silâhları ile karşılaştırıldığında el havanlarının ve el toplarının dönemlerinde aynı görevi yaptıkları ve hatta bombaatar silâhların ataları olduğu gözden kaçmayacaktır.

EL BOMBALARI

El bombalarının Osmanlılarda kullanılışı çok eski tarihlerle kadar gitmektedir. İçleri yanıcı, yakıcı ecza ile doldurulmuş el bombaları, kullanılan ilk el bom-

balarıdır. Yeni el bombalarının tarihi Osmanlı ordusunda humbaraların kullanılması ile başlar denilebilir.

Osmanlı ordusunda birçok muharebede kullanılan humbaralar cephe muharebelerinin önemini yitimesinden sonra kullanılmaz olmuş ve XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerini el bombalarına bırakmıştır.

Piyadenin yakın muharebe vasıtası olan el bombaları 1904-1905 Rus-Japon Harbi'nden sonra büyük önem kazanmış ve bu dönemin ahşap bir sap üzerine yerleştirilmiş içi yakıcı ve yanıcı madde dolu silindirik formlu fitilli el bombaları kullanılmıştır. Osmanlı ordusunda da kullanılan bu bombaların yerini Birinci Dünya Harbi'ne doğru bir ateşleme pimi vasıtasıyla fitilli ateşlenen küre şeklinde yanar tapalı tüfekçiyef bombaları almıştır. Birinci Dünya Savaşı ve onu izleyen yıllarda da Almanya tarafından geliştirilen saplı fünyeli el bombaları kullanılmıştır.

Her gelişme hareketinde olduğu gibi silâhın gelişmesinde de bir önceki yapı ve şeklin ele alındığı muhakkaktır. Çünkü bağından itibaren sürekli gelişen insanın zekâsı ve zihin faaliyetleri yaşamın her safhasında da ima daha iyiye, daha ideale ve daha etkin olma prensibi içinde kusurları gidermeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda günümüze göre zirvede bulunan genel medeniyet teknolojisi içerisinde silâh teknolojisi de payını almakta gecikmemiştir.

PADİŞAH VE PADİŞAHLIK KAVRAMI

Osmanoğulları'ndan gelen hükümdarların sıfatları, sayfalar tutar. Ertuğrul Gazi (1231-1281) ile oğlu I. Osman (1281-1324) birer "bey"dir. I. Osman'ın oğlu Orhan Gazi'de 1326'da Bursa'nın fethine kadar bir beydir. Bu tarihte Söğüt'ten taşınan beylik Bursa'da krallık tacı olur. Orhan Gazi ilk defa -imparator- demek olan "sultan" unvanını takınır. Oğlu I. Murad (1362-1389), 1363'te Edirne'yi fethedince artık gerçekten "sultan" olur. Bu tarihte devlet, imparatorluk derecesine yükselmiştir. Ama "bey" unvanı, bir hatıra olarak, Fatih'e kadar devam eder.

Osman Gazi (1258-1326)

Başlangıçtan önce Çobanoğulları'na, sonra Germiyanogulları'na tâbi küçük uç beyi olan Osmanoğulları, büyük uç beyi olan Çobanoğulları'nın ve Germiyanogulları'nın tâbi olduğu Anadolu Selçuklularının yani Türkiye imparatorlarının tâbilerinin tâbileridirler. Konya'daki Selçuklu padişahı da, Tebriz'deki İlhanlı Devleti'ne o da Pekin'deki Büyük Kağan'a, Cengiz'in torunu Kubilay'a tâbidir. 1300 yılı başlarında Osmanoğulları, büyük uç beyleri derecesine yükselir ve doğrudan doğruya

Orhan Gazi (1281-1360)

Konya'ya bağlanırlar. 1308'de son Selçuklu padişahı tarih sahnesinden çekilince de, doğrudan doğruya Tebriz'deki İlhanlı Devleti'ne tâbi olurlar. Bu tâbiyet,

1335'e Orhan Gazi'nin on birinci saltanat yılına kadar devam eder. 1335'te artık Sultan Orhan, tamamen müstakil ve Türkiye'nin en güçlü hükümdarıdır.

1402'de Osmanoğulları bu defa Timuroğulları'na tâbi olurlar. Bu tâbiyet lâfta kalmakla beraber, 1447'de Sultan Şahruh'un ölümüne kadar devam eder. Bu tarihte II. Murad, cihanın en güçlü ve birinci hükümdarı olur.

Padişahın adının başına daima "sultan" ve sonuna daima "han" kelimesi gelir. Birincisi Arapçada, ikincisi Türkçede "imparator" demektir: Sultan Mehmet Han... Batı dillerinde mutlak manada "sultan" kelimesi, yalnız İstanbul'da oturan Türkiye padişahı manasına gelir. Türkler ise, kendi hükümdarlarına yalnız kullanarak, "sultan" değil, "padişah" derlerdi. "Sultan", ancak isimle beraber "Sultan Osman, Sultan Abdülaziz" şeklinde kullanılır veya "Murad Han, Abdülmecid Han" derlerdi. Yalın kelime olarak "padişah"ı, kullanırlardı. Aslı "pâdşâh" olan bu kelime, Farsçada "büyük şah, büyük imparator" demektir. Arapça "sultan"ın Farsça karşılığı, olan "şah"(imparator); Osmanlı hükümdarı için nadir kullanılırdı: Selim Şah... Bu kelime, İran imparatorunu gösterir. Osmanlı hükümdarının pek çok unvanı içinde yalnız Osmanlı hükümdarına mahsus tek unvan "hünkâr"dır. "Hüdâvendigâr"ın kısaltılmışıdır ve Farsçadır. I. Mu-

Celali Mehmed (1380-1421)

Fatih Sultan Mehmed'in Bel-
lini tarafından yapılan yağ-
lıboya tablosu.Sinan Bey'in "Gül koklayan
Fatih" tablosu.

II. Murad (1404-1451)

rad'dan beri Osmanlı hükümdarına bu unvanlar da verilmiş, "hünkâr" kelimesi saltanatın sonuna kadar çok kullanılmıştır. Halkın "padişah", dediği zatın sarayda daha çok "hünkâr" diye anıldığı malûmdur.

Padişahın unvanlarından biri de "hakan"dır. Türkçe bir kelimedir ve "Türk İmparatoru" demektir. Arapçada çoğulu "havâkıyn"dır. Padişah, "hâkaanu'l-havâkıyn" ve "sultanu's-selâtiyn"dır; her iki Arapça tabir de "imparatorluk imparatoru" demektir. Padişah, Türk imparatoru sıfatıyla hakan, İslâm imparatoru sıfatıyla sultandır. "Han" kelimesi, "hakaan"ın küçüğüdür. "Hakan", "hanlar hanı, büyük imparator" demektir. Aslı "han" olan kelime Osmanlılarda "hân" şeklinde uzatılarak söylenir. "Hakaan" unvanı İttihat ve Terakkiden sonra mütarekede, İstanbul ve Ankara hükûmetlerince de ehemmiyetle kullanılmıştır.

Osmanlı hükümdarının Yıldırım Bayezid'den, 1396'dan beri resmen taşıdığı bir unvan da "Pâdşâh-ı İklim-i Rûm" veya kısaca "Pâdşâh-ı Rûm"dur ki, Roma imparatorudur. 1453 yılında İstanbul'un fethi ile bu unvan, kesin şekilde padişahın unvanları arasına girer. 1453'ten beri padişahın Doğu Roma (Bizans) İmparatoru olduğu Avrupa'da da münakaşa edilmemektedir ve bu sıfat, 1922'ye kadar devam etmiştir. Avrupa'ya göre Batı Roma imparatoru Viyana'da oturan Almanya imparatorudur. Esasen Almanya imparatoru olarak anılan Habsburglar'ın resmî unvanları Batı Roma imparatorudur. I. Ahmed'e, Zitvatoruk Antlaşması'na kadar Türkiye, Almanya hükümdarının "imparator" unvanını tanımaz, onu sadece "kral" sayar. Kendisinin "imparator" olduğunu reddedip sadece "kral" olduğunu kabul eden resmî vesikalara, meşhur Charles-Quint, Kanunî devrinde imza koymuştur. Demek ki 1453'ten 1606'ya kadar padişah Avrupalılara göre sadece "Doğu Roma" fakat Divân-ı Hümayun'a göre "Tek Roma" imparatorudur. 1606'dan 1922'ye kadar ise padişah, sadece "Doğu Roma" imparatoru olduğunu kendisi de kabul eder.

Roma imparatoru unvanı, padişahın en mühim unvanlarından biridir. Hakan ve sultan unvanlarından hemen sonra gelen, büyük savaşlarla elde edilen bir unvandır. Padişah önce hakandır. Yani Türklerin imparatoru, büyük Türk hakanı ve Türkiye imparatoru.

Halkın "padişah" dediği hükümdar, öncelikle büyük Türk hakanıdır. Sonra sultandır. "Türkiye imparatoru" unvanı, aynı zamanda "hakan" unvanında mündemiçtir. Çünkü hakan en büyük Türk imparatorudur. Türk birliğini temsil eder, teoride bütün Türklerin hükümdarıdır ve diğer Türk hükümdarlarının metbû-ı mufahhamıdır. En büyük Türk hükümdarı da Türkiye hükümdarıdır. Böylesine tarihî gelenekleri olan çok büyük ve mühim bir unvandır.

"Sultan" en büyük İslâm hükümdarına verilen unvandır. İlk defa XI. asrın ilk yıllarında Gazneli Mahmud tarafından kullanılmış, ondan önce hiçbir İslâm hükümdarı tarafından, "halife"ye saygısızlık korkusundan kullanılamamıştır. Sultanlık, Gaznelilerden Selçuklulara ve onlardan Osmanlılara geçer. Yani halkın "padişah" dediği adam, önce hakan, en büyük Türk imparatoru, sonra sultan, en büyük İslâm imparatorudur.

Yavuz Sultan Selim (1470-1520)

Hakanlıktan sonra ve sultanlıktan önce gelen en büyük unvan olan "halife" unvanı Osmanlılarda 1516'da başlar. Yavuz'dan önceki padişahlar halife değildir.

Hakan, halife, sultan... Bundan sonra "padişah" denen hükümdar Roma imparatorudur. Dördüncü büyük unvan budur. 1396'da Yıldırım Bayezid, Bizans imparatorunun metbûu sıfatıyla bu unvanı takınmış, 1453'te Fatih fiilen bu unvana sahip olmuştur. Bu unvan çok iddialı bir unvandır. Şöyle ki: "Roma imparatoru" demek, Osmanlılarla çağdaş Avrupa hukukunda "en büyük Hristiyan hükümdarı" demektir. Yani Türklerde "hakan" ne ise, Hristiyan dünyasında da "imparator" odur. Peki, padişah bu unvana hak kazanmış mıdır ve gerçekten de en büyük Hristiyan hükümdarı mıydı kısaca bu konudan bahsedelim.

1453'te padişah, Hristiyanlığın bölündüğü iki mezhepten birinin, Ortodoks'luğun hamisidir. Bütün Ortodoksların başı olan ve kendine "cihan patriği" diyen İstanbul patriki, padişahın himayesindedir ve varlığını Fatih'in toleransına borçludur. Zira Roma imparatorunun patriğin hamisi olması şarttır. Demek ki, patriğin 1922'ye kadar hamisi sıfatıyla padişahların Doğu Roma imparatoru sıfatları sağlamıştır. Başka hukukî deliller de vardır. Bu unvanı Fatih, XI. Konstantinos'tan kılıç hakkı olarak almıştır. Roma İmparatorluğu'nun taht şehri, daha imparatorluk ikiye ayrılmadan önce Büyük Konstantinos devrinden beri Roma değil İstanbul'dur. O da artık Türklerin elindedir. Zaten Bizans imparatorları, bu sıfatı, 1204'ten beri artık en büyük Hristiyan hükümdarı sıfatıyla değil, ancak imparatorların meşru halefi ve İstanbul'un sahibi sıfatlarıyla taşıyorlardı. Bu sıfatlar, Osmanlıları için de muhkemdir.

Padişah fiilî olarak da XVII. asrın sonlarına kadar en büyük Hristiyan hükümdarıdır. Çünkü en büyük Hristiyan nüfus, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamaktadır ve padişahın tebaasıdır. Hiçbir Hristiyan hükümdarının, padişah kadar çok

Hristiyan tebaası yoktur. Ancak XVII. asırdan sonra durum değişir. Ama XX. asra kadar padişah, gene de en büyük Hristiyan hükümdarları kadar bol Hristiyan tebaaya sahiptir.

Kanuni Sultan Süleyman (1494-1566)

Avrupalılar padişaha, XIX. asrın başlarına kadar "Büyük Türk" ve "Büyük Hükümdar" demişlerdir. Bilhassa XVI-XVII. asırlarda, padişahın cihanın en büyük hükümdarı olduğu, yeryüzünde dost ve düşman arasında münakaşa mevzuu bile değildi. 9 Şubat 1587 tarihli mektubunda İstanbul'daki İngiliz Maslahatgüzarı (büyük elçi) Bartan, Türk padişahının "yeryüzündeki hükümdarların en büyüğü" olduğunu Kraliçe I. Elizabeth'e açıkça yazmaktadır. Padişah, yalnız Müslüman değil, Hristiyan ve Musevî tebaasının da padişahı idi.

Sonuç olarak padişah, dünyanın en büyük hükümdarı olduğunu, şu unvanlarıyla belli ederdi: Sultanu's-selâtiyn (sultanlar sultanı, en büyük İslâm imparatoru), hâkaanu'l-havâkiyn (hakanlar hakani, en büyük Türk imparatoru), Halife-i Rûy-i Zemin (dünyadaki bütün Müslümanların halifesi) ve bu sıfatla Zill'Ullaahi fi'l-Ard (arz üzerinde Allah'ın gölgesi), kesin şekilde de Padişah-ı cihan (bazen bu Farsça terkinin Türkçe terkip şekli: Cihan pâdişahı), Pâdşâh-ı A'lem-penâh.

İşte padişah denen hükümdar, böyle bir şevketli idi. "Şevketlü" lâkabı yalnız padişaha mahsustu. "Zat-ı şahane" de öyle. Padişaha "şevket-meâb, şevket-meâb efendimiz, şevketlü efendimiz, şevket penâh hazretleri, zat-ı şahaneleri, velinimet-i bî-minnetimiz efendimiz hazretleri, pâdşâhım, hünkârım, hüdâvendigâr hazretleri" diye hitap edilir veya öyle anılırdı. Kısaca "efendimiz" denilirdi. Yalnız annesi kendisine "arslanım" diye hitap eder, o bile adını telaffuz edemezdi. İki den fazla lâkap, ancak padişaha mahsustu: Devletlü kudretlü azametlü ... gibi. Şehzadeler ve sadrazamlar en çok iki lâkapla anılabilirlerdi: Devletlü mecâbetlü, devletlü fehametlü... gibi.

IV Murad (1612-1640)

1860'lı yıllarda Osmanlı Sarayının fotoğrafçısı olan Abdullah Biraderler'in hazırladığı bu albümün aslı Genelkurmay ATASE Başkanlığı kütüphanesinde bulunmaktadır. Sultan Abdülaziz'in portresinden sonrakiler tarafımızdan ilâve edilmiştir.

I.OSMAN
(1299 - 1326)

ORHAN
(1326 - 1360)

I.MURAD
(1360 - 1389)

I.BAYEZİD
(1389 - 1402)

I.MEHMED
(1413 - 1421)

II.MURAD
(1421 - 1444 ve 1446 - 1451)

II.MEHMED
(1444 - 1446 ve 1451 - 1481)

II.BAYEZİD
(1481 - 1512)

I.SELİM
(1512 - 1520)

I.SÜLEYMAN
(1520 - 1566)

II.SELİM
(1566 - 1574)

III.MURAD
(1574 - 1595)

III. MEHMED
(1595 - 1603)

I. AHMED
(1603 - 1617)

I. MUSTAFA
(1617 - 1618 ve 1622 - 1623)

II. OSMAN
(1618 - 1622)

IV.MURAD
(1623 - 1640)

İBRAHİM
(1640 - 1648)

IV.MEHMED
(1648 - 1687)

II.SÜLEYMAN
(1687 - 1691)

II.AHMED
(1691 - 1695)

II.MUSTAFA
(1695 - 1703)

III.AHMED
(1703 - 1730)

I.MAHMUD
(1730 - 1754)

III.OSMAN
(1754 - 1757)

III.MUSTAFA
(1757 - 1774)

I.ABDÜLHAMİD
(1774 - 1789)

III. SELİM
(1789 - 1807)

IV.MUSTAFA
(1807 - 1808)

II.MAHMUD
(1808 - 1839)

ABDÜLMECİD
(1839 - 1861)

ABDÜLAZİZ
(1861 - 1876)

V.MURAD
(1876)

II.ABDÜLHAMİD
(1876 - 1909)

V.MEHMED
(1909 - 1918)

VI.MEHMED
(1918 - 1922)

OSMANLI DEVLETİ'NDE KARA KUVVETLERİ

Türkler tarih boyunca dünyanın muhtelif bölgelerinde, özellikle Asya'nın çeşitli yörelerinde değişik isimlerle birçok devlet kurmuş ve dünyanın en güçlü ordularını meydana getirmişlerdir. Türk Silâhlı Kuvvetlerinin temelini teşkil eden Türk kara kuvvetleri ilk defa teşkilâtı bir şekilde, Asya Hun İmparatorluğu'nda, İmparator Mete tarafından (M.Ö. 209) kurulmuş olup, bu tarih Türk kara kuvvetlerince de kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir.

Hunlarda ve diğer Orta Asya Türk devletlerinin hemen hepsinde her Türk savaşçı durumunda bulunduğu ve askerliğe özel bir meslek gözüyle bakılmadığından devamlı ve askerlerden kurulu ordular bulunuyordu. İlk defa Mete devrinde, Türk tesirinde kalan yabancı ordularda da görülen onlu teşkilât tespit edilerek İmparatorluk 24 komutanlık bölgesine ayrılmış ve her bölgede 12.000 atlıdan oluşan bir ordu oluşturulmuştu. Savaş zamanında 10.000 atlı istenilen yere gönderilir, geri kalan 2000 atlı bölgenin güvenliği için kalırdı.

Ordunun bu onlu sistem içerisinde, onbaşılarda tümen başlarına doğru emir-komuta zinciri içerisinde birbirine bağlanması, siyasî kuruluşları sosyal bakımdan kabile kalıbından kurtarıp devlet bütünü hâline getirerek devletin bütün gücünü barışta ve savaşta ortak gaye etrafında birleştiriyordu. Onlu sistem yalnız askerî değil sosyal gaye için de fevkalâde mühim iki fonksiyonu yerine getirmekteydi. Bu fonksiyonların ilki, devlet güçlerinin kabile soy vb. göz önüne alınmaksızın onlu sisteme göre teşkilâtlandırılarak, merkezden atanmış komutanlar kanalıyla en üstte bulunan başkomutana bağlanması sonucu herkesin birbirine yardımcı olduğu millet birliğinin meydana getirilmesi, diğeri ise bütün idarî görev sahipleri aynı zamanda asker olduklarından, askerliğin ciddiyetinin sivil ünitelere de yansması ve devlet sisteminin disiplin içerisinde çalışmasının sağlanmasıydı. Bu durum, Türk devletlerinin askerî karakterini belirttiği gibi Türklere "ordu millet" denilmesini de açıklıyordu.

rak aynı zamanda ordunun, Türk topluluklarında aile ocağından sonra ikinci ocak olduğunu da gösterir.

Türkler İslâm dinini seçmelerini müteakip, kendilerinden önceki Türk devletlerinin askerî teşkilâtı olan onlu sistemi devam ettirmekle beraber, yeni girdikleri İslâm toplumunun askerî değerlerinden de etkilenmişlerdir. Karahanlıların, başlangıçta Anadolu Selçuklularının ve Türkmen beyliklerinin orduları Türklerden kuruluydu. Nüfus yoğunluğunun fazla olduğu bölgelerde hüküm süren Gazneli ordularında ise yerli unsurlar çoğunlukta idi. Gazneliler İslâm ülkelerine adamlar göndererek asker toplatıyor ve seferlere kendiliklerinden katılanlara mutavvia (gönüllü) deniliyordu. Ayrıca Gaznelilerin uyguladığı ve Selçuklulara da örnek olan hassa ordusu muhtelif teknik unsurlardan devşirilip özel eğitim ve öğretimle yetiştirilirdi. Selçuklular bu askerî teşkilâtı kendi bünyelerine adapte ederek geliştirmişlerdir. 1040 yılında Dandanakan Meydan Muharebesi'nde Gaznelileri yenerek istiklâline kavuşan, 26 Ağustos 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi'nde Bizanslıları yenerek Anadoluyu yeni bir Türk yurdu yapan Selçuklu ordusu Melikşah devrinde (1072-1092) dünyanın en muntazam ve güçlü bir ordusu haline gelmiştir. Kısa bir süre içinde imparatorluk seviyesine ulaşan Büyük Selçuklu Devleti federe devlet bünyesine uygun düşecek tarzda çeşitli karakter ve fonksiyonları olan bir ordu teşkil etmişlerdir.

Selçuklu ordusu, Gulaman-ı Saray, Hassa Ordusu, hanedan mensupları ile devlet ricalinin ve diğer dirlik sahiplerinin kuvvetleri ve Türkmen beyleri ve bağlı devletlerinin kuvvetlerinden meydana geliyordu ve genel mevcut 700.000 civarında idi. Miktarı 50.000 kadar olan ilk ordu örgütü ise barışta kışlarında ikamet eden ve eğitimle meşgul olan sınıflar olduklarından kısmen muvazzaf ordu niteliğini taşımaktaydı. Selçuklu ordusu 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi ile Anadolu'nun kapılarını Türklere açan ordudur. Bu muharebe kendisinden sonra meydana gelen zincirleme olaylarla

birlikte mütalaa edilirse anlamı kutsallaşır. Büyük Selçuklulardan sonra Anadolu Selçukluları ve Mısır Türk Memlukları da mükemmel ordular meydana getirmişlerdir.

1299 yılında kurulan Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yıllarındaki teşkilâtında Selçukluların, İlhanlıların ve Memlukların tesirleri görülür. Ancak teşkilât zamanla ihtiyaç ve şartlara göre Osmanlı bünyesine uygun bir hâle getirilmiştir.

İlk Osmanlı hükümdarı I. Osman devrinde ordu, sırf atlı akıncılardan ibaretti. Bunlar savaşa beraber davet olunur, savaştan sonra dağılırlardı. Ancak sonraları gerek Bizans'a ve gerekse Anadolu'daki komşu Türk beyliklerine karşı devletin emniyetini sağlayabilmek için daha esaslı bir silâhlı kuvvete ihtiyaç duyulması üzerine I. Orhan devrinde "yaya-müselleme" teşkilâtı meydana getirildi. Böylece orduda piyade sınıfı da yer almış oluyordu. Bir süre sonra girilen fetihler, orduya her an savaşa hazır bir düzen vermek lüzumunu gösterdi. I. Murat devrinde alınan esirler ve devşirmelerden bir kısmı küçük yaştan yetiştirilerek barış ve savaş zamanı daima harbe hazır, sürekli eğitim gören disiplinli bir ordunun kurulmasına başlandı. Kapıkulu Ocakları adıyla kurulmuş olan bu ordu bir savaş hâlinde takviye etmek maksadı ile ayrıca bir de ihtiyat ordusu meydana getirilmişti. Eyalet Askeri diye de adlandırılan bu teşkilât, zamanla genişletilerek ordunun en büyük kısmını teşkil etmişti.

I. Kapıkulu Ocakları

a. Acemi Ocağı

Merkezî Osmanlı kuvvetlerinin en seçkini olan yeniçerilere geçmeden bu ocağa asker temin eden Acemi Ocağından bahsetmek gerekmektedir. Osman ve Orhan Gazi zamanlarının atlı aşiret kuvvetleri ile yaya ve müsellemlerin, gittikçe genişlemekte olan Osmanlı Devleti'nin ihtiyacını karşılayamadığı I. Murad zamanında daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştı. Bu ihtiyacı karşılamak için Çandarlı Kara Halil ve Molla Rüstem'in gayretleriyle ilk Acemi Ocağı Gelibolu'da kuruldu.

I. Murad zamanında harp esirlerinin elverişli olanları önceleri Lapseki, Çardak ve Gelibolu ara-

sında işleyen ve süvarileri hayvanlarıyla birlikte nakle yarayan at gemilerinde günde birer akçeyle çalıştırılmaları ve 5-10 yıl sonra da yeniçeri olmaları kararlaştırıldı. Bahriye hizmetinde kullanılacak bu esirlerden başka, diğer esirlerinde Anadolu'da Türk çiftçilerinin yanına verilerek Türk âdet ve geleneklerini aldıktan sonra yeniçeri yapılmaları düşünüldü ve ilk esirler bu Gelibolu Acemi Ocağına alınmaya başlandı.

Acemi Ocağına nefer temini iki yolla olurdu: Biri savaş esirlerinin beşte biri; diğeri ise Osmanlı hududları içerisindeki Hristiyan çocuklardan bazıların devşirilmesi ile.

Acemi Oğlanı

b. Yeniçeri Ocağı

Edirne'nin zaptı ve devlet merkezinin burada tesisi ile beraber Yeniçeri Ocağı 1362'de Edirne'de kurulmaya başlandı. İlk zamanlarda bu ocağa; pençik usulü ile alınan ve Türk çiftçisi yanında kısa bir müddet terbiye edilen acemi oğlanları verilir. Gelibolu Acemi Ocağı kurulduktan sonra acemi oğlanları burada da terbiye edilmiş ve daha iyi yetişmiş bir halde Yeniçeri Ocağına gelirlerdi.

Ocağın ilk teşkilinde 1000 yeniçeri ile 10 orta teşkil edilmiştir. O zaman her orta 100 erden ibaretti. Fakat gün geçtikçe ihtiyaç artmış teşkilât tedricen genişlemeye ve yeniçeri miktarı da çoğalmaya devam etmiştir.

Yeniçeri Ocağı yayabaşı (cemaat) ortaları, sekban ve ağa bölükleri diye üç kısımdan oluşmaktaydı.

Yayabaşı ve cemaat ortaları, bunlar ocağın ilk ortalarıdır. Kuruluşunda 10 orta olan yaya bölükleri ocağın adedi arttıkça orantılı olarak çoğalmış ve 101'e kadar çıkmıştır.

Sekban (Seymen) ocağı, bu ocak I. Murad zamanından beri mevcuttu. İlk defa olarak Birinci Kosova (1389) Meydan Muharebesi'ne iştirak etmiştir. Çoğu yaya ve pek azı atlı olarak birkaç yüz kişiden ibaret olan sekbanlar, tedricen teşkilât ve miktar itibarıyla artırılmış, 1451 tarihine kadar Yeniçeri Ocağından ayrı müstakil bir ocak hâlinde kalmıştı.

Ağa bölükleri, II. Bayezid'in tahta geçişinden sonra sekbanlarında itaasizliklere önayak olduğu görüldü ve yalnız devşirmelerden meydana gelmek üzere ağa bölükleri kurularak ocağa katıldı. Bunlar 61 bölükten oluşmaktaydı ve doğruca yeniçeri ağasına bağlıydılar.

Yeniçeri Ocağının Zabıtları

Ocağın en eski bölükleri olan cemaat ortalarının büyük zabıtları aşağıdan yukarıya şöyleydi: Yayabaşı, deveçiler, başdeveci, hasekiler, başhaseki, turnacı, saksoncu, zuğarcı, sekbanbaşı.

Ağa bölüklerinin büyük zabıtları ise yine rütbe sırasıyla aşağıdan yukarıya şöyleydi: Büyükbaşı,

kethuda yeri, muhızırbaşı, başçavuş, kul kethudası.

Yeniçeri Ocağının büyük zabıtlarının genel sıralaması yukarıdan aşağıya doğru şu şekilde idi: Yeniçeri ağası, sekbanbaşı, kul kethudası, zağarcıbaşı, saksoncubaşı, turnacıbaşı, hasekiler, başçavuş, başdeveci, deveçiler, başyayabaşı, muhızır ağa, kethuda yeri, başbölükbaşı.

Bu silsilenin sırası zaman zaman değişmiş, meselâ turnacıbaşından sonra muhızır ağa, kethuda yeri, bölükbaşı gelmiştir. Kul kethudası bazan doğrudan doğruya yeniçeri ağası da olmuştur. Kethuda yeri ile kul kethudası arasındaki kumandanlara katarâğaları denilirdi.

III. Murad'a kadar yeniçerilerin topluca savaşa katılmaları padişahın bizzat sefere çıkmasına bağlıydı. Fakat Kanuni'den sonra Osmanlı padişahları savaflara katılmadığından yeniçeriler bir süre adeta işsiz kalmışlardır. Vezîriazam Koca Sinan Paşanın sadaretinden itibaren bu merkezî kuvvetler sedar-ı ekremin idaresinde sefere çıkmaya başlamışlardır.

Yeniçeri sefer sırasında padişahın önünden hareket ederlerdi. Bir yerde konaklandığı zaman çadırlarını otağ-ı hümayunun etrafında kurarlardı. Savaş sırasında ise padişahın muhafazası solaklara ve kapıkulu süvarilerine aitti. Çünkü yeniçerilerin hemen tamamı siperde bulunurdu. Kapıkulu Ocakları neferleri mutlaka Alay Köşkü'nün önünden törenle sefere çıkardı.

Yeniçeri Ocağının İlgasını Gerektiren

Sebepler

Kuruluşundan itibaren gittikçe mükemmellenen ve XVI. yüzyıl ortalarında en olgun noktaya ulaşan Yeniçeri Ocağı nizamının bozulması, yine bu asrın sonlarında başlamıştır. Bunda birinci etken, ocağa kanun dışı kimselerin alınmasıydı. İkinci etken ise Kanuni'den sonraki padişahların, orduların başında seferlere çıkmamaları ve buna bağlı olarak ocak üzerindeki kontrollerini kaybetmeleriydi. Yeniçeri Ocağının bozulmasının III. Murad zamanında başlamış olduğunda bütün tarihçi-

ler hemfikirdir. Zira bu devirde yeniçeriler artık kışlalarında değil, evlerinde kalıyorlar ve başka işlerle meşgul oluyorlardı. III. Murad zamanında asker arasına kul kardeşi adıyla yabancılar girmiş; devşirmeler de usulüne uygun toplanmaz olmuş, sistem bozulmuştu. Zaman zaman Yeniçeri Ocağı ıslah edilmeye çalışılmış fakat başarılı olunamamıştı. III. Mustafa, I. Abdülhamit ve III. Selim'in gayretleri ve bunların sonuçları malumdur. Yeniçerileri 15 Haziran 1826'da çıkardıkları son isyandan sonra II. Mahmut ocağı kapatmıştır.

c. Cebeci Ocağı

XV. yüzyılın ortalarından evvel tesis edilmiştir. Cebeci Ocağı neferleri sefer sırasında yeniçerilere ok, yay, vb. taarruz ve müdafaa silâhlarını sağlar, bunları cepheye götürürler, barış zamanında ise bakımını yaparlar ve cebehaneden alırlar ve buraya teslim ederlerdi.

Bugünkü ordularda (ordu donatım=ordanat) sınıfı ne işi görüyorsa, o zamanki Osmanlı ordusunun cebecileri de aynı işi görüyorlardı.

Cebeciler, muharebede siperlerdeki yeniçerilere, kalelere silâh ve cephe ulaştırmaya mecbur idiler. Hükûmet merkezindeki "cebehane" denilen silâh deposundan başka hudutlarda ve kalelerde de ayrıca silâh depoları ve oralarda da muhafız cebecileri var idi. Muharebede, buralardaki silâh ve malzeme de orduya celp ve askere tevzî olunurdu ocağın neferleri de yeniçeriler gibi acemilerden temin edilirdi. Bunların da aralarına sonradan kuloğulları karışmış, nizamlarının bozulmasından sonra hariçten adam alınmıştır.

Cebeciler de yeniçeriler gibi orta ve bölüklere ayrılmışlardır. 37 cemaat ortası ve 59 bölükten oluşmaktaydılar. Fazla kalabalık olmamakla birlikte, 1000-3000 arasında değişen sayıları yeniçerilerle orantılı olarak azalıp çoğalmıştır. Padişah veya veziriazam sefere giderse, bunların tamamı gider; serasker sıfatıyla başka bir vezir ordunun başına geçerse sadece yeteri kadar cebeci gönderilirdi. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı ile birlikte

Cebeci Kethüdası

Cebeci Ocağı da lağvedilmiştir.

d. Topçu Ocağı

Kapıkulu Ocaklarının müstakil bir yaya sınıfıdır. Vazifesi top dökmek ve savaşlarda top kullanmaktır. Topun Osmanlı Türklerinin tarihinde büyük önemi vardır. İlk top I. Murad zamanında 1389 yılındaki Kosova Savaşı'nda kullanılmıştır. Ancak daha önceki düzenlerdeki top gibi mancınıkta kullanıldığı bilinmektedir. Bu durumda Topçu Ocağına da acemilerden nefer alındığına göre bu sınıfın Yeniçeri Ocağından az sonra teşkil edildiği anlaşılmaktadır. Osmanlılarda topçuluk özellikle Fatih Sultan Mehmet zamanında gelişmiş

ve bu dönemde ilk defa havan topları kullanılmıştır.

Topçu Ocağına nefer alımı, topçubaşının Divan-ı Hümayuna arzı üzerine yapılırdı. XVI. yüzyılda topçuların da evlenmelerine izin verilince topçu oğullarında babalarının yerine kaydedilmeleri usul hâline geldi. Hizmeti beğenilen topçular ya ocak içinde terfi ederler veya tımara çıkar-

Topçubaşı

lardı. Topçular, dökümcü ve kullananlar olarak iki kısma ayrılmışlardı.

Top Arabacıları Ocağı

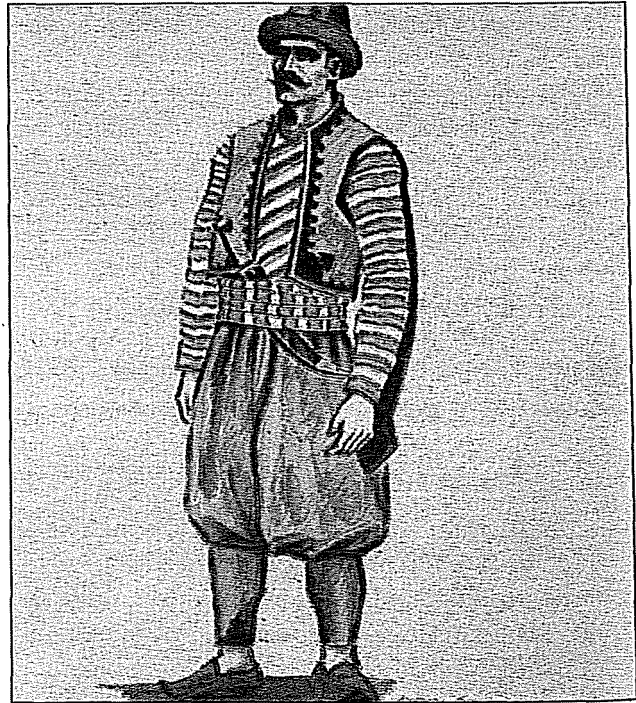
Yaya Kapıkülü Ocaklarından olan Top Araba-

cıları Ocağının kuruluş tarihi belli değildir. Ancak vazifesi, Topçu Ocağına mahsus büyük topların naklini sağlamak olduğuna göre XV. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuş olması gerekmektedir. Zira Fatih büyük toplarını Edirne'den İstanbul'a arabalarla taşımıştır. Ancak teşkilâtı bir arabacılar ocağının varlığı kesin değildir. Eğer olsa idi, Fatih'in teşkilât kanunnamesinde topçubaşı, cebecibaşı gibi arabacıbaşından da bahsedilirdi.

Top Arabacıları Ocağına da Acemi Ocağından nefer alınır. Arabacılar topçularla birlikte sefere giderler ve sahra toplarını nakleden araba ve bunları çeken hayvanlara nezaret ederlerdi.

e. Humbaracı Ocağı

Humbaracılar, savaş sırasında humbara denilen demirden veya tunçtan dökülmüş içi patlayıcı madde ile dolu toplarla veya elle atılan bir silâhı kullanmakla görevliydi. Cebeci ve Topçu Ocağına bağlı olmakla birlikte kale muhafazasında görevli tımarlı humbaracılar da vardı. Ocak, Fransız asıllı olup, ihtida ettikten sonra Ahmed adını alan Comte de Bonneval tarafından I. Mahmud zamanında ıslah edilmiştir. Bu

Humbaracı Ocağına mensup bir asker

Humbaracılar

zat Osmanlı kaynaklarında Humbaracıbaşı Ahmet Paşa olarak anılır.

f. Lağımıcı Ocağı

Lağımıcılar, ulufeli ve dirlikli olmak üzere iki sınıflı veya Kapıkulu Ocağı idiler. Maaşlı lağımıcılar cebecibaşının kumandasında bulunurlardı. XVII. yüzyıl sonlarında on yedi cemaat halindeydiler. Lağımıcıların vazifesi, kuşatılan kaleleri yer altından açtıkları lağımlara yerleştirdikleri patlayıcı maddelerle yıkmaktı. İstanbul'un fethi sırasında Bizans surlarının altına doğru çok sayıda lağımlar kazıldığı bilinmektedir. XVIII. yüzyılda mevcudu 200'e düşen ocak, III. Selim zamanında modernleştirilmeye çalışılmıştır. Ocak, lağım bağlamak ve köprü, kale vb. yıkmak gibi işleri yapan iki ana sınıfı ayrılmıştır.

g. Kapıkulu Süvarileri

Kapıkulu Süvari Ocağının temeli I. Murad zamanında sipahi ve silâhtar bölüklerinin kurulmasıyla atıldı. Sonra sağ ulufeciler, sol ulufeciler, sağ

garipler ve sol garipler bölükleriyle kuruluş tamamlandı. Kapıkulu Süvarileride yeniçeriler gibi padişahın atlı askerleriydi. Derece bakımından yeniçerilerden üstün olmakla beraber, devlet üstündeki nüfuzları ve savaşlardaki rolleri bakımından yeniçeriler onlardan üstün durumdaydılar. Yeniçeriler Acemi Ocağından gelirdi, süvariler ise yeniçeriler, topçular, cebeciler ve saraylarda hizmet görenlerin başarı gösterenleri ve terfiye hak kazananların arasından seçilirdi.

Sipahi Bölüğü

Fatih Sultan Mehmet zamanında kuruldu. Taşıdığı bayrağın renginden dolayı bölüğe, "Kırmızı Bayrak" da denirdi. Bu bölük mensupları barış zamanı cizye, koyun vergisi, mukataa vb. vergileri toplardı. Savaşta başlıca görevleri padişahın çadırını korumak, ordunun geçeceği yollarda sancak tepesi denilen tepeler yaparak yol göstermek, sipahiler 20'şer, 30'ar kişilik 300 bölüğe ayrılmıştı.

Silâhtar Bölüğü

Taşıdığı bayraktan dolayı "Sarı Bayrak" da denilen bu bölük süvari ocaklarının en eskisidir. İlk efradını harem-i hümayundan çıkan iç oğlanları oluşturmuştu. Savaşa giderken ordunun geçeceği yolları silâhtarlar açar, köprüleri onlar tamir ettirirlerdi. Bu işler için yöre halkı istihdam edilirdi. Silâhtar 250 bölüğe ayrılmıştı.

Sağ ve Sol Ulufeciler

Orta bölüklerde denilen bu iki bölükden ulûfeciyân-ı yemîn yani sağ ulufeciler, taşıdığı bayrağa izafeten Yeşil Bayrak adıyla da anılırlardı. Bu bölük 120 sol ulufeciler ise 100 küçük bölüğe ayrılmıştı. Ulûfeciyân-ı Yesâr'ın bayrağı sarı beyazlıydı. Savaşta hazineyi ve padişah sancağını beklerlerdi.

Sağ ve Sol Garipler

Aşağı bölükler denilen bu grubun neferleri de saray efradından temin edilirdi. Sefer sırasında otağ-ı hümayunu onlar korurlardı. Fakat asıl görevleri Sancak-ı Şerif'in ve öteki sancakların mu-

hafazasıydı. Her iki grubun bölümü 100'er kişilik 200 küçük bölüğe ayrılmıştı.

II. Eyalet Askerleri

Osmanlı ordusunun büyük çoğunluğunu Eyalet Askerleri oluştururdu. Bunların da en önemli kısmı tımarlı sipahi veya topraklı süvari denilen askerlerdi. Öteki taşra kuvvetlerinden öncü ve geri hizmetlerde kullanılan akıncı, azab, gönüllü, deli, yaya ve müselleme gibi yardımcı birlikler de eyalet askeri statüsündeydi.

Tımarlı Sipahiler, Osmanlı kara kuvvetlerinin en büyük kısmını bu topraklı süvariler teşkil ederdi. Daha önceki İslâm ve Türk-İslâm devletlerinde "ikta" şeklinde görülen tımar sisteminin en çok geliştiren Osmanlılar olmuştu. Bir yerin dirlik olarak bir kimseye verilmesi karşılığında ondan hizmet beklenirdi. Dirlikler özellikle savaşlarda başarılı hizmetlerde bulunmuş olanlara verildi. Dirlik derecelerine göre, has, zeamet, tımar olarak adlandırılmıştı.

Her 1000 sipahi bir alay beyi komutasında ve 3-4 subay idaresinde bir birlik teşkil ederdi. Hükümet sefere çıkmadan önce merkezden beylerbeyi ve sancak beylerine seferin nereye olduğu ordunun nerede toplanacağını bildirirdi. Onlar da emirlerindeki tımarlı sipahileri durumdan haberdar ederlerdi. Böylece her eyaletin kuvveti beylerbeyinin kumandası altında toplanırdı. Tımarlı sipahiler emirlerindeki cebelülerin onda birini tımar mahallinde bırakırlar, böylece ziraat işlerin aksamaması sağlanırdı.

Sefer zamanlarında bile maaş ve tayinat verilmeyen sipahilerin ihtiyaçları, kendilerine ait olan tımar gelirlerinden karşılanırdı.

Suç işleyen tımarlı sipahilerin cezaları suçun büyüklüğüne göre değişirdi. Bir sipahiye verilebilecek en büyük ceza tasarruf ettiği tımarın elinden alınmasıydı. Sebepsiz yere sefere katılmayan sipahilere bu ceza verilirdi.

Sipahilikte başta Kapıkulu Ocakları olmak üzere diğer müesseseler gibi XVI. yüzyıl sonlarından itibaren bozulmaya başlanmıştır. Kapıkulu

askerlerinin zararı merkezde, tımarlı sipahilerinki ise taşrada olmuştur. Kara kuvvetlerinin çoğunluğunu teşkil eden tımarlı sipahilerin bozulması, yenilgilerin başlıca sebebinin teşkil etmiştir.

Osmanlı ordusunda tımarlı sipahilerden başka yine eyalet askeri statüsünde öncü, seri hizmet ve kale kuvveti gibi çeşitli birlikler de bulunurdu.

Askerî Teşkilâtın Bozulması ve İslah Çalışmaları

Osmanlı merkez askerî teşkilâtı XVI. yüzyılın ikinci yarısında bozulmaya başladı. Bunun başlıca sebebi devşirme kanununa uyulmayarak gelişigüzel kişilerin Kapıkulu Ocaklarına alınmasıdır. Merkezdeki bozulmaya paralel olarak taşradaki Eyalet Askerlerinde bozulması yine XVI. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır. Tımarlı sipahilerin başlıca bozulma nedeni de yürürlükte olan kanunlara uyulmayarak aralarına yabancı karışmasıdır.

Merkez ve Eyalet Askerlerinin ıslahı için XVIII. yüzyıl ortalarına kadar ciddi tedbirler alınmamıştır. XVIII. yüzyılda Avrupa devletlerinin askerî üstünlükleri kabul edilmiş ve ıslahat girişimleri için ciddi adımlar atılmıştır. I. Mahmut zamanında (1730-1754) Fransız asıllı Comte de Bonneval Osmanlı hizmetine girmiş ve Humbaracı Ocağının ıslahı ile görevlendirilmişti. III. Mustafa (1757-1774) zamanında Fransa'dan getirilen Baron de Tott Topçu Ocağını ıslah etmekle görevlendirilmişti. 1773 yılında Mühendishâne-i Bahri-i Hümayûn adıyla deniz subayları yetiştiren bir okul açılmasını sağladı.

Nizam-ı Cedid

Babası III. Mustafa gibi ıslahatçı bir padişah olan III. Selim'in Osmanlı tarihinde ciddi ıslahat teşebbüsünde bulunan ilk hükümdar olduğu söylenebilir. Daha şehzadeliği sırasında Avrupa devletlerinin teşkilâtıyla ilgilenen III. Selim Rusya ile Yaş Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, önce devlet adamlarından yapılması gereken ıslahat hakkında lâyhalar istedi. Sunulan raporların çoğu, ıslahatın askerî alanda olmasında birleşiyordu. Bu lâyhaların ışığında harekete geçen III. Selim önce yeni bir ordu kurdu. Neferlerini bostancı

ocağından alınan yeni askerî teşkilâtın adı Nizam-ı Cedid ordusuydu. Modern anlayışa uygun olarak alay, tabur ve bölüklere ayrılan yeni ordu için yeni kışlalar yapıldı ve Nizam-ı Cedid neferlerine Avrupaî eğitim sistemi uygulandı. Giderler için de İrâd-ı Cedid adıyla yeni bir hazine teşkil edildi. Kısa zamanda mevcudu 12.000 kişiye ulaşan Nizam-ı Cedid ordusunun taşrada da kurulmasına başlandı. III. Selim zamanında Topçu Ocağının da ıslahına çalışıldı. Fransa'dan top uzmanları getirildi. Öteki Kapıkulu Ocaklarının yanında tımar sistemi yeniden ele alınarak topraklı süvarilerin de ıslahına gayret sarfedildi. Mühendishane-i Berrî-i Hümayûn adıyla bir kara mühendishanesi açıldı. Ancak bütün bu faaliyetler iç ve dış tahrikler sonucu 1808'de Kabakçı Mustafa önderliğinde çıkan ayaklanma ile sona erdi. Nizam-ı Cedid ordusu kaldırıldı. Bir süre sonra da III. Selim isyancılar tarafından öldürüldü.

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye

Osmanlı Türklerinin tarihinde 500 yıla yakın bir süre önemli bir mevkiye sahip olmuş olan Yeniçeri Ocağını kaldırmak için II. Mahmut uzunca bir süre bekledi. Ancak bu bekleyiş sırasında bir yandan ocağı içeriden ele geçirmek için önemli mevkilere hep kendi fikrindeki adamları getirdi. Nihayet 1826 yılında Yeniçeri Ocağını lağvetti; Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye adıyla yeni bir ordu kurdu. Bu ordunun en büyük zabiti seraskerdi. Teşkilâtın komutanlığına Ağa Hüseyin Paşa getirildi. Ağa kapısının adı Seraskerlik Dairesi oldu. Bugünkü İstanbul Üniversitesinin olduğu yere Sultan Abdülaziz zamanında Bâb-ı Seraskeri inşa ettirildi.

Yeni ordunun ilk mevcudu 12.000 kişiydi. Her biri 1500'er kişilik 8 birliğe ayrıldı. Her birliğe "tertip" adı verildi. Tertiplerden her biri bir binbaşı komutasına verildi. Ayrıca tertiplerde kolağaları, arabacıbaşı, topçubaşı, cephebaşı, mehterbaşı, tabip, cerrah, imamlar vs. bulunuyordu. Böylece bir tertipin mevcudu 530 kişiye yaklaşıyordu.

Asâkir-i Mansûre'nin Yeniçeri Ocağına nazaran önemli bir farkı vardı. Gayrimüslim iken Müslüman olmuş kimselerin bu teşkilâta sokulmaması kararlaştırıldı. Yani eski devşirme usulu tamamen kaldırıldı. Bundan başka belirsiz, kim oldukları bi-

linmeyen, işsiz kimselerin de bu camiaya sokulmaması uygun görüldü. Prensip olarak Asâkir-i Mansûre'ye 15 ilâ 30 yaş arası bulunan kimselerin alınmasına karar verildi.

Yeni ordunun seraskerlikten sonra gelen en yetkili makamı Asâkir-i Mansûre Nezâreti idi. Nezaret teşkilâtın maaş vb. teknik işlerinden sorumluydu. Ayrıca Mansûre askerlerini eğitmek için dışarıdan uzmanlar getirtildi. Terfilerin kıdeme değil çalışkanlığa ve başarıya göre olması esasa bağlandı. Maaşlar aydan aya ödenecekti. Yeni ordunun masrafları için Mansûre Hazinesi adıyla eni bir müessese kuruldu. Yeni gelir kaynakları bulundu. Böylece devlet hazinesine yük olmaktan kaçınıldı. Yeni orduya yeni üniforma giydirildi. Zamanla yapılan değişikliklerle Asâkir-i Mansûre gitikçe modernleştirildi. 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşından sonra sayıları artırıldı. Üç taburdan bir alay; iki alaydan da bir liva teşkil edildi. 1831'de İstanbul'un Avrupa yakasındakilere hassa, Üsküdar'dakilere mansûre denildi. Zorunlu hizmet 12 yıla sınırlandırıldı. Emekli olanlara maaş bağlandı. Ertesi yıl müşirlik rütbesi ihdas edildi ve askeri silsile yukarıdan aşağıya şu şekilde oldu; müşir, ferik, mirliva, miralay, kaymakam, binbaşı, sağ kolağası, sol kolağası, yüzbaşı, mülâzım, başçavuş, çavuş, bölük emini, onbaşı, nefer.

Ordunun subay ihtiyacını karşılamak üzere 1834 yılında Harbiye mektebi kuruldu, ayrıca Avrupaya öğrenci gönderildi. Aynı yıl içinde redif adı altında yedek birlikler kuruldu. Yeni ordunun adı Asâkir-i Nizamiyye'ye çevrildi. Tanzimat Fermanı'nın ilânından sonra seraskerlik makamının önemi daha çok arttı. Sadrazamlıktan sonra ikinci sıraya aldı. Hatta Sultan Abdülaziz zamanında bazan sadaretle birleşti. 1843'te muvazzaflık süresi 5, rediflik yani ihtiyatlık süresi de 7 yıla indirildi. Aynı yıl içinde Osmanlı Ordusu Hassa, Der saadet (İstanbul), Rumeli, Anadolu ve Arabistan adları altında 5'e ayrıldı. 1847'de askere almada kura usulu benimsendi. 1879'da seraskerliğin yerine Harbiye Nezareti kurulduysa da 1884'te seraskerlik yeniden teşkil edildi. 1908'de ise seraskerliğin yerini kesin olarak Harbiye Nezareti aldı. Bu arada Kapıkulu süvarileri lağvedilerek çıkartılan kararnameye göre İstanbul'da ve taşrada yeni süvari alayları kuruldu.

OSMANLIDA MEHTER

Tarihte birçok kavim, askerî hareketlerin desteklenmesinde müzikten yararlanmıştır. Ordu millet, ordu devlet anlayışında köklü bir millet olan Türkler ise, diğer dünya milletlerininkinden anlam, önem, müzik ve icra yönlerinden ayrılan bir musiki geleneği kurmuş ve geliştirerek yaşatmışlardır. Eski Türklerde "tuğ" adıyla anılan devlet mehterinin bayrak ve davul birliği; davulun başlangıçtan beri Türk toplumunu bir araya getiren bir ses ve işaret, bayrak ve davulun da bağımsızlık ve yetki belgesi oluşu, bu geleneğin özgünlüğünü gösterir.

Eski Türklerde savaştan ve büyük törenlerden önce, ilk olarak hanlık otağı kurulur sonra tuğlar dikilir ve davullar vurulmaya başlanırdı. "Tuğ vuruldu" deyiimi hanlık davullarının vurulduğu anlamına geliyordu. Tuğ geleneği, yetki alâmeti olarak devlet teşkilâtında orduda görev ve makam sahiplerine de uygulanıyordu.

Eldeki belgelere göre Türklerde mehterin tarihi, M.Ö. IV. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu tarihten önceki belgeler, dolaylı yollardan gelmektedir. M.Ö. II. yüzyılda Kuça, Balasagun gibi Türk yerleşim merkezlerine gönderilen bir Çin generalinin yurduna dönüşünde bir tuğ takımını da getirdiği ve bu çalgılarla Çin sarayında bir müzik takımı kurdu. Türk havaları çaldırdığı, bu takımdaki çalgıların Hou (Hun)lara ait olduğu Çin kronikçileri tarafından günlük saray kayıtlarına geçirilmiştir. Göttürdüğü sazlardan birinin "Hou kya" adlı, ileriden boynu dönük, perde delikleri ve sesiyle ünlü, ferhenklerde "nây-ı Türkî" diye adlandırılan saz olduğu yine aynı kayıtlardan anlaşılmaktadır.

VIII. yüzyılda yazılan Orhon Yazıtları'nda (730-735) ve Şine-Usu Yazıtı'nda köbürge ve tuğ çalgılarının adı geçer. Orhon Yazıtları'nda Türk hakanının kazandığı zaferleri "köbürge" adlı davul ile kutladığı belirtilmektedir. Yine Orhon Yazıtları ve Farabî, Harezmî gibi Türkistanlı bilginlerin yazıları, Farsça ferhenkler ile Çin kroniklerine göre tabilhane ve sancağın en eski adı tuğdur. Kaşgarlı Mahmut da Divan-ü Lügat-it-Türk'te Balasagun

Türkmen hakanının nöbet vuruluşlarından bahsederek, gerek sancak gerek çalgı takımlarına tuğ denildiğini belirtmiş, çalgı adlarını ayrı ayrı maddelerde açıklamıştır.

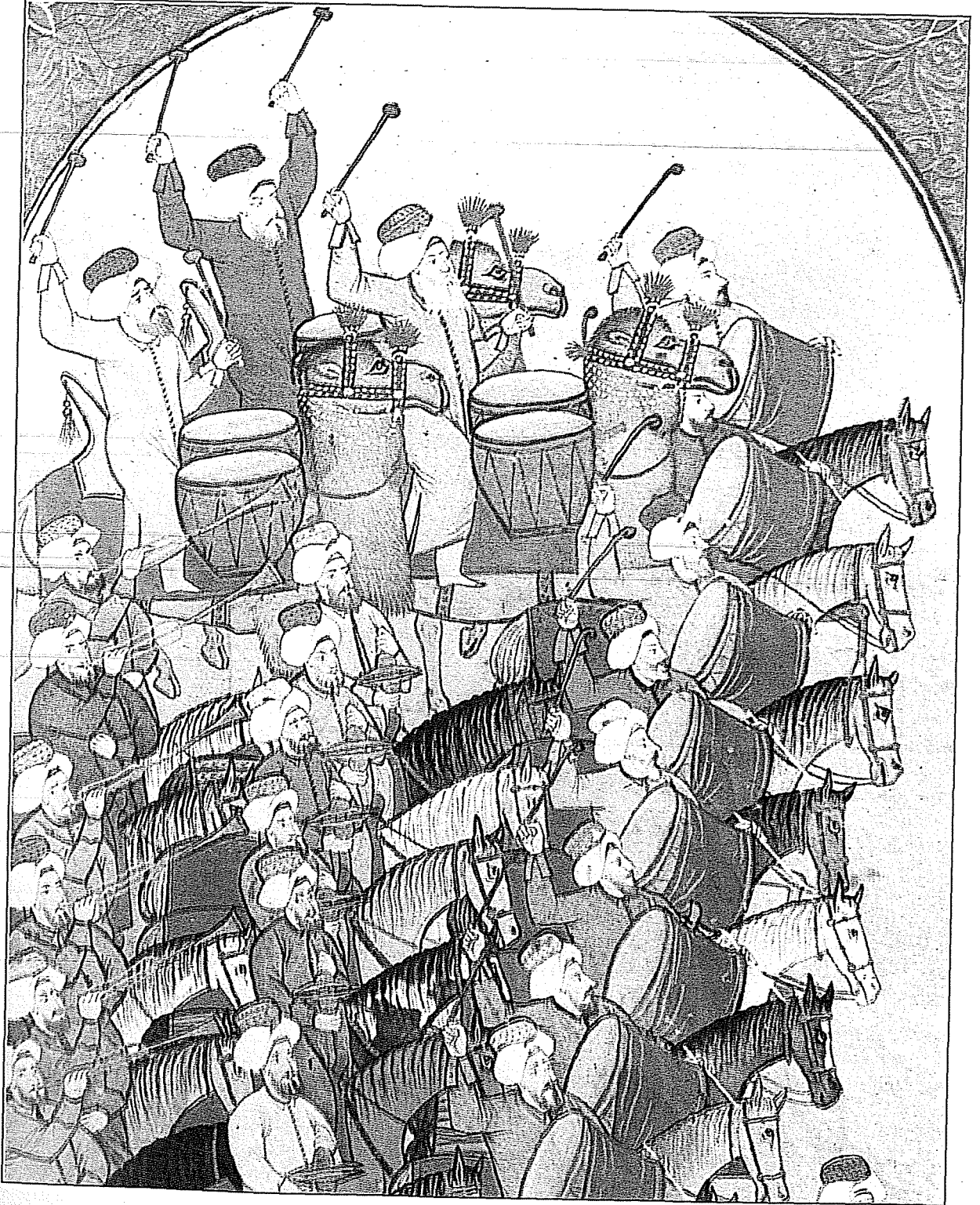
Belgelere göre Türklerin Orta Asya'daki tuğ takımında yer alan çalgılar şunlardır: Yurağ (cura, zurna), sıbızgı (sipsili nefir, boru), Hun borusu (şahnay), burguy (boru), küvrüğ (kös), tümrük (davul) çeng (zil).

Kaşgarlı Mahmut tuğ nöbetlerinden söz ederken Türkmen kağanlarının tuğ takımlarının dokuz çalgıdan oluştuğunu şöyle belirtir: "Her ne kadar vilâyeti çok, payesi yüksek olursa olsun tuğ dokuzdan artık olamaz. Çünkü dokuzla uğurlanırlar." Orta Asya'nın dokuz tuğlu bu musiki geleneği Karahanlılar, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, İlhanlılar ve Memlûklerde süregelmış, Osmanlı Mehterhanesinde de yaşatılmış; Osmanlı tabilhaneleri de kuruluşlarının yönetim genişliği bakımından Avrupa'yı etkilemiştir.

Türk hükümdarlarının saltanat alâmeti olarak davul ve sancak kullanmaları geleneği İslâm âlemine de yayılmış, tercümeçilik faaliyetleri içerisinde Türkçe çalgı adları Arapça ve Farsça sözcüklerle değişmiş, tuğ adı tabilhane ve nevbete çevrilmiş ancak temel gelenek değişmemiştir: Hükümdar bir kişiye beylik vereceği zaman öteki saltanat alâmetleriyle birlikte davul ve sancak verirdi. Beylik geri alınırken de bunlar geri alınırdı. Çünkü bunlar devlet malıydı ve hükümdar tarafından verilmedikçe kullanılamazdı. Mehterhane istiklâl ve hâkimiyet, şeref ve rütbe alâmeti olduğu gibi toplum üzerinde manevî ve dinî etkisi olan devlet otoritesini ve sesini halka duyuran bir teşkilâtı.

Askerî musikinin Selçuklularda teşkilâtlandığı ve geliştiği görülür. Bu teşkilât ve gelenek Osmanlılarda daha da gelişmiştir. Osmanlı Mehterhanesi şu bakımlardan önemlidir:

- Kuruluşu eski tabilhanelere oranla gelişmiş,

Sultan III. Ahmet zamanının mehter takımını gösteren minyatür

icra kabiliyeti incelmış ve artmıştır.

- Askerî disiplin altında binlerce müzisyen yetiştirmiş, meslektaşlık ve el birliği ruhu doğmasını sağlamıştır.

- Devlet kapısına bağlı tek yaygın musiki ocağı olmuştur.

- Avrupa müzikalarına uzun süre örnek olmuştur.

Selçuklu sultanının 1300'ün ilk günlerinde Osman Bey'e bağımsızlık fermanıyla birlikte tuğ, davul, nakkare, berat, bayrak, zil, boru göndermesi, Osmanlıda mehterhanenin kuruluşuna başlangıç olduğu gibi bu tarih istiklâl tarihi sayılmış ve saltanatın düşüşüne kadar kutlanmıştır. Osman Bey kendisine gönderilenleri törenle karşılamış, nevbeti ayakta dinlemiştir. II. Mehmet devrine kadar da mehterhane çalarken ayağa kalkılarak dinlenmesi geleneği devam etmiştir.

Mehterhane konusunda Fatih Sultan Mehmet çağına kadar aydınlatıcı bilgi yoktur. Yalnız yapılan savaşlar nedeniyle mehterden söz edilmektedir. Fatih Sultan Mehmet'le gelişmeye başlayan imparatorluğun, her kurumu gibi mehter teşkilâtında da gelişmeler olmuştur. II. Murat çağında devam eden musiki çalışmalarına paralel olarak ünlü musiki bilgini Meragalı Abdülkadir'in oğlu Abdülaziz'i İstanbul'a davet ederek, orada kalmasını sağlayan Fatih Sultan Mehmet, Topkapı Sarayı ile etrafındaki suru yaptırdığı zaman Demirkapı'da bir de nevbethane (Nevbethaneler mehterleri barındıran ve nevbet kuleleriyle nevbet çalınan özel bölümleri barındıran kuruluşlardır.) yaptırmıştır. III. Selim devrine kadar devamlı kullanılan bu nevbethanede ve şehrin diğer yerlerindeki nevbet yerlerinde yatsı ve seher vakitlerinde nevbet vurulması Fatih kanunudur.

Evliya Çelebi'ye göre buradaki takımın adı Çalıcı Mehterleri, sayıları üç yüzdür. Bunlar her yatsı vaktinde üç fasıl "cenk-i harbi" çalıp, padişaha dua ederler, seher vakitlerinde de divan erkânını ve civar halkını namaza kaldırmak için yine üç kere "fasl-ı lâtif" geçerlerdi. Divan erkânından ya da devlet büyüklerinden birine bir memuriyet veril-

diğinde bu mehter o kişiyi kutlamak, haber vermek için evine gider, üç nevbet fasıl ederdi. Kanunu Osmanî ile korunmuşlardır.

Fatih Sultan Mehmet devrinde mehtere verilen önem, ondan sonraki padişahlar tarafından da devam ettirilmiştir. İmparatorluğun genişlemesiyle ülkenin çeşitli yerlerinde mehterhaneler kurulmuş, geliştirilmiştir. Ancak Fatih Sultan Mehmet'in kanun ve nizamlarının dışına da pek çıkılmamıştır.

Yavuz Sultan Selim'den sonra Tabl-u Alem Mehteranı diye adlandırılan mehterhane, Kanunî Sultan Süleyman devrinde Alem Mehterleri ya da Cemaat-ı Mehteran-ı Alem diye adlandırılmış, kuruluş ve kanunlarında yenilikler yapılmış ve sayıları çoğaltılmıştır.

Mehter havalarına da en eski olarak XVI. yüzyılda rastlanmaktadır. Bu yüzyılda Nefirî Behram Ağa ile Emirî Hac mehter havaları bestelemişlerdir. Mehter musikisi için XVII. yüzyıl, diğer musiki türleriyle birlikte önemli ve güzel gelişmelerin yaşandığı bir devir olmuş, Zurnazenbaşı İbrahim Ağa, Zurnazen Dağî Edirneli Ahmet Çelebi, Edirneli Mehter Ahmet gibi mehter havaları besteleyen mehterler yetişmiştir. XVIII. yüzyılda ise, bestekâr mehter olarak Mehterbaşı adlı bir kişi görülmektedir.

XVII. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da mehterbaşıya bağlı birçok ocak vardı. Yedi Kule'de kırk kişilik bir mehterhane bulunuyordu. Ayrıca Eyüp, Kasımpaşa, Galata, Tophane, Rumelihisarı, Beykoz, Beşiktaş, Üsküdar, Rumelikavağı, Anadolu kavağı, Yeniköy ve Kız Kulesi'nde de mehterler bulunuyordu. Bu ocaklar Fatih kanunu ile kurulmuşlardır.

XVIII. yüzyılda mehter takımı Mehteran-ı Tabl-ı Alemlî Hassa adını taşımaktadır. Mehter bu yüzyılda sanat anlayışlarının kaynaştığı, üslûpların incelendiği ve icranın olgunlaştığı bir musiki kurumu hâline gelmiştir.

Kendisi de bestekâr olan III. Selim de mehterhaneyle yakından ilgilenmiş, İstanbul'daki Galata ve öteki nevbethanelere kôsü ilk defa o koydurmuştur. Nizam-ı Cedidi kurarken yedi kişilik yeni bir mehter takımı da eklemiştir.

II. Mahmut 1826'da Yeniçeri Ocağıyla birlikte mehter teşkilâtını da kaldırmış yerine batılı manada askerî mızıkayı (Mızıkayı Hümayun) kurmuştur. Mehterhanenin tekrar kurulması için teknik çalışmalar 1911'de Celal Esat Arseven ile Ahmet Muhtar Paşa tarafından başlatılmış ve yapılmış, 1914'te Mehterhane-i Hakanî adı ile bu kuruluş tamamlanmıştır. Mehterhane 1917'de Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşanın emriyle orduya tamim edilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nde mehterhaneyi yeniden diriltme çabaları, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkılmasıyla sonuçsuz kalmıştır.

Mehterhane konusu bundan sonra İstiklâl Savaşı yıllarında bazı yerel girişimlerle ele alınmış, 1940'lı yıllarda Hasan Tahsin Parsadan'ın gayretleriyle çalışmalar yeniden canlandırılmıştır. 1949 yılında çalışmalar iyice hızlanmış, mehterin kuruluş hazırlıkları Genelkurmay Başkanlığının emirle-

riyle sürdürülmüş 1952'de tamamlanarak tarihî bir sembol olarak Türk Silâhlı Kuvvetleri bünyesinde yerini almıştır.

1952'de 3 katlı olarak kurulan bu takım, daha sonra 6 katlı, 1968 yılında da 9 katlı mehter takımı hâline getirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin daimî ordusu Yeniçeri Ocağının bir parçası dolayısıyla sanatçıları da asker olan mehter teşkilâtının yeniçeri teşkilâtından ayrı olarak diğer ordu kuruluşlarında da belirli kadrolara göre yer aldıkları bilinmektedir.

Padişaha özel olanına Mehterhane-i Hümayun ya da Mehterhane-i Hakanî, devletin resmî mehter takımına Âl-i Osman Mehterhanesi, Tabl-ı Osmanî, Tabl-ı Âl-i Osmanî adları verilmiştir.

Padişah otağını (otağ-ı hümayun) ve çadırlarını kuranlarla koruyanlara Mehterhane-i Hayme adı verilir, bunlar ağa odası, kethüda odası, bölük

Mehter takımı

başı odası ve çadır mehterleri odası adıyla dört bölük hâlinde örgütlenirlerdi.

Bir de İstanbul'da devletin resmî mehterhanelerinin dışında düğünlerde, derneklerde, şenliklerde mehter sazları çalarak musiki fasılları icra eden, halkı eğlendiren musiki esnafı vardı. Bunlara mehter esnafı denirdi. Ücret ya da bahşış karşılığında gösteri yapan mehter esnafı, mehterbaşına dolayısıyla da Tabl-ı Alem Mehterleri teşkilâtına bağlıydı. Bunlar da diğer mehter takımları gibi Fatih kanununa bağlı olarak yatsıdan sonra ve sabah namazından önce üçer defa fasıl geçerlerdi ve savaşa katılırlardı. Böylece savaş zamanında çalıcı mehterlerin sayısı çoğalırdı. Bunlara padişah tarafından ulûfe verilmezdi.

Mehterhaneler askerî ve idarî mekanizmayı yürüten kişilere de tahsis olunmuş, mehterhaneye

sahip olma hakkı kanunnamelerle tespit edilmiştir. Bu kişiler kendi kuruluşları içinde rütbelerine göre katları olan, name ve emirnamelerle sınırlı mehterhaneler kurmuşlar ve hükümdar adına nevbet vurdurmuşlardır.

Mehterhane belirli zamanlarla, (sabah, ikindi, akşam) belirli yerlerde (saraylar, kaleler, meydanlar) nevbet vururdu. Mehterhane-i Hümayunda 200 kadar asker vardı. İkinci vakti saray-ı hümayun (padişah hangi sarayda ise) sefer-i hümayun sırasında otağ-ı hümayun önünde çalardı.

Mehter, ordu seferdeyken duraklarda ikindileri otağın önünde ve saltanat sancaklarının altında ikinci divanı toplanıp, ikinci ezanı okunduktan sonra nevbet vurur ve askerin yorgunluğunu giderirdi. Nebbet çalınırken çavuşlar bir tarafta ka-

Nevbetten önce mehter takımı

Davullar nevbette

pıcılar bir tarafta saf tutar ve nevbet sona erince dua edilir, takım efradı sağı ve solu selâmlayarak çekilirdi. Savaşta ise mehterhanenin top, tüfek, kılıç kadar etkili olduğu görülmektedir. Savaş başlar başlamaz, özellikle hassa ordunun düşmana yaklaşması ile savaş havaları çalınır, askerler cesaretlendirilirlerdi. Savaş alanında gece karanlığında bile ordugâhı muhafaza eden erlerin uyuması için devamlı çalan mehterhane ordunun gittiği her yere de gitmiştir.

Ayrıca törenlerde, sefer yürüyüşlerinde, savaş sırasında savaş alanında padişaha yakın bir yerde mehter çalınması da kanundu. Bundan başka bayram günleri ve gecelerinde, padişah cülûslarında, kılıç alaylarında, düğünlerde, doğumlarda, beşik alaylarında, zafer haberleri geldiğinde, arife

divanlarında ve elçi kabullerinde mehter çalınırdı. Sarayda arife günlerinde alay meydanında divanhane üzerindeki Adl Köşkü karşısında ikinci ezanın sona nevbet vurulurdu. Nevbet sona erdiğinde Divan-ı Hümayun çavuşlarından birisi dua eder ve törene son verilirdi.

IV. Murat'ın son yıllarında saltanat mehterhanesinin mevcudu 300 sazendeye çıkmıştır. Çeşitli askerî birliklerde, imparatorluk kalelerinde, ocaklarda (askerî sınıfların merkezlerinde), padişahı eyaletlerde temsil eden beylerbeyi saraylarında, vilâyetlerde sancak beyi konaklarında da mehter takımları bulunurdu. Bu mehterhaneler de başkentte olduğu gibi belirli zamanlarda nevbet vururlardı.

Mehterin nevbet vurma usulü ve düzeni şöyledir: Devre adı da verilen nevbet duruşu için nakkarezen başının meydana gelip sofyan usulünde üç defa nakkareye vurması ile mehter takımı toplanır ve yarım ay şeklinde sıralanır. Sağ başta çorbacı başı, onun yanında zırlı muhafız ve kırmızı sancak, tuğların bir kısmı ve sırası ile okuyucular, zurnazenler, boruzenler, nakkarezenler, zilzenler ve davul çalanlar bulunur. Tuğların geri kalanı ve yeşil sancak sol uçta, kös ile ak sancak da takımın ortasında yerlerini alırlar. Nakkarezenler oturmakta, diğerleri ayakta durmaktadır.

Nakkarezen

Bölükler yerlerini aldıktan sonra mehterbaşının muavini olan davulcu başı ağa davuluna vurarak gülbankçıya işaret eder. Genellikle okuyuculardan (çevgenler) seçilen gülbankçı ortaya çıkarak; "Vakt-i sûrûr u sefa. Mehterbaşı hey hey" diye seslenir. Gülbankçı yerine geçtikten sonra mehterbaşı takımın ortasına gelir. "Merhaba ey mehteran" diyerek mehteri selâmlar. Takım da "Merhaba ey mehterbaşı" diye cevap verir. Sonra mehterbaşı "Has dur ve nöbete selâm" komutu ile takımı hazır ola geçirir. Sonra da çalınacak eserin adını söyler ve nevbet başlar. Marşların okunmasından sonra gülbank çekilir. Gülbank (mehter du-

ası) iki türdür. Normal günlerde okunanı "eyyam-ı âdiye gülbank"ı, ordunun sefere çıkışlarında ve seferde savaş hâlinde olduğu günlerde okunanı "cenk gülbank"ıdır.

Mehter gülbank çekerken

Mehter takımlarının yürüyüşü de bugünkünden tamamen farklıdır. Temposu 1, 2, 3, 4 şeklindedir. Yürüyüşe sağ ayakla başlanır. Üç adımda bir durulur ve hafif yarım sağa ya da sola dönülüp selâm verilerek davulların kumandasında ilerlenir.

Önde yüzbaşı rütbesindeki çorbacı başı, arkasında tuğ takımı, zırlı muhafızlar (erler, ve sancaktarlar-alemdarlar (çavuşlar) bunlardan sonra tuğlar yer alırdı. Tuğlardan sonra önde mehterbaşı, arkasında sırayla çevgenler, zurnazenler, borucular, nakkareciler, davulcular en arkada at üzerine bindirilmiş köşçü ve yedekçiler yer alırlardı. Çalgı gruplarının sıralarının sağ başlarında grup başları bulunur ve bunlar da sırayla çevganî, zurnazen, boruzen, nakkarezen, zilzen, davulzen ve köszen ağalar adıyla anılırlardı.

Mehter takımları yani Tabl-ı Alem Mehterleri, mehterbaşı adı verilen sancak beyi derecesinde (tümgeneral) bir müzisyen generalin idaresi altındaydı. Mehterbaşı da beylerbeyi (orgeneral) rütbesindeki emir-i aleme bağlıydı. Emir-i alem, hem Mehterhanenin hem de mehter denilen padişahın sancak, bayrak ve tuğlarını taşıyan teşkilâtın en büyük amiridir. XVI. yüzyılın sonlarında sancak ve bayrak taşıyan 228 mehter vardır. Bunlar saltanat

sancaklarını taşırlardı. Çeşitli askerî sınıf ve birliklerin kendi bayrak, sancak ve generallerinin tuğlarını taşıyan bayraktar, sancaktar ve tuğcuları ayrıdır. Bunlar o sınıfların kadrosunda bulunurlardı.

Mehter takımlarının bölüklerini çalınan sazların çeşitleri, alemdarlar ve mehterhaneye yeni giren öğrenciler oluşturuyordu. Osmanlı Mehterhanesinde şu bölüklerin bulunduğu görülür:

1. Nakkarezenan bölüğü (Nakkare çalanlar bölüğü)
2. Surnezenan bölüğü (Zurnacılar bölüğü)
3. Tabbâfîn bölüğü (Davulcular bölüğü)
4. Aledârân bölüğü (Alemdarlar bölüğü)
5. Zenççiyan bölüğü (Zil çalanlar bölüğü)
6. Nefiriyan bölüğü (Boru çalanlar bölüğü)
7. Şakirdan bölüğü (Mehter öğrencileri bölüğü)

II. Mahmut zamanında bunlara kös bölüğü de katılmıştır.

Mehter takımının büyüklüğü ve haşmeti onun çok katlı olmasına bağlıdır. Takımda bir alet çalanlardan kaç tane bulunuyorsa, takım o sayı katında olur. Örneğin 9 katlı mehterde zil, nakkare, boru ve davul çalanlar dokuzar kişidir.

IV. Murat devrinde mehterler genellikle 8-12 katlıyken imparatorluğun son yıllarında 9 katlı olmuşlardır.

Mehterlerde tarih boyunca çalınan sazlar üç bölümde toplanabilir:

1. Vurmalı sazlar

Kös, (hükümdar takımlarında) davul, nakkare, tabılbaz, def.

2. Nefesli sazlar

Zurna (kaba-zurna, cura-zurna), boru, kurrenay, mehter düdüğü, klârnet.

3. Ziller çingiraklar

Zil, çevgan

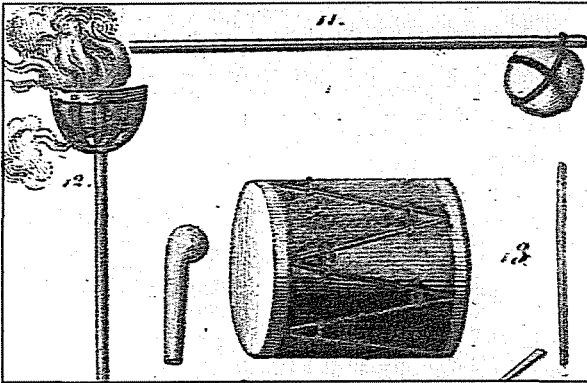
Kös çalan mehter eri

Mehter takımlarını oluşturan müzik aletlerini çalanlar şu adlarla anılırlardı: Zurnazen (zurna çalan), tabılzen (davul çalan), nakkarezen-nakkar (nakkare çalan), zilzen (zil çalan), boruzen (boru çalan). Bu sazların gruplarının başındakiler ağa unvanıyla anılır; bunlardan davulcu başına baş

mehter ağa, tüm mehterin başına da mehterbaşı ağa denilirdi.

Tarihi boyunca değişiklik göstermiş olması muhtemel olan mehterin giyinişi şöyledir: Saz başları kırmızı cübbe, kırmızı kavuk, kırmızı şalvar, sarı üç etekle sarı yemeni giyerlerdi. Subay rütbesine eşitlerdi. Diğerleri yeşil cübbe, yeşil kavuk, kırmızı şalvar, sarı ya da renkli üç etekle kırmızı yemeni giyerlerdi ve er rütbesine eşitlerdi. Bunların dışında çevgen denilen okuyucular vardı. Bunlar da ellerinde taşıdıkları çingiraklı çevgenleri aşağı yukarı sallayıp saza süs katarlar, kırmızı cübbe, kavuk ve şalvarla sarı üç etek ve yemeni giyerlerdi. Subay rütbesine eşitlerdi.

Yüzyıllar boyunca askerî harekâtların destekleyicisi, kıt'alara yayılan egemenlik anlayışının sembolü ve coşturucusu, muzafer bir

Nevbette kullanılan enstrümanlardan bazıları

Başmehter

Zilzen

Boruzen

Mehterbaşı

Oğlanbaşçavuşu

milletin müzik gereksinimlerinin karşılayıcısı olan Mehterhane, bu tarihî özellikleriyle bir sembol olarak günümüzde de Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı bünyesinde yer alan Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığında çalışmalarını sürdürmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ATALAY, Besim; Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi, TDK Yayınları, Ankara, 1985.
- ÇORUHLU, Tülin; Osmanlı Tüfek, Tabanca ve Teçhizatları (Askerî Müzeden Örneklerle), Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 1993.
- EMİROĞLU, Burhan - ÇÜRÜK, Cenap - ÇİÇEKÇİLER, Ersin - ERALP, Nejat; Askerî Müze, Ak Yayınları Sanat Kitapları Serisi: 6, İstanbul, Hilal Matbaası, 1983.
- ERALP, T. Nejat; Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı 68; Ankara Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1993.
- ERENDİL, Muzaffer; Dünden Bugüne Mehter, Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 1992.
- ERENDİL; Türk Tarihinde Askerî Müzik ve Şanlı Mehter, Askerî Tarih Bülteni Eki, Ağustos 1981, Sayı 12, Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 1981.
- KOÇU, Reşad Ekrem; Yeniçeriler, İstanbul, Nurgök Matbaası, 1964.
- Mahmud Şevket Paşa; Osmanlı Askerî Teşkilâtı ve Kıyafeti, Ankara, K.K.K. Basım Evi, 1983.
- Meydan Larousse; "padişah" maddesi, c. 9.
- Meydan Larousse; "rütbe" maddesi, c. 10.
- Muharebe Konulu Resim Sergisi; 6 Ocak - 29 Ocak 1995 (Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Opera Meydanı - Ankara), Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, İstanbul, 1995.
- Osmanlı Ansiklopedisi; c. 4, 6, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu; Atilla Çetin, "Osmanlı Arşivlerinin Tarihçesi", Mayıs 1985.
- Osmanlı Askerî Teşkilât ve Kıyafetleri 1876-1908; Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları, 1986.
- Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi; c. I, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul, 1998.
- ÖGEL, Bahaeddin; Türk Kültür Tarihine Giriş, c. VIII, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, Başbakanlık Basım Evi, 1991.
- ÖZTUNA, Yılmaz; Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türkiye Tarihi, c. 8-9, İstanbul, Ötügen Yayın Evi, 1978.
- TEZBAŞAR, Ahmet; Mehter Tarihi, Teşkilâtı ve Marşları, İstanbul, 1975.
- TUĞLACI, Pars; Mehterhaneden Bandoya, İstanbul, Cem Yayın Evi, 1986.
- Türk Ansiklopedisi; "sultan" maddesi, c. 29.
- Türk Kara Kuvvetleri Tarihi; Ankara, K.K.K. Basım Evi, 1996.
- Türk Kültürü; Deniz Kuvvetleri Özel Sayısı, Sayı 117, Yıl 10, Temmuz 1972.
- Türk Kültürü; Kara Kuvvetleri Özel Sayısı, Ankara, 1973.
- Türk Silâhlı Kuvvetleri Madalya ve Nişanlar Yardımcı Yayını MYY-53-1, Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 1998.
- Yüzyıllar Boyunca Mehterhane ve Türk Müzik Kalkınışı, Personel Başkanlığı Moral Şubesi Yayınları, No: 10, İstanbul, Maarif Basım Evi, 1957.

